

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

EN'ÂM SÛRESİNİN KIRAATLAR AÇISINDAN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yahya KARAKUŞ

İstanbul
Ağustos-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

EN'ÂM SÛRESİNİN KIRAATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yahya KARAKUŞ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ

İstanbul
Ağustos-2019

TEZ ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ

Üye Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

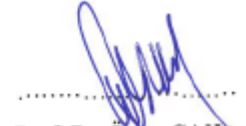

Üye Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKDEMİR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “En’âm Sûresinin Kıraatlar Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Yahya KARAKUŞ

ÖNSÖZ

“En’âm Sûresinin Kıraatlar Yönünden İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezinde, bu sûrede geçen kırâat farklılıkları ve bunların Kur’ân yorumu üzerindeki etkisi incelendi. Tez başlıca üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırları, araştırmanın yöntem ve kaynakları ile ilgili açıklamalar yer almıştır. Birinci bölümde kırâatları bilmenin faydası ve kırâat farklılıklarının mânâyı etkileme hususu, ikinci bölümde ise En’âm Sûresinin nüzûlü, isimlendirilmesi, Kur’ân’daki sırası gibi genel bilgiler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, tezin asıl konusu olan En’âm sûresindeki kırâat farklılıklarının incelenmesine geçilmiştir. İlâve olarak kısa ve öz bir şekilde şâz kırâatlarla ilgili açıklamayla konu tamamlanmıştır.

Bu çalışma süresince her konuda bana destek olan Danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEMİMİ’ye, kaynak ve Arapça metinler konusunda katkı sağlayan Ömer Faruk KAŞ hocama, teknik konularda destek olan İlhan ŞİMŞEK hocama, dua ve desteğiyle her zaman yanımda hissettiğim Seyit Hamdi DİNDİREK hocama, tezimin en son şeklini almasındaki büyük katkı ve desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKDEMİR hocalarıma, cesaret ve gayrete getiren sözleriyle beni bu çalışmaya teşvik eden İsmail ÖZDEMİR hocama, dua ve destekleriyle her an yanımda yer alan ailemin bütün fertlerine, gerek ders döneminde gerekse tez döneminde değerli fikirlerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Yahya KARAKUŞ

İstanbul - 2019

ÖZET

EN'ÂM SÛRESİNİN KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yahya KARAKUŞ

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Temimi

Ağustos-2019, 117 Sayfa

İhtiva ettiği konular bakımından, farklı bir zenginliğe sahip olan bu sûre, ayetlerin anlamları üzerinde değişikliğe neden olan bir kısım kıraat çeşitlerini ihtiva etmektedir. Bu çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kur'ân'ın i'câzı, yani muarızlarının bir benzerini getirmekten âciz kalmaları ve kıraat denilince nelerin anlaşılabilceği gibi hususlar üzerinde kısaca durularak, bunların ne anlam ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ise kıraatları bimenin faydası ve kıraat farklılıklarının mânâyı etkileme hususu, İkinci bölümde, En'âm sûresinin nüzûlü, isimlendirilmesi, ihtiva ettiği konuların neler olduğu, konuların âyetlere göre dağılımı gibi hususlar belirtildikten sonra, sûrede üzerinde durulan konular hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve Sahabenin sözleri nakledilmiştir. Üçüncü bölümde ise, tezimizin asıl konusu olan En'âm sûresinin kıraatlar açısından incelenmesi ve mânâ üzerindeki etkisi tahlil edilmiştir. Yine bu bölüm içerisinde, sûrede geçen şâz kıraatlar belirli bir sıra gözetilerek zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler; En'âm Sûresi, Kıraatlar, Mushafklar.

ABSTRACT

RECITATION EN'AM SURA INVESTIGATION OF KIRAAT

Yahya KARAKUŞ

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Temimi

August-2019, 117 Pages

In terms of its content subjects, this sura has got very rich structure and includes some recitation styles which cause the changes the meaning of ayets. This study consists of an introduction and two parts. In the introductory chapter. We emphasised on and tried to explain miracle of Qur'an(I mean the opponnet of Qur'an became unable to simulate it),the description of Qur'an and what people understand when they hear recitation. We dealed on the differences of recitation which effect meaning in this chapter. In the first chapter, after revelation of sura Enam, entitling, types of its content, dividing the subjects according the ayets, we reported Saint Muhammed's and his friends' words on the issues of enam. In the second chapter, Analyzed the sura Enam recitations, and its effects on the meaning. Also in this chapter, Mentioned on Şaz recitations in sura Enam in orderly.

Key Words: The Qur'an, Recitation, Mushaflar.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı	1
2. Araştırmanın Önemi	2
3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları	2
5. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1.1. Kıraatları Bilmenin Faydası	5
1.2. Kıraat Farklılıklarının Manayı Etkileme Hususunun İncelenmesi	5
İKİNCİ BÖLÜM	25
2.1.En'âm Sûresinin Nüzûlü, İsimlendirilmesi, Kur'an'daki Sırası.....	25
2.2. Sûrenin İhtiva Ettiği Konular	26
2.3. Sûredeki Âyetlerin Konu Dağılımı.....	28
2.4.En'am Sûresinin İhtiva Ettiği Konularla ilgili Hadisler ve Sahabe sözleri.....	31
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
EN'ÂM SÛRESİNİN KIRAATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ	40
3.1.Sarf İlmi Açısından Kıraat Vecihleri ve Anlama Etkisi.....	41
3.1.1.İsim İle İlgili Olanlar	41
3.1.2.Fiil İle İlgili Olanlar.....	59
3.1.3.Harf İle İlgili Olanlar	97
3.2.Nahiv İlmi Açısından Kıraat Vecihleri ve Anlama Etkisi.....	100
3.3.En'am Sûresindeki Şâz Kıraatlar.....	105
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR LİSTESİ

Age	: Adı Geçen Eser
Agt	: Adı Geçen Tez
Bkz	: Bakınız
Thk	: Tahkik
S	: Sayfa
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Çev	: Çeviren
Vd	: Ve diğerleri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
DİA	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
C	: Cilt
Ktp	: Kütüphanesi
Bl	: Bölümü
Nr	: Numara
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ö	: Ölüm Tarihi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerîm'in bize gönderilmesinin nedeni onun kendisine tabi olanlar tarafından okunması, anlaşılması ve yaşanmasıdır. Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından bize mesaj olarak ulaştırılan bu yüce kelamın öncelikli olarak yanlışsız bir şekilde, kuralına uygun olarak okunması her mü'minin en öncelikli vazifesidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabelerine tane tane, belirli bir hız ve belirli bir süreyi aşmadan okumaları tavsiyesinde bulunması da onun okunurken mânâsı üzerinde düşünülerek okunması gerektiğini ortaya koyuyor.

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması için onun okunması veya sessizce dinlenilmesi gerekmektedir. Bu konudaki emir gayet açıktır. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942), A'râf sûresindeki "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin" âyetini izah ederken, O'nu sessizce dinlemenin anlamaya ve kavramaya yol açtığını ifade etmiştir.¹ Kur'an-ı Kerim'in okunurken, yavaş yavaş, dura dura, anlayarak ve düşünerek okunması birçok âyetinde bize emredilmiştir. Bunlardan birisi de, "Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku"² âyetidir.

Kur'ân'ı anlamamanın önemine işaret eden âyetlerin bazılarında tefekkür, bazılarında tedebbür, bazılarında taakkul kökenli kelimeler kullanılmıştır.³ Âyetlerde ifade edilen bu kelimeleri genel olarak değerlendirmek gerekirse; onun anlaşılması, derin bir kavrayışla kavranıp idrak edilmesi, tefekkür edilmesi ve bu emirlerin hayat rehberi olması için gayret gösterilmesi anlaşılabilir. Ölümün ve hayatın yaratılış gayesinin sâlih amel işlemek olduğu ifade edilen âyet-i kerîmeden yola çıkılacak olursa, mü'minin en büyük görevinin Kur'ân'ı anlamak olduğu sölenebilir. Çünkü her iki dünya saadeti için (dünya hayatı ve ölüm ötesi hayat) gerekli olan bütün kurallar en mükemmel şekilde kullarını çok daha iyi bilen, tanıyan ve seven yaratıcı tarafından bu Kitap'ta bildirilmiştir.

Vahyin ilk muhatabı ve onun ilk müfessiri olan Hz. Peygamber, hayatta olduğu sürece kendisine sorulan her tür soruyu cevaplamış ve Kur'ân ile ilgili anlaşılması

---

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), IV, 2360.

² Müzzemmil, 73/4.

³ Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 19-21.

gerekli olan her şey bu şekilde cevabını bulmuştur. Fakat onun vefatından sonra, İslâm çok daha geniş bir coğrafyada ve farklı dilleri konuşan topluluklar arasında yayılmıştır. Dolayısıyla Kur'ân'ın Arapça bilmeyen bu topluluklar tarafından da iyice anlaşılması zarureti ortaya çıkmış olmaktadır. Bu meyanda gerek Kur'an'ın bir bütün olarak anlaşılması gerekse yedi harfe dayalı olarak ortaya çıkan kıraat farklılıkları hususunun iyi anlaşılması için daha detaylı tefsirlerin yapılması zarureti ortaya çıkmıştır.

Tezin amacı da mevcut kıraat farklılıklarının Kur'ân'ın anlaşılmasındaki olumlu etkisini ortaya koymak ve bu konunun anlaşılmasına bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

2. Araştırmanın Önemi

Âyetlerdeki bazı okuyuş farklılıklarının ortaya koyduğu hüküm farklılıklarına bakıldığında bu âyetlerin en doğru şekilde anlaşılmasının gerekliliği hususu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki detaylı açıklama ve konunun anlaşılması için verilen örnekler, kıraat farklılıklarının tefsire etkisi bölümüne havale edilmiştir. Fakat konunun öneminin anlaşılması bakımından bu hususu burada da kısaca izah etmek gerekecektir.

Abdestte ayakların yıkanmasının ya da mesh edilmesinin abdestin farzlarından biri olup olmadığı ile ilgili tartışmanın ortaya çıkmasının nedeni, bu konu ile ilgili âyetteki kıraat farklılığıdır. Konu ile ilgili kelimenin harekesini fetha ile okuyup yüzü yıkamaya atfedenler yıkamanın farz olduğunu, kesra ile okuyup başı mesh etmeye atfedenler de yıkamanın değil, mesh etmenin farz olduğunu belirtmişlerdir. Şüphesiz bu ve benzeri ibâdetlerle ilgili konuların anlaşılması ve günlük hayatta yapılan bu uygulamaların en sağlıklı ve doğru bir şekilde yapılmasının önemi tartışmaya gerek duymayacak kadar açıktır.

İşte kıraat farklılıklarındaki bu ve benzeri hususların en doğru bir şekilde ve kafalardaki şüphelerin giderilerek yanlışsız uygulanabilmesi için âyetlerdeki ifadelerin anlaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla kıraat ilmiyle ilgilenen işinin ehli uzmanlara bu konuda görev düşmektedir.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Kıraatlar konusu oldukça kapsamlı bir konudur. Fakat konu başlığından da anlaşılacağı gibi tez sadece En'âm sûresindeki kıraat farklılıklarının ortaya

konulması gayesini gütmektedir. Buradaki gaye, bu sûredeki anlam farklılığına neden olan kıraatları inceleyerek Kur'ân'daki anlam zenginliğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Dolayısıyla kıraat farklılıkları kapsamında olmasına rağmen mânâ üzerinde bir etkisi olmayan ve sadece ses ve okuyuş farklılığı ifâde eden kelimeler inceleme alanının dışında kalmaktadır.

Tezde En'âm sûresindeki mânâyâ taalluk eden kıraat farklılıklarını ve bunların anlam üzerinde meydana getirdiği değişiklikler ele alınmıştır. Âyetlerdeki mevcut kıraat farklılıklarını tesbit edebilmek için öncelikle meşhur kıraat kitaplarından âyetler sırayla incelenmiştir. Tesbit edilen kıraatların mânâ üzerindeki etkisini anlayabilmek için de farklı tefsirlerden yararlanılarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezin asıl konusunu teşkil eden En'âm sûresindeki sahih kıraatların incelenmesi yapıldıktan sonra bu konunun sonunda ayrı bir başlık halinde bu suredeki şâz kıraatlara da yer verilmiştir.

5. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Tez konusunun belirlenme aşamasında genel olarak her Yüksek Lisans öğrencisinin yaptığı gibi daha önceki yapılan Yüksek Lisans tez çalışmalarının konuları incelenmiştir. Kıraat alanındaki tezler içerisinde sûrelerin kıraatlarının incelenmesi ile ilgili olarak Nisa ve Mâide Sûrelerindeki kıraatları incelemiş olan tezlerden yola çıkılarak En'âm sûresindeki kıraat farklılıklarının incelenmesine karar verilmiştir.

En'am sûresinin Mekkî bir Sûre olması hasebiyle ve bu sûredeki kıraat farklılıklarının teze konu olabilecek bir yekün tutup tutmadığını tespit etmek gayesiyle İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharraru'l-vecîzi* ile Ebû Hayyân'ın (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-muhît* adlı tefsirleri incelenmiş ve sırasıyla âyetlerdeki kıraat farklılıkları tesbit edilmiştir. Tezin sonunda yer alan kaynakçada ismi geçen kıraat ile ilgili eserlerin her birinin En'âm sûresi ile ilgili bölümünün baştan sona âyet âyet incelemesi yapılmış olup mevcut kıraat farklılıkları bu şekilde tesbit edilmiştir.

Kıraat kitaplarında sadece ilgili âyetlerin farklı okunuş şekli anlamına gelen kıraat farklılıkları belirtilmiş olduğundan, gerek nahiv ile ilgili açıklamalar gerekse de âyetlerdeki kıraat farklılığından kaynaklanan anlam değişikliklerinin tesbiti, farklı tefsirlerden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Bunlar da yine kaynakçada ismi geçen Elmalılı Hamdi Yazır, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1201), Kurtubî (ö. 656/1258), Zemahşerî (ö. 538/1144), gibi meşhur tefsircilerin eserleridir.

Tezin ana kısmını oluşturan bölümün sonunda ise İbnu'l-Cinnî'nin (ö. 392/1002) *el-Muhteseb fî tebyînî vucûhî şevâzi'l-kirâatî ve'l-idâhî anha* adlı eserinde tesbiti yapılan şâz kıraatlara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Kıraatları Bilmenin Faydası

Yedi Harfe bağlı olarak ortaya çıkan kıraatların varlığı, özellikle Kur'an'ın nüzûl dönemi olan Hz. Peygamber döneminde, okumada büyük bir kolaylık vesilesi olmuştur. Bu meyanda farklı farklı lehçelerle konuşan o dönemin insanlarına Kur'an'ı kolaylarına geldiği şekilde okuma ruhsatı sağlanmıştır. Kıraatlarla sağlanan vecihler sebebiyle de Kur'an daha mûciz ve muhtasar hale gelmiştir.

Böylece Kur'an belâgat ve îcâzın doruğuna ulaşmıştır. Her kıraat, bir âyet mertebesinde olmuş; aynı kelime ile değişik mânâlar elde etmek mümkün olmuştur. Şöyle ki kıraatların, Kur'an'ın anlaşılmasında büyük rolü olmuştur. Bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler, kıraatlar sayesinde vuzûha kavuşmuştur.

Kıraatlar, Kur'an'ın gerçek Allah kelamı olduğunun en büyük delillerinden birini teşkil eder. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen, onda tezat ve tenâkuz yoktur; aksine her biri, diğerini tasdik eder, birbirini açıklar.⁴

1.2. Kıraat Farklılıklarının Manayı Etkileme Hususunun İncelenmesi

Belâgat ve fesahatin en yüksek bir mertebeye ulaştığı bir devirde inen Kur'an-ı Kerîm, hiç şüphe yok ki Arap şiir üstadlarını dehşete düşürmüştü, asrındaki ve gelecek asırlardaki belâgat üstadlarının seslerini kesmiştir.⁵ Bu husus, Allahu Teâlâ tarafından şu âyet-i kerîme ile gayet net ve itiraza mahal bırakmayacak bir şekilde ifade edilmiştir: “Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”⁶

Kur'an'ın farklı yorumlanmasına sebep olan Kur'anî özelliklerden birisi de kıraatlardır. Müslümanlara, Kur'an'ın okunmasında kolaylık sağlamak ve böylece

---

⁴ A.g.e., 89.

⁵ Servet Kılıç, “Nisa sûresinin Kıraatlar Açısından İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 1.

⁶ Bakara, 2/23-24.

onun, muhtelif kabile ve toplumlar arasında süratle yayılmasını temin etmek gayesiyle; bir genişlik, kolaylık ve rahmet olarak tanınan yedi harf ruhsatına bağlı olarak kıraatlar ortaya çıkmıştır. Böylece çeşitli lehçelere sahip, okuma yazma bilmeyen ve Kureyş lehçesini telaffuzda güçlük çeken birçok müslüman, Kur'ân'ı kolaylıkla okuyabilmişlerdir.

Kıraatlarla sağlanan vecihler sebebiyle, Kur'ân daha mu'ciz ve muhtasar hale gelmiş; belâğât ve i'câzın doruğuna ulaşmıştır. Böylece her kıraat, bir âyet mertebesinde olmuş; aynı kelime ile değişik mânâlar elde etmek mümkün olmuştur. Ayrıca bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler; kıraatlar sayesinde vuzuha kavuşmuştur. Aynı şekilde kıraatlar, bazı âyetlerin yorumlanması ile bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Böylece hem Kur'ân'ın okunuşlarında farklı ve zengin çeşniler ortaya çıkmış; hem de engin ve içiçe mânâlar ifade eden Kur'ân-ı Kerîm'in anlamı daha da zenginleşmiş ve çoğalmış; her devirde ve her seviyedeki insanların her birinin farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilahi bir sofraya ve hazine olmuştur. Kıraatlar, Kur'ân'ın gerçek Allah Kelamı olduğunun en büyük delillerinden birini teşkil eder. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen, onda tezat ve tenakuz yoktur; aksine her biri, diğerini tasdik eder, birbirini açıklar.⁷

Kur'ân'la ilgili birçok ilim vardır. Bunlardan biri de bu yüce Kitâb'ın kelimeleri, hatta harfleri üzerindeki farklı okumaları konu edinen kıraat ilmidir. Ulûm'ül-Kur'ân içinde mümtaz bir yere sahip olan kıraat ilminin konusu, telaffuzlarındaki değişme ve edâlarındaki keyfiyet bakımından Kur'ân'ın kelimeleridir.

Kıraat ilminin tarifinden sonra, bu ilmin ihtilafları konusunun ne olduğu meselesine geçebiliriz. Kıraat ilminin ihtilafları, aslında usûl ve ferşu'l-hurûf kavramlarından ibarettir. Bu iki kavramın tariflerini ise şöyle verebiliriz : “Usûl, her kırâat imamının ve râvilerinin diğerleri ile ittifak veya ihtilâf ettikleri telâffuz keyfiyetine dâir konuları kapsamaktadır. Tecvid kuralları ve lehçe farklılıkları bu başlık altında detaylandırılır. Kelime yapısındaki değişiklikler ise buraya dâhil edilmez.

---

⁷Abdurrahman Çetin, “Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 4, (2001): 97.

Ferşü'l-hurûf ise kelimedede hareke veya harf değişikliği ile, veya kelimenin yanındakiler ile yer değiştirmesi (takdîm-te'hîr) şeklinde oluşan farklılıkları ele alan bir kavramdır.⁸

Kur'ân-ı Kerîm'in özelliklerinden birisi olan kıraatlar; yani onun bazı kelimelerinin çeşitli şekillerde okunabilme durumu, diğer mukaddes kitaplarda bulunmayan bir husus olup, sadece Kur'an'a has olan bir özellik ve meziyettir. Kur'ân-ı Kerîm'in yedi harf üzere inmesine bağlı olarak kıraatların çeşitli oluşu; Kur'ân okumada kolaylık sağladığı gibi, bazı âyetlerin farklı yorumlanmasına ve bazı hükümlerde çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur.⁹

Kıraat farklılıklarının, Kur'ân âyetlerinin yorumu, yani tefsiri üzerindeki etkisini görebilmek bakımından bu konu birkaç âyet özelinde incelenerek açıklığa kavuşturulacaktır. Öncelikle âyetlerdeki okuyuş farklılıkları ve hangi imamlara ait olduğu belirtildikten sonra, kıraat farklılıklarının neden olduğu farklı yorum zenginlikleri üzerinde durularak devam edilecektir.

İlk örnek, içkinin yasaklanmasında ilk aşama olan Bakara sûresinin 219. Âyeti

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَا فِعٌ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا... (10):

“Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki “Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür...”¹¹

İçkinin kesin olarak yasaklandığını bildiren Mâide, 5/90-91. âyetlerden önce nâzil olan bu âyetteki “إِثْمٌ كَبِيرٌ” lafzını, Hamza ve Kisâ’ “إِثْمٌ كَثِيرٌ” şeklinde; Nâfi’, İbn Kesîr,

⁸ Kılıç, *Nisâ Sûresindeki Kıraatlar*, 1.

⁹ Çetin, “Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 4, (2001): 77.

¹⁰ Bakara, 2/219.

¹¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007)

Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halefû’l-‘Âşir, ise başlıkta yazıldığı gibi okumuşlardır.¹²

- a) “إِنَّكُمْ كَبِيرٌ” kıraatına göre mânâ, ‘Her ikisinde de büyük bir günah vardır.’ ;
b) “إِنَّكُمْ كَثِيرٌ” kıraatına göre ise ‘Her ikisinde de birçok günah vardır.’
şeklindedir.¹³

Böyle okuyanlar, kumar ve içkinin büyük günahları işlemeye sebep oldukları, insanlar arasına kin ve düşmanlığın girmesini kolaylaştırdıkları, Allah’ın emrettiği farz ibadetleri ve zikirleri yapmaya engel teşkil ettikleri, yine bunlar sebebiyle şeytanın kolayca insanlara hâkim olabildiğini delil getirerek bu tür okuyuşu tercih etmişlerdir.¹⁴

Böylece içkinin, bu iki kıraat sayesinde, birçok zararı ve sakıncaları olan; hem büyük günahlardan sayılan hem de ibâdete engel olan, kavgaya, kin ve düşmanlığa sevkeden, sağlığı bozan, kazaları artıran, aile dirliğini zedeleyen; hâsılı birçok zarara ve günaha vesile olan kötü bir şey olduğu anlaşılır.¹⁵

Diğer yönden, “كَثِيرٌ” okuyanlara göre, “kesret” in anlamının, “الكبر” anlamı üzerine bir meziyeti vardır. Çünkü kesret, büyük olma “العظم” ve çok olma manalarını içine

¹² Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Teyisîr fi’l-kirââti’s-seb’* (İstanbul: 1930), 18; İbnü’l-Cezerî, Eb’ul Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el Cezerî ed Dimaşkî eş-Şirâzi, *En-Neşr fi’l kirââti’l ‘aşr* (Mısır: Dâru’l Fikir, tsz.), I, 270; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücûhi’l-kirââti’s-seb’a ve ilelihâ ve hucecihâ* (Beyrut: 1984, Neşreden: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), I, 291.

¹³ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami’u’l-beyân fi te’vîli’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1412/1992), II, 360; Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiku’t-tenzîl* (Beyrut: tsz.), I, 356; Abdu’l-Hakk b. Ğâlib İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz* (Fas: 1979-1991), II, 171; Fahreddîn er-Râzî, *Tefsir-i kebîr mefâtihi’l gayb* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2000), VI, 50; Kâdî Nâsiru’d-Dîn Ömer Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve Esrâru’t-te’vîl* (İstanbul: 1314), I, 154; Ebû-Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru’l-muhît* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), II, 157.

¹⁴ İsmail Karaçam, *Kıraat ilminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 158.

¹⁵ Çetin, *Kıraatların Tefsire etkisi*, 119.

aldığı halde, büyük olma “العظم”, çok olma “الكثرة” manasını istiâb etmemektedir. Arapçada da ‘Her çok olan büyüktür.’ dediği halde, ‘Her büyük olan çoktur.’ denmez. Bundan dolayı “كثير” şeklindeki kıraat, çok olma “الكثرة” ve büyük olma “الكبر” mânâlarını içerdiği için daha geneldir.¹⁶

‘Bâ’ ile “كَبِيرٌ” okuyanlara gelince: Bunlar, âyetin devamındaki “وَإِثْمَهُمَا الْكَبِيرُ” bölümündeki aynı kökten gelen ve üzerinde icmâ olunan “اكبر” kelimesini, okuyuşlarındaki tercihe delil olarak getirmişlerdir. Şarap içmenin büyük günahlardan (Günah-ı Kebâir) olduğu hakkında ittifak bulunduğu için, onun günahının da ‘kebîre’ diye vasıflandırılması gerektiğini kaydetmişlerdir.¹⁷

Her iki kıraat da doğrudur; Biri diğerine -sıhhat nokta-i nazarından- tercih edilemez. Buradaki tercihten maksat, okudukları vechi benimsemek ve onun üzerinde devamlılık göstermektedir. Böyle olmakla beraber bu vecihler, Kur’an âyetinin ihtiva etmiş olduğu farklı incelik ve yorumların ortaya çıkmasına vesile olmaktadır.¹⁸

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا ﴾

“Ey İman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helal olmaz.”¹⁹

Câhiliye devrindeki bir âdete göre, bir adam, yakınlarından biri öldüğü zaman, geriye kalan karısının veya çadırının üstüne elbisesini atar ve ‘Ölenin kendisine vâris olduğum gibi, karısına da vâris olacağım’ dermiş. Böyle dedikten sonra, o kadına herkesten çok hak sahibi olurmuş. İsterse o kadınlarla eski mehriyle evlenir, dilerse başkası ile evlendirir, mehrini alır ve kadına ondan bir şey vermezmiş. Hatta dilerse ölen kocasından kadına intikal edecek mehirden vazgeçirmek için onunla evlenmez, başkasıyla da evlenmesine engel olurmuş. Eğer kadın, böyle bir muameleye maruz kalmaktan kurtulmak istiyorsa, yakınlarından birinin evine sığınmalıdır. Çünkü bu sayede ancak bu kötü muameleden kurtulması mümkün olabilir. Bunun yanında bazı kişiler de hanımından hoşlanmadıkları halde sırf kadının mal varlığından

¹⁶ Mekkî, *Kırââtî's-seb'a*, I, 291.

¹⁷ A.g.e., I, s. 291-292.

¹⁸ Karaçam, *Kıraat ilminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 159.

¹⁹ Nisâ, 4 /19.

yararlanmak ve mirasına konmak için onu zorla yanında tutar ve boşamazlardı. İşte bu âyet bu vb. sebeplerden dolayı indirilmiştir.²⁰

Kur'an'da geçen kelimelerin mastar veya isim olarak gelmesi ile ilgili farklı okunmalar söz konusu olabilmektedir.²¹ İşte bu duruma örnek verilecek olursa, âyette geçen “كُرْهًا” kelimesini, kırâat imamlarından İbn Kesîr, Nafî ve Ebû Amr, “ك” harfinin fethasıyla “كُرْهًا” tarzında mastar olarak okumuşlardır. Ancak kırâat imamlarından Hamza ve Kisaî ise kelimeyi Kur'an'da geçtiği her yerde “ك” harfinin dammesiyle “كُرْهًا” tarzında isim olarak okumuşlardır. Kırâat imamlarından Âsım ve İbn Âmir, bu kelimenin geçtiği Nisa ve Tevbe sûrelerinde “ك” harfinin fethasıyla, “كُرْهًا” ; Ahkâf suresinde iki yerde geçen bu kelimeyi damme ile olmak üzere “كُرْهًا” tarzında okumuşlardır.²²

İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) göre : “كُرْهًا” kelimesi “إِكْرَاهًا / zorlamak” anlamına gelmektedir. Ötreli okunduğu zaman ise ‘zorluk’ ve ‘sıkıntı’ anlaşılmaktadır. Bu durumda “كُرْهًا” ifâdesi, isteğe bağlı olsun ya da olmasın, hoşuna gitsin veya

²⁰ Karaçam, *Kıraat ilminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 174; Bu konuda geniş bilgi için bkz: Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1319; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), II, 233-234.

²¹ Kılıç, *Nisâ Süresinin Kıratlar Açısından İncelenmesi*, 36.

²² Ebu Bekir Ahmed b. Musâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitâbu's-seb'a fi'l kırâât*, 3 bs., Thk.: Dr. Şevki Dayfî (Kahire: Dâru'l-Mearif, 1400/1981), 229; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 248; eş-Şeyh Hamid b. Abdulfettâh Palûvî, *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* (Tire Necip Paşa Ktp. diğer vakıflar Bl., Nr. 52), 46; Ruâyî, Ebu Abdullah Muhammed b. Şeriyhu el-Endelûsî, *el-Kâfi fi'l-kirâatis-seb'a*, Thk.: Ahmet Mahmut Abdus-Semîyî-Şâfiyyî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 99; Ebu'l-Hasan Tahir b. Abdu'l-Mun'im İbn Gâlbûn, *et-Tezkiretu fi'l-kirâati's-semân*, 1 bs., Thk. Eymen Rüşdî Seviyd (Cidde: el-Cemâatu'l-Hayriyyetü li-Tehfîyzi'l- Kur'an'il-Kerim, 1412/1991), II, 305; Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, Thk.: Halid Abdurrahman el-Akk (Beyrut: Mervân es-Savvâr, 1987), 36; Dâni, *A.g.e.*, 95; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 248.

gitmesin bu işi yapacaksın, anlamındadır Yani, ister isteğe bağlı olarak gönül rızasıyla, ister zorla olsun bu işi yapmak zorundasın, mânâsı anlaşılır.²³

Her iki kıratın da aynı mânâyâ geldiği bildirilmekle birlikte İbn Abbas ve Ferrâ, fetha ile okuyuşta ikrah (dışarıdan zorlama); Zamme ile kıratta ise meşakkat, kişinin zorlama olmadan ve fakat istemeden yaptığı şey anlamına geldiğini bildirmişlerdir.²⁴

Birbirinden hareke farkı meydana gelen bu okuyuşların, âyetin delalet ettiği mânâlardaki nüansların ortaya çıkması ve konunun açıklık kazanması açısından âyetin sebab-i nüzulünü naklediyoruz:

Âyet gereğince helal olmayan mirastan maksat, kadınların kendilerine mirasçı olmaktır.²⁵ Kadın miras metaı olamaz. Aynı şekilde kadını zorla tutup malına konmak da helal olmaz. Bunun için Şevkani (ö. 1250 / 1834), bu âyeti, söylenen mefhuma uygun olarak şöyle tefsir etmiştir: “Size, kendilerine başkasından daha çok hak sahibi olduğunuzu sandığınız ve kendinizin olduklarını saydığınız kadınları mîras yoluyla elde etmeniz helal değildir.”²⁶

Böylece bir kıraat ile dış etki; diğer kıraatla da iç etki gündeme getirilmektedir ki her iki durum birlikte mütalaa edilince, kadın aleyhine hiçbir olumsuz baskının bulunmaması gerektiği anlaşılır. Bu ve benzeri âyetlerde, dinimizin, o zamana kadar, gereken saygı gösterilmeyen, ezilip horlanan kadın lehine yaptığı inkılâbı, ona verdiği şeref ve itibarı açıkça görmek mümkündür.²⁷

---

²³ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîru ğarîbi'l-Kur'ân*, Thk.: es-Seyyid Ahmet Şâkir (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1398/1978), 122; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (İstanbul: Buruc Yayınları, 2014), V, 65.

²⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru ğarîbu'l-Kur'ân*, 122; Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, *Huccetu'l-kıraat*, 5 bs., Thk. Sâ'id El-Efgânî (Beyrut: Müessesetür-Risale, 1417/1997), 195; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, IV, 59; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IX, 10; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, I, 265

²⁵ Karaçam, *Kıraat ilminin Kur'an Tefsirindeki Yeri*, 174.

²⁶ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-kâdir* (Mısır, 1349), I, 405.

²⁷ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 143.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِن كُنتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا﴾

“Ey îman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de yolcu olanlar müstesna, gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince veya cinsî münasebette bulunup, su da bulamazsanız o zaman tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin. Niyetle yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”²⁸

Kırâat ilmi, birçok temel İslâm bilimiyle içiçedir. Örneğin, Kur’ân’da geçen ve farklı okunan kelime fıkıh hükümlerinin ele alındığı âyette geçmişse, doğal olarak bu kelime üzerinde yapılacak farklı bir okuma, o konudaki İslâm fıkının da hükümlerini az veya çok değiştirecektir. Bu konuya örnek olarak ilgili âyette geçen “لَامَسْتُمْ” kelimesini verebiliriz.²⁹

Âyette geçen “لَامَسْتُمْ” lafzını Hamza, Kisâî ve Halefü'l-‘Âşir elifsiz olarak “لَمَسْتُمْ”; Nâfi’, İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebu Ca’fer ve Ya’kub ise elif ile “لَامَسْتُمْ” şeklinde okumuşlardır.³⁰

Lam’ın meddi “لَامَسْتُمْ” kıraatıyla, ‘Karşılıklı olarak erkek ve kadının birbirine dokunması’; elifsiz “لَمَسْتُمْ” kıraatıyla ise, ‘Erkeğin tek başına dokunması’ anlaşılmıştır.

Buradaki ‘dokunma’ ile ilgili olarak da; cinsî ilişki veya mutlak olarak dokunmak, yani erkek ile kadının derilerinin birbirine dokunması şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır.³¹

²⁸ Nisa, 4/43.

²⁹ Kılıç, *Nisa Sûresinin Kıratlar Açısından İncelenmesi*, 85.

³⁰ Dâni, A.g.e., 96; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 250; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, VIII, 56.

³¹ Huseyn b. Muhammed Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur’ân* (Kâhire: 1961), 454.

Bu kelimenin elifli ve elifsiz kıraatıyla ilgili iki görüş vardır: 1- Elifli kıraat, elifsiz kıraattan daha belîğdir (etkin). 2- “لَمَسْتُمْ” dokunana ve dokunulana abdest almayı gerekli kılan bir hitaptır. “لَمَسْتُمْ” ise abdesti dokunana gerekli kılar, dokunulana değil.

Elifli kıraatta yapılan açık fiile uygun olarak fâil gelmiştir. Bu tıpkı : “جَاوَزْتُهُ الشَّيْءَ” / Ben bir şeye (ona) saldırdım, o da bu saldırıdan etkilendi” örneğindeki gibi bir fiil ve fâil ilişkisi vardır. Elifli okuyuşta fâil ve mefûl lafızları kısımlara ayrılarak, zâhir lafızla değil, belki mânâ itibariyle cümlede gelmiştir. Muhakkak ki Şafîî de bu mânâyı almıştır. Zira o dedi ki, “Kendisine dokunulan, dokunan gibidir. Onun da abdesti bozulur.”³²

Nisâ sûresi 43. âyetinde geçen ‘lems’ yani dokunma mânâsına gelen kelimenin, kıraat ilminde farklı okunmasıyla beraber âyet farklı mânâlara kavuşmuştur. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de Bakara sûresi iki yüz otuz altı ve iki yüz otuz yedinci âyetlerinde ‘cinsel ilişki’ manasında kullanılmıştır. Ancak bu kelime kadın ve erkeğin derilerinin birbirine değmesinden kinâyeye olarak ‘ten teması’ şeklinde de anlaşılmıştır. Nisa sûresinde geçen bu kelimenin anlaşılması noktasında da anlayış farkları ortaya çıkmış, bu mezheplerin görüşlerinede yansımıştır. Mesela Hz. Ali, (ö. 39/661) İbn Abbas (ö. 68/687) ve Ebu Hanife’nin de (ö. 148/74) aralarında bulunduğu bir gruba göre, bu kelimededen maksat cinsî temasta bulunmaktır. İmam Mâlik (ö. 173/795) ve Ahmed b. Hanbel’e (ö. 241/855) göre cinsî haz almak maksadıyla dokunma abdesti bozar. Şayet böyle bir maksat yoksa abdest bozulmaz.³³

Ancak imam Şafîî’ye (ö. 204/819) göre cinsî haz maksadı bulunsun bulunmasın deri teması abdesti bozar. Dokunulananın hükmü, dokunan gibidir.³⁴

Bizim üzerinde durduğumuz meselede sözü edilen kelimenin iki değişik kıraatı olup, biri elifli diğeri ise elifsiz olarak kullanılan şeklidir. Bu kelime Hamza ve Kisaî’nin kıraatıyla elifsiz olarak “لَمَسْتُمْ” şeklinde okunursa, âyetin mânâsı : ‘Eğer siz (kadınlara) dokunursanız’ şeklinde anlaşılır. Eğer kelime, diğer imamların

³² Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, III, 269.

³³ Hayreddin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), II, 72.

³⁴ Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Minhâcû’t-tâlibîn Tercümesi*, Çev. Mithat Acat (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2003), 28.

kırâatlarıyla “لَامَسْتُمْ” şeklinde okunursa mânâ: ‘Yahut karşılıklı olarak birbirinize dokunursanız’ şeklinde gelir. Mezhep imamlarından özellikle İmam Şafîî, bu kelimenin mânâsını ten teması olarak anladığından, ona göre dokunan ve dokunulananın her ikisinde abdesti bozulmaktaydı. Burada şöyle bir mesele ile karşı karşıya kalınır. İmam Şafîî’nin anladığı gibi bu kelime abdestin bozulması manasında anlaşılırsa, o zaman “لَمَسْتُمْ” kıratı için, sadece dokunanın abdestinin bozulacağı mânâsı kabul edilir. Ancak bu kelime “لَامَسْتُمْ” şeklinde okunursa, o zaman da hem kendisine dokunulananın, hemde dokunanın abdesti bozulur. Bu söylenenler Şafîî’ler için geçerli olabilir. Ancak kelimenin mânâsı ‘cinsel ilişki’ olarak anlaşılırsa -ki bu Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşüdür- o zaman gerek “لَمَسْتُمْ” şeklindeki elifsiz kıraat olsun, gerekse de “لَامَسْتُمْ” şeklinde gelen elifli kıraat olsun hem erkeğe hem de kadına guslün gerekli olacağı görüşü kabul edilmiş olur.

İmam Şafîîye göre yabancı bir kadının herhangi bir yerine dokunmak mutlak mânâda abdesti bozar. Fakat anne, kız kardeş, hala, teyze... gibi nikahı ebedî olarak haram olan kadınlara dokunmakla abdest bozulmaz. Bu görüşe karşı olanlar Hz. Peygamber’den, hanımını öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığına dair sahîh rivayetler nakletmişlerdir.³⁵

Bunlar, bu tür hadislerin, kadına sırf dokunmak suretiyle abdestin bozulmayacağını, ayette geçen ‘lâmesi’ nin, cinsel birleşmeden kinâye olduğunu söylemişlerdir. Bu hadislerden dolayı İmam Ebû Hanîfe, âyetten ‘mülâmesi’nin cimâ anlamına geldiğini, el ile dokunmanın, akıntı olmadıkça abdesti bozmayacağını söylemiştir.³⁶

Hanbelîlere göre, kadın ister yabancı, ister mahrem olsun, bir kadının tenine şehvetle dokunmak abdesti bozar. Bu durumda Şafîîlerle Hanbelîler, kadına dokununca abdestin bozulacağı hususunda ittifak etmiş oluyorlar. Şu kadar var ki, nikâh ebediyen haram olanlara dokunmanın abdesti bozup bozmayacağı konusunda aralarında fikir ayrılığı kendisini gösterir.

İmam Mâlik’e göre de şehvetsiz olarak el ele kadına dokunmak abdesti bozmaz. Şayet şehvet ve lezzet kasdı ile dokunursa abdest bozulur. Aynı şekilde dokunan kimsenin de bâliğ olması ayrıca şarttır. İmam Evzaî de kadına el ile dokunmanın

³⁵ Nesâî, *Sünen*, Tahâret, 121.

³⁶ Ateş, *Yüce Kur’anın Çağdaş Tefsiri*, II, 623.

abdesti bozacağı ve fakat başka bir yeriyle dokunmanın ise bozmayacağı kanaatindedir.

Hanefîler ise, el ile kadına dokunmakla abdestin bozulmayacağını kabul etmişler, hatta erkek ile kadının bedenleri çıplak olarak birbirine dokunsa bile yine bozulmayacağını söylemişlerdir.³⁷

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ... ﴾

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin ve ayaklarınızı da topuklara kadar (yıkayın).”³⁸

Kıraat imamı bu âyet-i kerîmedeki “ارجلکم” kelimesini iki vecihle okumuşlardır. Şöyle ki:

- 1- Nafi’, İbn-i Âmir, Hafs ve Kisâî bu kelimeyi ‘lam’ın fethasıyla, “أَرْجُلُكُمْ” şeklinde,
- 2- İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Hamza ve Ebu Bekir de ‘lam’ın kesresiyle, “ارْجُلُكُمْ” şeklinde okumuşlardır.³⁹

“أَرْجُلُكُمْ” okuyanlara göre bu kelime, “وُجُوهَكُمْ” üzerine atfedilmiştir. Böylece abdest alırken ayakları yıkamanın farz olduğu hükmü ortaya çıkar. Te’vil ile dahi bu okunuşa göre ayakların meshedilmesine ihtimal bahis konusu olamaz. Bundan dolayıdır ki âlimlerin çoğunluğu ayakları yıkamanın farz olduğu hükmünü vermişlerdir.⁴⁰ Ayrıca bu konuda Rasûlüllâh’dan (s.a.v.) rivayet edilen bazı hadisler

³⁷ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, V, 223 vd; Abdurrahman el-Ceziri, *el-Fıkhu ala’l-mezâhibi’l-erbaa* (Mısır, 1970), I, 81 vd.

³⁸ Mâide, 5/6.

³⁹ İbn-i Zencele, *Huccetu’l-kirâât*, 221-223; Mekkî, *Kirââtü’s-seb’a*, I, 406-407; Dâni, *A.g.e.*; Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil, *İbrâzü’l-meânî min hurzi’l-emânî* (Mısır: Thk. İbrahim Atve, tsz.), 427; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 25; Ahmed b. Muhammed Dimyatî, *İthâfü fudalâi’l-beşer fi’l-kirâati’l-erbaa’l-aşer* (Mısır: 1359), 198; Muhammed b. Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi’l-kirâati’l-aşer*, 2 bs. (Kahire: 1978), I, 180-181.

⁴⁰ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’an*, VI, 91; Ebü’l Berekât en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vil*, (Beyrut: Dâru’l-Kelimü’t-Tayyib, 1998), I, 273.

ile normal hayatındaki tatbikatı da bu tür okuyuşu takviye etmektedir. Hz. Âişe (RA) ve Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadîs-i şerîf şöyledir: “وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” = ‘(Abdest alırken kuru bırakıldığı için) ateşte yanacak topuklara yazıklar olsun.’⁴¹

Abdest almak amelî bir hüküm olmak itibariyle, metni ve tercemesi sunulan hadis ve benzerlerinin bir konuda bir şer’î delil sayıldıkları usûl ilmi gereğidir. Ayrıca abdest alırken ayakları yıkamanın farz olduğu hususunda sahabenin icmâi da mevcuttur ve icmâm, bu konuda rivâyet edilen hadisleri teyid ettiği de bilinmektedir.⁴²

Süleyman Ateş, bu konuyla ilgili görüşlerini şöyle anlatmaktadır: “Fakat bazıları ‘ارجلكم’ kelimesini, daha önce geçen ‘فاغسلوا’ fiilinin mef’ûllerine atfeder. Bunlara göre ‘ارجل’ (ayaklar), kendinden hemen önceki ‘امسحوا’ (meshediniz) emir fiilinin değil, daha önceki ‘اغسلوا’ (yıkayınız) fiilinin tümlecidir. O zaman mana: ‘Yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız, başınızı meshediniz ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayınız.’ şekline girer ki Arapça gramer bakımından bu mânâ tutarlı görünmemektedir. Yüce Allah, abdestte vücudun iki temel uzvunun yıkanmasını emretmiştir ki bunlar yüz ve kollarıdır. Ayrıca iki uç uzvunun meshedilmesini de emretmiştir ki bunlar da baş ve ayaklarıdır. ‘Yıkayınız’ fiilinden sonra iki tümleş getirmiştir. Bunlar yüz ve ellerdir. Demek ki yüz ve eller yıkanacaktır. ‘Meshediniz’ fiilinden sonra da iki tümleş getirmiştir. Bunlar da baş ile ayaklarıdır. Demek ki bunlar da meshedilecek uzuvlardır. Âyette bu maânâyı son derece güçlendiren ince bir nokta vardır: Kur’an-ı Kerim’de her kelime birbirleriyle son derece uyumlu ve mütenasiptir. Şimdi ‘yıkayınız’ fiilinden sonra gelen iki tümleşten ilki nasıl bir tek uzvu, ikincisi iki uzvu (yani iki ayağı) göstermektedir. Eğer ‘ارجلكم’ (ayaklarınız) tümleci, ‘وجوهكم’ (yüzleriniz)e atfedilmiş olsa bu âhenk ve tenâsüb bozulur ki Kur’ân’ın bilinen mu’cizevî âhenk ve üslûbuna aykırı olur.”⁴³

Âyetin devamında;

“فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ”

⁴¹ Buhârî, *İlim*, 3, 30, Vudu’, 27, 29; Müslim, Tahâret, 25-28-30; Ebû Dâvûd, Tahâret, 46; Tirmizî, Tahâret, 31; Tahâret, 88; İbn-i Mâce, Tahâret, 55.

⁴² Karaçam, *Kıraat ilminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 182.

⁴³ Ateş, *Yüce Kur’anın Çağdaş Tefsiri*, II, 749-751.

‘Eğer su bulamazsanız, temiz toprağa teyemmüm edin, ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün.’ Cümlesiyle; su bulunmadığı takdirde temiz toprakla yüzün ve kolların meshedilmesi emredilmiştir. Yani abdestte yıkanması gereken uzuvların teyemmümde meshedilmesi emredilmiş; ama abdestte meshedilecek uzuvlar, yıkama uzvu değil, mesih uzvu olduğunu kanıtlar. Meshedilecek organın hâiline de (üstünde bulunan giysi ve sargıya) meshedilir; ama yıkama uzvunun hâiline meshedilmez; hâil çözümlüp uzuv yıkanır. Bundan dolayı başa sarılan sarık, ayağa giyilen çorap veya mesh üzerine meshedilebilir. Ancak yıkama organları üzerinde elbise varsa onlara meshedilmez, onların sıvazlanıp uzvun yıkanması gerekir.”⁴⁴

“ Çorap ve mesh üzerine meshetmenin câiz olması da ayağın mesih uzvu olduğunu, âyette ayakların meshedilmesinin emredildiğini kanıtlar.”

“Hz. Peygamber’in (s.a.v.), ayaklarını yıkaması, onun abdestteki farza kendiliğinden yaptığı ilavedir. Peygamber, nasıl farz namazlardan ayrı nâfile namazlar da kılmış ise, farz olan meshe ilâve olarak ayaklarını yıkamıştır. Dolayısıyla ayakları meshetmek farz, yıkamak sünnettir.”⁴⁵

“Âyette meshten söz edilmemiştir. Fakat Allah elçisinin giydiği mestler, ayakkabılar ve çoraplar üzerine meshettiğine dair rivayetler vardır. Mesela Ca’fer b. Amr’in, babasından naklen: “Peygamber’in (s.a.v.), sarığı ve ayakkabıları üzerine meshettiğini gördüm”⁴⁶ dediği rivayet edilir... Muğîre: “Peygamber (sav)’in, abdest alıp çorapları ve ayakkabıları üzerine meshettiği”ni⁴⁷ rivayet etmiştir.”

“Ebû Dâvûd şöyle diyor: “Ali b. Ebî Tâlib, Mes’ûd, Berâ b. Âzib, Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme, Sehl b. Sa’d ve Âmir b. Hureys çorapları üzerine meshetmişlerdir.”⁴⁸ Bu deliller karşısında çorap üzerine de meshedilebileceği anlaşılmaktadır.”⁴⁹

---

⁴⁴ A.g.e., II, 749-751.

⁴⁵ A.g.e., II, 749-751.

⁴⁶ Buhârî, Vudu’, 48

⁴⁷ Ebû Davûd, Tahâret, 61; Tirmizi, Tahâret, 74-75; İbn-i Mâce, Tahâret, 88; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 252.

⁴⁸ Ebu Dâvut, *Sünen*, Tahâret, 61.

⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II, 749-751.

“وَأَرْجُلُكُمْ” şeklini tercih edenlere göre ise bu kelime “وَجُوهَكُمْ” üzerine atfedilmiştir. Abdest alırken ayakları yıkamanın farz oluşu hükmü bu okuyuştan çıkmaktadır. Buna göre te’vîl ile olsa dahi, ayaklar üzerine meshe ihtimal yoktur. Bunu göz önüne alan âlimlerin çoğunluğu (cumhûr-u ulemâ) ve tefsirciler ayakları yıkamanın farziyetine hükmetmişlerdir.⁵⁰ Bu konuda Dâvûd-u Zâhirî, her ikisinin (ayakları yıkama ve meshin) cem’inin vacip olduğunu söylemiştir. Hasenü’l-Basrî ve Taberî de mükellefin meshetme ve yıkama arasında serbest olduğunu söylemişlerdir.⁵¹ Diğer taraftan Cessâs’ın (ö. 370/980) bir kaydına göre bazı âlimler, “وَأَرْجُلُكُمْ” şeklindeki mecrûr okunuşu, ayağında mesh olanlara hamlederek; meshin onlara vacip olduğunu söylemişlerdir.⁵² İbn-i Kesîr ise bu vechin, mücâvir ve tenâsüb-ü kelam olması itibariyle geldiğini söylemiştir.⁵³

Fıkıh ve tefsirle ilgili eserlerde çok geniş ihtilaflara yer verilerek ele alınan bu konu zamanımızdaki müelliflerce de bu iki kıraattan birisini diğerine tercih ederek incelemeye tabi tutulmaktadır. Buna örnek olarak, yukarıda eserinden iktibaslarda bulunduğumuz Süleyman Ateş gösterilebilir. Müellif tefsirinde çeşitli deliller irad etmek suretiyle “وَأَرْجُلُكُمْ” kıraatını, yani ayaklara meshetmenin farz olduğunu hararetle savunmuştur.⁵⁴ Yine son dönem müelliflerinden Elmalılı Muhammed Yazır ise tefsirinde “وَأَرْجُلُكُمْ” kıraatını, yani abdestte ayakları yıkamanın farziyetini şöyle müdafaa etmektedir:

“Burada ancak şu kadar söyleyelim ki, çıplak ayaklara meshetmeyi câiz görmek, ayetin sonunda “يُرِيدُ لِيَطَهَّرَكُمْ” “Sizi temizlemek istiyor” diye açıklanan temizlik hikmetine kesin olarak aykırı bulunduğu ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla camilere girmenin, temizlik şöyle dursun, normal temizlikle bile uyuşmasının mümkün olmadığı ortadadır. Nitekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökçelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar hakkında Rasûlüllâh “وَيْلٌ لِّلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ” ‘Vay şu ökçelerin

⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 171.

⁵¹ A.g.e., III, 171.

⁵² Cessâs Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü’l-Kur’ân* (İstanbul: 1335/1338), II, 347.

⁵³ İbn-i Kesîr, *Tefsîru İbn-i Kesîr*, II, 26.

⁵⁴ Ateş, *Yüce Kur’anın Çağdaş Tefsiri*, II, 749-750.

ateşten haline⁵⁵ buyurmuş ve tekrar yıkanmasını emretmiştir. Bir de maksat mesh olsaydı “برؤسکم” gibi sadece “و ارجلکم” demek yeterli olur, “الی الكعبین” ‘topuklara kadar’ kaydına hiç de gerek kalmazdı. Bu da farzın esasının yıkamak olduğuna ve meshin buna dayanması lazım geldiğine işaret eder. Kısaca ayaklar hakkında yıkamak emri muhkem, mesh emri mücmeldir ve yüksek sünnet ile açıklanmıştır... “وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ” ‘İki topuğa kadar ayaklarınızı da.’ Yani ayaklarınızı da yıkayınız yahut meshli ise meshediniz. Bu temizlikler yapılmadan namaz, namaz olmaz.”⁵⁶

“لا يقبل الله صلاة بغير طهور” ‘Allah, taharetsiz hiçbir namazı kabul etmez.’⁵⁷ Buna ‘tuhur’ temizlik ve ‘vudu’ denilir ve işte abdestin farzı bunlardır. Ve görülüyor ki bu da dört şeyden ibarettir: Üç yıkama (yüz, dirseklere kadar eller ve ayaklar), bir mesh.⁵⁸ Her iki müellifin de kendilerini haklı çıkaracak delillerinin mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Meshedilmeye göre yıkama işi daha külfetli olduğu göz önüne alınırsa, Elmalılı azimeti, Süleyman Ateş ise ruhsatı tercih etmiş demektir.

Diğer taraftan, “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesinin, “برؤسکم” üzerine atfedilmesi, ayakların yıkanması esnasında suyun israf edilmemesine de işaret etmektedir. Çünkü abdestte yıkanacak olan (üç abdest organı içerisinde üzerine su dökerek yıkanacak olan uzuv) ayaklardır. Kelimeler arasındaki bu atıf, israftan kaçınılmasının gereğini bildirmektedir. Yine aynı şekilde “الی الكعبین” ‘topuklara kadar’ ifâdesi de aslında meshetmeye değil, yıkama hükmüne girdiğini gösterir. Zira mesh için bir bitiş yeri tayin edilmiş değildir.⁵⁹ Bütün bu ihtilaflardan sonra konu şöyle bitirilebilir: Mesh, mesh giyenler veya o hükümde olanlar için; yıkama da mesh giymeyenler için vâcibdir.⁶⁰

﴿ هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقَّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

⁵⁵ Müslim, Tahâret, 25-28-30; Ebû Dâvûd, Tahâret, 46; Tirmizî, Tahâret, 31.

⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 171-172.

⁵⁷ Buhârî, Vudu’, 2; Müslim, Tahâret, 1; Ebu Davut, *Taharet*, 31; Tirmizi, Taharet, 1.

⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III, 171-172.

⁵⁹ Neseî, *Medâriku’t-tenzîl*, II, 273.

⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmul-Kur’ân*, II, 345-347; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 29.

“Orada herkes geçmişte yaptıklarının ne olduğunu anlar. Artık onlar gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülmüşlerdir. Uydurmakta oldukları şeyler de (batıl tanrıları) onları terk edip kaybolmuştur.”⁶¹

Bu âyetteki “تَتْلُوا” lafzını Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir “تَتْلُوا” ; diğerleri de “تَبْلُوا” olarak okumuşlardır.⁶²

“تَتْلُوا” kıraatına göre: “Herkes geçmişte yaptıklarının imtihanını verir. (İyi veya kötü karşılığını; faydasını veya zararını görür)”;

“تَتْلُوا” şeklindeki kıraata göre ise “orada herkes, geçmişte yaptıklarını okur (amel defterini okur)” yahut “herkes daha önce yaptığı amellerine tabi olur, peşinden gider (yani amelleri onu cennete veya cehenneme götürür)” demektir.⁶³

Her iki kıraat birlikte mütalaa edildiğinde, ahirette herkesin amel defterini okuyacağı, dünyada iken yaptıklarının hesabını vereceği; sonuç olarak da bunların mükâfat veya cezasını görmek üzere cennet veya cehenneme gideceği anlaşılabilir.⁶⁴

﴿إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأُولِينَ﴾

“Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.”⁶⁵

Hz. Hûd (a.s.), Âd kavmine gönderilmiş; onlara Allah’ın buyruklarını duyuran bir elçi olduğunu, tebliğine karşı bir ücret istemediğini, kötü huylarını bırakıp Allah’a itaat etmelerini, aksi takdirde büyük bir günün azabına uğrayacaklarını söylemiş ve fakat kavmi ona, boş yere yorulmamasını, atalarının yolundan ayrılmayacaklarını, azaba uğrayacaklarına da inanmadıklarını belirtmiş; nihayet peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle helak edilmişlerdir.⁶⁶

⁶¹ Yûnus, 10/30.

⁶² Dâni, *et-Teysîr*, 121; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 283.

⁶³ İbn. Kuteybe, *Tefsîru ġarîbu'l-Kur’ân*, 196; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IX, 112; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 235; Râzî, *Mefâtihu'l-ġayb*, XVII, 85; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, I, 536; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, II, 162; Ebu's-Suud Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn el-İmâdî, *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Mektebetü'r-Riyadi'l-Hediysetî, Tsz.), IV, 140.

⁶⁴ Çetin, *Kıraatların Tefsire etkisi*, 197.

⁶⁵ Şuara, 26/137.

⁶⁶ Ateş, *Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri*, VI, 311.

Âyette zikredilen “خُلُقٌ” kelimesini, Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Halefû’l-‘Âşir, “خُلُقٌ” ; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Ebû Ca’fer, Ya’kub ise “خُلُقٌ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁷

“خُلُقٌ” şeklindeki okuyuşa göre mânâ; ‘Bu (davranışımız), evvelkilerin âdetinden başka bir şey değildir.’; “خُلُقٌ” şeklindeki kıraata göre ise, ‘Bu (söylediklerin) evvelkilerin uydurmasından başka bir şey değildir.’ demektir. Bu kıraatı, ‘Biz de bizden öncekiler gibi yaratıldık; bizim yaratılışımız, bizden öncekilerin yaratılışı gibidir; yani onlar gibi yaşarız, onlar gibi biz de ölürüz ve diriltilmeyiz’ şeklinde anlayanlar da vardır.⁶⁸

Böylece bu iki kıraatla, inkârcı Âd kavminin, Hz. Hûd’a (a.s.) şunları söyledikleri anlaşılır: ‘Bizim yaşadığımız şu hal, atalarımızın yoludur. Onlar böyle yaşamışlardır, biz de onlara uymaktayız. Biz atalarımız gibi yaşar, ölürüz; diriltilecek de değildir. Senin söylediklerin ise, eskilerin uydurmasından başka bir şey değildir. Onlar da öteden beri hep böyle süslü, yaldızlı uydurma sözler söylemişlerdir.’⁶⁹

Buna göre “إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأُولِينَ” âyetinin mânâsı: ‘Bizim yaratılışımız, geçmişlerin yaratılışı gibidir, onların ölmesi gibi biz de ölürüz, onların yaşadığı gibi biz de yaşarız, onlar yeniden dirilmediği gibi biz de dirilmeyeceğiz.’ Şeklinde dir.⁷⁰ Bu tür davranışta bulunanlar; Hûd Peyamberin inanmayan, özellikle öldükten sonra dirilmeyi kabul etmeyen isyankâr, kavmidir.⁷¹

İkinci vecihteki “خُلُقٌ” kelimesi, âdet, din, huy ve gidişat mânâlarına gelmektedir. Buna göre “إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأُولِينَ” mânâsı: ‘Bizim dinimiz, öncekilerin dini ve âdetidir,

⁶⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 166; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 335.

⁶⁸ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Zeyyâd el-Ferra, *Meâni’l-Kur’ân*, 2 bs., Thk.: Ahmet Yusuf Necati, Muhammed Alî en-Neccar (Mısır: el-Hey’etu’l-Mısriyyeti’l-Âmmetî li’l-Küttâb, 1980), II, 281; İbn. Kuteybe, *Tefsîru ğarîbu’l-Kur’ân*, 319; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XIX, 97; Ebu Zür’a, *Huccetu’l-kirâât*, 518; Beğavi, *Meâlimü’t-tenzil*, III, 394; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XXIV, 157; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XII, 125; Beydâvî, *Envâru’t-tenzil*, II, 158.

⁶⁹ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 266.

⁷⁰ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 206.

⁷¹ İbnü Zencele, *Huccetü’l-kirâât*, 517.

biz onlara tâbi oluyoruz, onların arkasından yürüyoruz...’ demektir. İbn-i Abbâs’dan “خلق الأولين”; “دين الاولين” (öncekilerin dini) anlamındadır, şeklinde rivâyet edilmiştir.⁷² Bu okuyuş türü diğerine tercih edilmiştir. Çünkü âyetin siyâk ve sibâkına daha uygundur. Duruma göre Hûd aleyhisselam kavmine nasihatta bulundu, kötülüklerden çekinmelerini istedi ve Allah’ın azabından korkuttu ve onlara dedi ki: ‘Doğrusu ben size büyük bir günün azabının çarpmasından korkuyorum.’⁷³ Onlar onun va’z-u nasihatini reddettiler ve dediler ki: ‘Öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir. Bu, öncekilerin adetlerinden başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak değiliz.’⁷⁴

İnsanlık tarihinde, çok eski zamanlardan beri hayat ve ölüm gerçeği, insanoğlunun meşgul olduğu en mühim konulardan biri olagelmıştır. İnsanlar bu konuda çoğu zaman yanılmış; ancak Allah’ın hak davetçilerine uyanlar bu tehlikeden kendilerini kurtarabilmişlerdir.⁷⁵

Kur’an-ı Kerim, hak ve bâtil mücadelesinde taraf olan hakkın mümessili peygamberler ile bâtili temsil eden muhaliflerin örneklerini canlı bir tarzda takdim ediyor ki insanlar bundan gerekli dersi alabilsinler.⁷⁶

﴿ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴾

“O (peygamber), gayb hakkında cimri değildir.”⁷⁷

“بِضَنِينٍ” lafzını İbn Kesir, Ebu Amr, Kisâî ve Ruveys “بِطْنِينٍ”; Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebu Ca’fer, Ravh ve Halefû’l-Aşir “بِضْنِينٍ” şeklinde okumuştur.⁷⁸

⁷² İbn Kesîr Ebu’l-Fidâ İmâdüddin İsmail, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azim* (Mısır: tsz.), III, 342.

⁷³ Şuara, 26/165.

⁷⁴ Şuara, 26/136-137.

⁷⁵ Karaçam, *Kıraat ilminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 207.

⁷⁶ Mekkî, *Kırââtî’s-seb’a*, II, 151; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 432; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, VI, 421.

⁷⁷ Tekvîr, 81/24.

⁷⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 220; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 398.

a) “بُضْتَيْنِ” şeklindeki kıraata göre mânâ: ‘O gayb hakkında cimri değildir; gayb bilgilerini esirgemez; Allah’ın vahyettiği hiçbir şeyi gizlemez’ demektir.

b) “بُطْنَيْنِ” kıraatına göre ise ‘O gayb hakkında itham edilemez, gayb hakkında verdiği bilgilerden dolayı suçlanamaz’ anlamına gelmektedir.⁷⁹

Görüldüğü gibi her iki kıraat sayesinde, Peygamberimiz’e yöneltilmesi muhtemel birçok olumsuz tavır ve ithamlara karşı, gereken cevap verilmiş olmaktadır.⁸⁰

“بُطْنَيْنِ” Kıraatına göre mânâ şöyledir; ‘Muhammed (s.a.v.) kendisine vahyedilen şeylerden dolayı suçlanamaz, o kendisine vahyedilenlere bir şey eklemiş veya onlardan bir şey çıkarmış değildir, söyledikleri tamamen doğrudur, uydurma sözler değildir.’

“ظَنِينِ” kelimesi, suçlu, sanık, güvenilmeyen, hayırsız mânâlarına gelmektedir. Kökü “الظَّنَّ”, “الظَّنَّةَ” dır. İf’al babından “الأظْطَانُ” ise bir başkasını itham etmek, üzerine suç atmak demektir. Kur’an’ın bu âyeti, Hz. Peygamber’i, bu kelimenin delâlet ettiği her türlü kötü ithamlardan tezkiye etmekte, temizlemekte, yapılmış olan her tür iftirayı reddetmektedir. Zira o, Allah’ın vahyine tabi ve onunla korunan, daima muhafaza altında tutulan bir peygamberdir.⁸¹

Hz. Peygamber’in, risâlet görevini yerine getirirken, tamamen vahye tabi olduğu müteaddit Kur’an âyetleriyle sabittir.⁸² İslam itikadına göre bunun dışına çıkması, bu vahylerde her hangi bir şekilde tasarrufta bulunması mümkün değildir.

---

⁷⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru ğarîbu’l-Kur’ân*, 517; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XXX, 81; Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, 3 bs. (Beyrut: 1988), 163; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 225; İmam Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevziyye el-Kureyşî el-Bağdâdî, *Zâdu’l mesîr fi ilmi’t-tefsîr* (El-Mektebetu’l-İslamiyye, tsz.), IX, 44; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XXXI, 74; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XIX, 242; Ebu’l-Fadl Mahmûd Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî* (Beyrut: tsz, XXX), 61; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5622.

⁸⁰ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 412

⁸¹ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 214.

⁸² Hz. Peygamberin vahye tabi olduğunu gösteren bazı ayetler için bak. En’âm, 6/50, 106; Yûnus, 10/15, 109; Ahkâf, 46/9; Ahzâb, 33/2; A’raf, 7/203; Zuhruf, 43/43

İkinci okunuşa göre “الضَّئِنِ” kelimesi, “الضَّنَّ” kökünden gelmektedir ki cimrilik ve kıskançlık etmek demektir. Türkçemizde daha çok “esirgemek” anlamında kullanılmaktadır. Yalnız bu esirgeme, koruma, muhafaza etme gibi müsbet mânâlarda olmayıp, bir şeyi, çok kıymetli olmasından dolayı, kıyamadığından ve kıskançlığından dolayı başkalarına vermeyip, kendisinde tutup saklamak manasındadır. İşte “الضَّئِنِ” de bu işi yapan cimri ve kıskanç kimsedir.⁸³ Âyetin bu okunuştaki mânâsına gelince: ‘O, gayb hakkında cimri değildir, gaybden aldıklarını saklamaz, olduğu gibi tebliğ görevini yerine getirir.’ şeklindedir.⁸⁴

Bu iki tür kıraatın mütevatir kıraat olmalarında şüphe yoktur. Bunlardan ‘zâ’ ile olan “بِطَّنِينَ” kıraatına medar olan hatt-ı Kur’an, Abdullah b. Mes’ud’un mushafında; ‘dad’ ile okunan “بِضْنِينَ” kıraatının hattı da Übeyy b. Ka’b’in mushafındadır.⁸⁵

Rasûlüllâh’dan (s.a.v.) intikal eden bu kıraatlar, gerek Kur’an-ı Kerim, gerekse Hz Muhammed veya Cibrîl-i Emîn’in herhangi bir şekilde ayıplanamayacağını, bunlara iftira etmenin asla câiz olmayacağını ve bu kudsîlerin Allah’ın himayesinde bulunduğunu çeşitli yönleri ve nüanslarıyla ifâde etmektedirler.⁸⁶

---

⁸³ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi* (İstanbul:1305), 16.

⁸⁴ Karaçam, *Kıraat ilminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 215.

⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 318.

⁸⁶ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 215.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.En'âm Sûresinin Nüzûlü, İsimlendirilmesi, Kur'an'daki Sırası

“Sûrenin inzâlî Mekke devrinin sonlarında bir gecede olmuştur. Ancak bazı âyetlerinin (20, 21, 91, 92, 93, 98, 114, 145, 151, 152, 153) Medine devrinde nâzil olduğuna dair rivayetler de vardır.”⁸⁷ Bu Sûrenin tamamı 165 ayetten meydana gelmektedir. Sûre, ismini 136, 138 ve 139. âyetlerde geçen ‘En'âm’ kelimesinden almıştır. Kelime ‘deve, sığır, koyun ve keçi’ anlamlarına gelmektedir. Sûre, “Allah’ın birliği ve Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğuna dair kesin belgeler, puta tapıcılığı red ve iptal eden delil ve hüccetler ihtiva etmesi sebebiyle ‘Hüccet sûresi’ adıyla da anılmıştır.”⁸⁸

Ahkâm tefsirinin müellifi olan Kurtubî, bu sûrenin Mekke’de indiği düşüncesinin çoğunluğun görüşü olduğunu belirttikten sonra, bu konuda İbn Abbas ve Katâdenin görüşlerini şöyle özetlemiştir: “Bu sûre, -Medine’de inmiş iki âyeti müstesna – tümüyle Mekke’de inmiş bir sûredir. Medine’de inen âyetlerinden birisi: ‘Allah’ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler’⁸⁹ âyetidir. Bu âyet-i kerîme, Mâlik b. es-Sayf ile Ka’b b. el-Eşref hakkında nâzil olmuştur. Diğeri ise yüce Allah’ın; ‘Çardaklı ve çardaksız o bağları... Yaratıp yetiştiren O’dur’⁹⁰ âyetidir. Bahsi geçen âyet Ensardan olan Sabit b. Kays b. Şemmâs hakkında nazil olmuştur.”⁹¹ Kurtubî, İbn Cüreyc ve el-Mâverdi’nin bu konuda farklı düşündüklerini, bu âyetlerin Muâz b. Cebel hakkında inmiş olabileceği iddiasında bulduklarını belirtmiştir. Ayrıca Kurtubî, İbn Atıyye’nin bahsi geçen âyetlerle ilgili olarak, ‘zikri geçen âyetler, bu sûredeki muhkem âyetlerdir’ dediğini belirtmiştir.⁹²

---

⁸⁷ Celâlî’ d-Dîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, (İstanbul: Ocak Yayınevi, 2012), III, 245.

⁸⁸ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı (İstanbul: 1995), XI, 169-170; MEB, *Dini Terimler Sözlüğü* (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2009), 73.

⁸⁹ Enâm, 6/91.

⁹⁰ En’âm, 6/141.

⁹¹ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VI, 525.

⁹² A.g.e., 525.

2.2. Sûrenin İhtiva Ettiği Konular

En‘âm sûresi baştan sona incelendiğinde bütün ilâhî dinlerin özü olan ‘Tevhîd akîdesi’nin sağlam delillere dayandırılarak isbatlanması üzerinde durulduğu görülür. Daha sonra nübüvvet, yaratılış, haşir gibi önemli konuların isbatının yapılması, şirk ve dalâlet ehlinin sapık görüşlerinin nazarlara verilmesi, bu bâtil inanış şekillerinin reddedilmesi, hayvanlardan etleri yenilebilecek olanlar ve yenilmesi kesin olarak yasaklanmış olanlar hakkında açıklayıcı bilgiler ile helâl ve harama ait hükümler izah edilmiştir.

Kur‘ân-ı Kerîm’de, ‘Elhamdülillâh’ ifâdesiyle başlayan beş adet sûre bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; Fâtiha, En’am, Kehf, Sebe’ ve Fâtır sûreleridir. Bu sûrelerden biri olan En‘âm Sûresinin ilk âyetlerinde, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğu, yaratmanın belirli ölçü ve sınırlar çerçevesinde olduğu, yaratılan varlıkların belirli bir zaman diliminde yaşayıp hayatlarının sona ereceği belirtildikten sonra, karanlığı ve aydınlığı yaratanın da Allah olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca hakka inanmayı reddeden, Allah’ın kendisi için takdir ettiği nimetlerin kadir ve kıymetini bilmeyen küfür ehlinin inanmamak için ileri sürdüğü geçersiz bahaneleri ve bunların tutarsızlığı ortaya konulmuştur. İnkârcıların inanmamak için ileri sürdüğü bahanelerden bazıları: Peygamberin bir melek olması, vahiy yerine yazılı bir kitabın gelmesi... gibi bir takım iddialardan ibârettir. İddialara, âyetlerde gerekli cevaplar verildikten sonra, göklerde ve yerde Allah’tan başka bir ilâh bulunmadığı kesin delillerle isbatlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İslam Ansiklopedisi’nde konu ile ilgili yer alan açıklamada şunlar ifâde edilmiştir; “İlk bakışta Mekke müşriklerine cevap niteliğinde görünen, aslında küfür ve şirkin her çeşidini yok etmeyi hedefleyen bu âyetlerin ardından bir tek tanrıya tapmanın önemi dile getirilir ve bu durumun gerek kâinat nizamına gerekse insan ruhuna getirdiği sonuç üzerinde durulur.”⁹³

Daha önceki sûrelerde de tevhidin önemi ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Fakat bu sûrede mevzu daha detaylı bir şekilde ele alınarak incelenmiştir. Yaratıcının bütün mahlûkât içinden seçerek kendisine muhatap kıldığı bu istisnâî varlığın, Rabbini bir yana bırakarak kendisinden daha âciz olan varlıklara tapması, onun için çok küçültücü bir davranış olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca insanın bu tür yanlış düşünce ve tavırlara düşmesine engel olmak için, Yaratıcının peygamberler

⁹³ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XI, 169-170.

göndermiş olması çokça şükredilmesi gereken ilâhî bir rahmet olarak belirtilmiştir. Sûrenin 12. âyetinde; ‘Allah rahmet etmeyi kendi zâtına farz kılmıştır’ ifâdesi bu konuyu pekiştiren bir ifâde olarak görülebilir.

Tevhîd konusundaki açıklayıcı ve aydınlatıcı bilgiler veren âyetlerin ardından, inkârcı olan güruhun peygamberlere karşı inatla giriştikleri bâtil mücâdelelerinde hiçbir sağlam dayanaklarının olmadığı ifade edilmiştir. Aslında bu hal ve hareketleriyle sadece kendilerine ve gerçeklere karşı haksızlık etmiş olmaktadır. Küfür ve şirkin insanı nasıl bir âkıbete uğrattığı konusunda bilgi almak isterlerse, geçmiş kavimlerin başına gelenlerden ders almalarının yeterli olacağı ifade edilmiştir.

İnkârcılar zâhiren Hz. Peygamber’i yalanlıyormuş gibi görünebilirler. Aslında onların Hz. Peygamber’i değil, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları ve Allah’ın kitabında hiçbir şey noksan bırakılmadığı halde bu şekilde davranmalarının ne kadar büyük bir çelişki içinde olduklarının göstergesi olduğu belirtilmiştir. Çünkü inkârcılar işitme, görme ve konuşma özelliklerine sahip oldukları halde, hakikate karşı sanki işitmeyen, görmeyen ve dilsiz olan varlıklar gibi hareket etmektedirler. Âyetlerin devamında, küfür ehlinin bu şekilde davranmalarının elbette cezasız kalmayacağı, onlar hak ettikleri cezalara uğratılırken, inananlara da büyük mükâfatların olduğu belirtilmiştir. Ayrıca sûrede Hz. İbrahim’in, putlara tapma konusunda ısrarcı olan kavminin bu yanlıştan dönmeleri konusundaki çabaları ve onları doğru yola getirmek için verdiği mücadeleler anlatılmıştır. Şöyle ki Hz. İbrahim, kavmine güneş, yıldız ve ayın batıp giden şeyler olduklarını ve bunların asla seilmeye ve tapılmaya lâîk olmadıklarını anlatmış, bu yanlıştan dönmeleri konusunda elinden gelen tüm gayreti göstermiştir. Mekke müşrikleri, İbrahim’in soyundan gelmekle övünen insanlardır. ‘Bu âyetlerde Hz. İbrahim’in Hanîf olduğuna dikkat çekilerek, aslında müşriklere gittikleri yolun onun yolu olmadığı ve onun yolundan uzaklaşmakta oldukları belirtilmek istenmiştir.’⁹⁴

Daha sonraki âyetlerde, Hz. İbrahim ve İsmail’in yanında, insanları tevhîd akîdesine davet eden ve yalnızca Allah’a ibâdet etmenin gerekliliği üzerinde duran sâlih kulların olduğundan söz etmektedir ve bazı peygamberlerin isimleri zikredilir. Yaratıcıyı gereği gibi tanıyabilmek ancak vahiy yoluyla mümkündür. Vahye kulak

---

⁹⁴ A.g.e., 169-170.

vermeyenlerin, Allah'ı hakkıyla tanımalarının mümkün olmadığı, daha önce gönderilmiş olan diğer kitaplar gibi Kur'an'ın da ilâhî vahyin bir mahsûlü olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Allah'ın eşi ve benzerinin olmadığı, ona evlat isnad etmenin yanlışlığı ifade edilir.

Bu sûrenin 118. âyetinden itibaren dindeki bazı pratik hükümlerle ilgili açıklamalar yer almıştır. İlk olarak bu âyetlerde eti yenilen ve yenilmesi yasak olan hayvanlar hakkında bilgi verilir. İnsanların bu tür konularda kendi zanlarına göre hüküm vermelerinin yanlışlığı üzerinde durularak bu konudaki anlamsız ısrardan vazgeçmelerinin gerekliliği ifade edilir. Diğer taraftan bu tür konularda iddia ile söz söyleyenlerin iddialarını isbatlamaları istenir. Daha sonra gelen âyetlerde Allah'ın haram kıldığı bazı yasaklar dile getirilir: Şirk koşmak, anne-babaya itaatsizlik, derdi maîşet korkusuyla çocukları öldürmek, fuhuş, cana kıymak, yetim malı yemek, tartıda hîle yapmak, vs... Zira bunların yapılması büyük günahlardandır.

Son olarak En'âm sûresi, "Tevhîd inancı açısından Bakara sûresiyle, peygamberliğin ispatı bakımından Âl-i İmrân sûresiyle, âhiret inancı açısından bir sonraki A'râf sûresiyle, ahlâk ilkeleri bakımından İsrâ ve Lokmân sûreleriyle eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlara ait yasaklar açısından da bir önceki Mâide sûresiyle yer yer konu ve muhteva açısından benzerlikler gösterir."⁹⁵

2.3. Sûredeki Âyetlerin Konu Dağılımı

Teze kıraatlar açısından inceleme konusu olan En'am sûresinin, üzerinde durduğu hususlara genel olarak bakıldığında, tevhîd, âhiret ve nübüvvet gibi bazı îtikâdî konuları öncelendiği görülmektedir. Bunun yanında inkârcıların bazı keyfî yasaklamalarından ve onların bu yasaklamalarının bir geçerliliği olmadığından söz eder. Bir önceki bölümde bu konular genel olarak incelenmişti. Bu bölümde ise aynı konuların âyetler arasındaki dağılımı üzerinde durularak hangi konu ya da konuların, hangi âyetlerde incelendiği belirtilecektir.

165 âyetten ibâret olan bu sûredeki konuların dağılımını şu şekilde incelemek mümkündür:

Birinci bölüm olarak, sûrenin ilk âyeti ile onikinci âyetleri ele alındığında, her şeyden önce bu âyetlerin bir giriş mâhiyetinde olduğu göz önünde bulundurulması

---

⁹⁵ A.g.e., 169-170.

gerekiyor. Bu âyetlerde, vahye kulak asmayan ve ona karşı küfürlerinde ısrarcı olan kâfirlerin eğer bu inatlarından vazgeçmezlerse, daha önceki inkârcı kâfirlerin uğradığı âkıbete uğrayacakları belirtilmektedir ve inkârcıların, Peygambere ile vahye karşı takındıkları inatçı tutumlarına rağmen kendilerine verilen sürenin onları aldatmaması gerektiği hatırlatılır. Çünkü bu düşmanca tutumlarından vazgeçmezlerse onları çok kötü bir âkıbet beklemektedir.

Onüç ve yirmidördüncü âyetler arasında ise tevhîdin önemi ve onun zıddında yer alan şirkin reddedilmesinin gerekliliği hususu üzerinde durmaktadır ki tevhidin kabul edilmesinin önündeki en büyük engelin şirk olduğu gayet açıktır.

Yirmibeş ve otuzikinci âyetlerde, âhiret hayatının tasviri ile ilgili açıklamalar yer almaktadır ve îmanın temel ilkelerini reddeden inkârcı kâfirlerin âhirette karşılaşacakları manzaralar tasvir edilmektedir.

Otuzüç ve yetmişüçüncü âyetler arasında, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) teselli eden ifadeler dikkatimizi çekmektedir ve inkârcıların söylediklerinden etkilenip üzülen Allah Rasûlünün, daha önceki peygamberlerin de aynı sıkıntıyla karşılaştıkları bilgisiyle teselli edildiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in görevinin sadece tebliğ olduğu, onlara hidayet vermenin Allah'a ait olduğu belirtilmiştir. Çünkü Allah dileseydi onların tamamını hidayet üzere toplayıp birleştirirdi. Yine bu âyetlerde, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu tasvir edilerek onların durumlarının karanlıklar içinde kalanların durumlarına benzediği ifade edilmiştir.

Yetmişdört ve doksanıncı âyetlerde Hz. İbrahim'in (a.s.) babasını ve kavmini putperestlikten vazgeçirme mücadelesi anlatılmaktadır. Yıldız, güneş ve ay ile ilgili enfûsî tefekkürü ve bu tefekkürün sonucunda Hanîf olarak yüzünü Allah'a çevirdiği ifadesiyle, İbrahim'in izleyicisi oldukları iddiasında bulunan Kureyş'e karşı, onun putlara karşı takındığı tavır ve ehl-i tevhid olduğu gerçeği nazarlara verilmektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davasının da aynı olduğu, onu inkâr etmekle İbrahim'in davasının inkârının eşdeğer olduğu gerçeği belirtilmiş olmaktadır.

Doksanbir ve yüzsekiz arası âyetlerde, Yahudilerden bazılarının ilâhî vahye karşı takındıkları tutarsız tavırları ele alınarak tenkid edilmiştir. Allah'a karşı yalan uydurmanın, yalanların en büyüğü olduğu ve bu tavır içersinde olanların göreceği cezalara vurgu yapılmıştır. Bunun yanında insanların ilk defa yaratıldıklarında olduğu gibi ölümlerinden sonra da teker teker Allah'ın huzuruna varacakları, Allah'ı

bırakıp da taptıkları şeylerin kendilerine asla bir fayda sağlamayacağı ifade edilmiştir. Tohumu çatlatanın, ölüden diriye, diriden ölüyü çıkarmanın Allah olduğu halde insanların haktan dönmelerinin çok çirkin bir davranış olduğu gözler önüne serilmiştir. Son olarak da inananların, bâtil yolda gidenlerin taptıkları putlarına ve kutsallarına sövmemeleri gerektiği, yoksa onların da bilgisizce Allaha'a sövebileceklerine dikkat çekilmiştir.

Yüzdokuz ve yüzellidördüncü âyetlerde, kendilerine bir mu'cize gelmiş olsa aslında inanacakları iddiasında bulunan inkârcılara, bu iddialarında samimi olmadıkları, mu'cize olarak onlara melekler inidirilse, hatta ölüler bile onlarla konuşsa asla inanmayacakları söylenmiştir. Ayrıca yenmesi haram kılınan şeylerin açıklandığı ve üzerine Allah adı anılarak kesilen şeylerden yemenin sakıncası olmadığı üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümdeki âyetlerde, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesinin bir müşrik âdeti olduğu ve bu işi yapmalarını onlara güzelmiş gibi gösterenlerin de Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar olduğu belirtilmiştir. Daha sonra, Yahudilere hayvanların bazı kısımlarını yemelerinin yasaklandığı ve bunun nedeninin de onların yaptıklarından dolayı bir ceza olarak verildiği belirtilmiştir. Yine bu âyetlerde, şirk koşmak, ana-babaya iyilik ile fakirlik korkusuyla çocukların katledilmesi gibi kötü davranışların Allah'ın haram kıldığı davranışlardan olduğu ifade edilmiştir.

Yüzellibeş ve yüzellidokuzuncu âyetlerde, Kur'an ile ilgili onun mübârek bir kitap olduğu, ona uyup itaat etmenin Allah'ın merhametine mazhar için zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte inkârcıların arkasına sığınma ihtimali olan bazı mâzeretler sayılarak bu mazeretlerinin geçersiz olduğu ve buna rağmen âyetlerden yüz çevirip inkâr edenlerin çok çetin bir azaba çarptırılacakları belirtilmiştir. Ayrıca onlardan bazılarının birtakım alâmetler beklediği, bekledikleri bu alâmetlerin ortaya çıkmasının onlara bir yararının olmayacağı, bu alâmetler gerçekleştiğinde onların inanmalarının ve mazeretlerinin bir anlam ifade etmeyeceği belirtilmiştir.

Yüzaltmış ve yüzaltmışdördüncü âyetlerde, yapılan iyiliğe verilecek mükâfatın, yapılan iyiliğin on katı olduğu, kötülüğün ise sadece dengiyle cezalandırılacağı söylenerek, Allah'ın kullarına olan yüce merhametinin büyüklüğüne dikkat çekilmiştir. Yine burada Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu ilâhî vahiy ile Hz. İbrahim'in getirdiği vahyin aynı olduğuna dikkat çekilmiştir. Onun müşrikler gibi

putlara tapan biri olmayıp tek Allah'a inanıp tabi olan bir muvahhid olduğuna vurgu yapılmıştır.

Yüzaltmışbeşinci âyet bu sûrenin son âyetidir ve sûrenin sonucu burada belirtilmiştir: Tefhîmu'l-Kur'n tefsirinin müellifi Mevdûdî konuyu şu şekilde özetlemiştir: "Güzel ve zorlayıcı bir biçimde, Hz. Peygamber'e; korkmadan İslâm inancının ilkelerini ve anlamlarıyla birlikte sonuçlarını ilan etmesi emredilmektedir."⁹⁶

2.4.En'am Sûresinin İhtiva Ettiği Konularla ilgili Hadisler ve Sahabe sözleri

Bu bölümde En'am sûresinde üzerinde durulan konularla ilgili Hz. Peygamber'in (SAV) ve onun güzîde ashabının beyan etmiş oldukları görüşleri incelenecektir. En'am sûresinin nüzûlü esnasında müşâhede edilen hârikulâde durumlar, âyetlerde üzerinde durulan, 'yaratılış, Rabbimizin merhametinin gadabından daha fazla olduğu, hayır ve şerrin sadece Allah'tan gelebileceği, dünya hayatının bir oyun ve oyalanmadan ibaret olduğu... vb.' konularda, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen hadislerin bir kısmının tezde zikredilmesi, sûrenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Dârimi, Fezâilu'l-Kur'ân bölümünde geçen bir hadis-i şerîfte, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: [En'âm Sûresi gökler ile yer arasını kapatacak kadar çok ve yüksek sesle tesbih getiren bir melekler kafilesi ile birlikte inmiştir." Yer, melekler dolayısıyla sarsılıyor, Rasûlüllâh da (s.a.v.); "Sübhâne rabbiye'l-Azîm" diyor ve bunu üç defa tekrarlıyordu.]⁹⁷

Bir diğer hadis de ilk âyette üzerinde durulan 'yaratılış'⁹⁸ konusu ile ilgilidir. Bu konuya dair Hz. Muhammed (s.a.v.); [Aziz ve celil olan Allah, toprağı (yeri) Cumartesi günü yarattı. Pazar günü de orada dağları yarattı. Pazartesi günü ağaçları yarattı. Salı günü hoş olmayan şeyleri (mekruh) yarattı. Çarşamba günü nuru (aydınlığı) yarattı. Perşembe günü orada canlıları yarattı.]⁹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde, farklı ifadelerle insanın çamurdan / topraktan yaratıldığı ifade edilmiştir. Bunlardan birisi de En'am Sûresinin 2. âyetinde geçen,

⁹⁶ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), I, 530-531.

⁹⁷ Dârimi, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 16

⁹⁸ En'âm, 6/1.

⁹⁹ Müslim, *Sıfatü'l-Münafikîn*, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 327.

‘Sizi bir çamurdan yaratan...’¹⁰⁰ ifâdesidir. Bu konu ile ilgili Peygamber Efendimiz’den (SAV) rivayet edilen hadis-i şerif: [İnsanlar, Âdemin çocuklarıdır. Âdem de topraktanır.]¹⁰¹

En’am Sûresinde üzerinde durulan diğer bir konu da ‘Rabbimizin Rahmetinin Gadabını geçtiği’¹⁰² hususudur. Bu konuda Rasûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: [Yüce Allah, mahlûkata dair kazasını (hükümünü) izhar edince, nezdinde alıkonulmuş bir kitaba kendisi hakkında: “Muhakkak benim Rahmetim gadabıma galip gelir.” diye yazmıştır.]¹⁰³

Yine Mukaddes Kitabımızın birçok âyetinde geçen ‘Dünya hayatının bir oyun ve oyalanmadan ibaret olduğu’¹⁰⁴ ifadesi de En’am Sûresinde üzerinde durulan konulardan birisidir. Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: [Dünya da mel'undur, ondaki herşey de mel'undur. Ancak onda Allah'ı zikretmek veya Allah'ı zikretmeye götüren şey müstesnadır. Âlim ve ilim öğrenen, ecirde ortaklırlar.]¹⁰⁵ Aynı konu ile ilgili diğer bir Hadis-i Şerifde Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: [Eğer dünyanın Allah nezdinde sivrisinek kanadı kadar bile değeri olsaydı, oradan bir kâfire bir yudum su dahi içirmezdi.]¹⁰⁶

Bir diğer konu da ‘Müşriklerin Hz. Peygamber’i değil, Allah’ın âyetlerini yalanladıkları’¹⁰⁷ hususudur. Bununla ilgili olarak Ebu Meysere der ki: [Rasûlüllâh (sav), Ebu Cehil ve arkadaşlarının yanından geçerken ona, ‘Ey Muhammed! Allah'a andolsun ki biz seni yalanlamıyoruz. Şüphesiz bize göre sen doğru söylüyorsun.

---

¹⁰⁰ En’âm, 6/2.

¹⁰¹ İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 25.

¹⁰² En’âm, 6/12.

¹⁰³ Müslim, *Tevbe*, 14; Buhârî, *Tevhîd*, 15, 22, 28, 55; Tirmizi, *Deavât*, 99; İbn Mâce, *Mukaddime*, 13, *Zühd*, 35; *Müsned*, II, 242, 260.

¹⁰⁴ En’âm, 6/32.

¹⁰⁵ Tirmizî, *Zühd* 14; İbn Mâce, *Zühd* 3; Dârimî, *Mukaddime* 32.

¹⁰⁶ Tirmizî, *Zühd* 13; İbn Mâce, *Zühd* 3.

¹⁰⁷ En’âm, 6/33-34.

Fakat senin getirdiğini yalanlıyoruz.” dediler. Bunun üzerine bu: "*Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış. Fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar*" âyeti nazil oldu, daha sonra da: "*Andolsun senden önce gelen peygamberler de yalanlanmışlardı*" âyeti ile Allah onu teselli buyurdu.]¹⁰⁸

Âyet-i kerîmelerde ifâde edilen, ‘Yeryüzündeki bütün canlılar da ancak sizin gibi birer ümmettir.’¹⁰⁹ konusu ile ilgili olarak da Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: [Andolsun ki, Kıyamet gününde bütün haklar sahiplerine eksiksiz ödenecektir. O kadar ki, -boynuzsuz koyun lehine- boynuzlu koyuna kısas uygulanacaktır.]¹¹⁰ Aynı konu ile ilgili olarak Ebu Zer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: [Peygamber'in (s.a.v.) huzurunda iki koyun birbirleriyle toslaştı, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Ey Ebu Zer, bunların ne için toslaştıklarını biliyor musun’? Ben, hayır dedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Fakat yüce Allah bilir ve ikisi arasında hüküm verecektir.’]¹¹¹

En'âm sûresinin âyetlerinden birinde de ‘Sabah akşam Rabbine dua edenleri kovma’¹¹² buyrulmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak;[Müşrikler -Selman, Suheyb, Bilâl ve Habbâb'ı kastederek-: Biz bu gibiler ile oturmaya razı değiliz. Onları yanından kov, dediler ve bu hususta kendilerine bir yazı yazıp vermesini istediler. Peygamber de (s.a.v.) bunu yapmak istedi. Yazıyı yazması için Hz. Ali'yi çağırdı. Fakirler kalkıp bir kenara oturdular. Bunun üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.]¹¹³

Bir diğer konu da gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu ifade eden ‘Gaybın anahtarları onun yanındadır’¹¹⁴ âyet-i kerîmesidir. Bu konu hakkında Rasûlüllah (sav)

---

¹⁰⁸ Tirmizî, Tefsîr, 6.

¹⁰⁹ En'âm, 6/38.

¹¹⁰ Müslim, Birr 60; Tirmizî, Sıfâtul Kıyâme 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 235, 301, 371, 411.

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 162, 173.

¹¹² En'âm, 6/52.

¹¹³ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 45-46; İbn Mâce, Zühd, 7.

¹¹⁴ En'âm, 6/59.

şöyle buyurdu: [Gaybın anahtarları beştir. Bunları Allah'tan başkası bilemez. Rahimlerin neyi eksilttiğini Allah'tan başkası bilmez. Yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilmez. Yağmurun ne zaman geleceğini Allah'tan başkası bilmez. Kimin nerede öleceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Kıyametin de ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez.]¹¹⁵

Âyet-i kerîmede üzerinde durulan bir diğer konu ise, kıyamet ve sûr'a üfürülme ile ilgilidir. Âyet-i Kerîmede bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: 'Sûr'a üfürüleceği günde mülk yalnız onundur'¹¹⁶ Bu konu ile ilgili Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: [Sonra Sûr'a üfürülür, Onu işiten herkes mutlaka boynunu o tarafa doğru döndürür veya uzatarak kulak verir. Onun sesini işitecek ilk kişi, develerinin su içtiği havuzu sıvayıp düzelten bir adam olacaktır. O da sair insanlar da baygın yere düşecekler, sonra yüce Allah, çisintiyi andıran bir yağmur yağdıracak. -Yahut indirecek ifadesini kullandı-. Bu yağmurdan insanların cesetleri bitecek. Sonra tekrar Sûr'a üfürülecek ve ansızın kalkıp bakınacaklardır,]¹¹⁷

'İman edenler ve imanlarına da zulüm bulaştırmayanlar'¹¹⁸ âyeti nazil olunca bu, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ahabına ağır geldi ve: [Bizden hangimiz nefesine zulmetmiyor ki dediler? Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Fakat Lokman'ın oğluna dediği şekilde: "Oğulcağızım, Allah'a ortak koşma. Çünkü şirk hiç şüphesiz çok büyük bir zulümdür"¹¹⁹ sözünde zikrettiği gibidir.]¹²⁰

Bu Sûrede üzerinde durulan konulardan biri de 'İlk yaratılıştaki gibi diriltileceğimiz'¹²¹ hususudur. [Rivayet edildiğine göre Âişe (r.a.), yüce Allah'ın:

---

¹¹⁵ *Buhârî*, İstiskâ, 29, Tefsîr, 6; *Müsned*, II, 24, 52, 58, 122.

¹¹⁶ En'âm, 6/73.

¹¹⁷ *Müslim*, Fiten 116.

¹¹⁸ En'âm, 6/82.

¹¹⁹ Lokmân, 31/13.

¹²⁰ *Buhârî*, İmân, 23, Enbiyâ 8, 41, Tefsîr, 6; *Müslim*, İmân 197; *Tirmizî*, Tefsîr, 6; *Müsned*, I, 378, 424, 444.

¹²¹ En'âm, 6/94.

"Andolsun! Sizi ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız teker teker huzurumuza geldiniz" âyetini okumuş ve: Ey Allah'ın Rasülü, ya avretlerimiz ne olacak? Erkekler kadınlar hep birlikte, biri ötekinin avretine bakacak şekilde mi haşredilecekler? Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş: "O gün onlardan her birisinin başka şeylerle uğraşmasına fırsat vermeyecek kadar bir işi olacaktır. Erkekler kadınlara, kadınlar da erkeklere bakmayacaklar ve birbirlerine bakamayacak kadar başka şeylerle uğraşacaklardır.]"¹²²

En'âm sûresinde üzerinde durulan konulardan birisi de Cenâb-ı Hakk'ın 'Sabahı yarıp çıkaran' sıfatıyla nitelendirilmesidir. Bu konuda, Yahya b. Said'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) bir defasında ettiği duada; En'âm sûresi 96. âyette geçen şu ifadeleri kullanarak dua etmiştir: [Sabahı yarıp çıkartan, geceyi sükûnet vakti kılan, güneş ve ayı hesaba işaret kılan Allah'ım! Borcumu bana ödet, beni fakirlikten, ihtiyaçtan kurtar. Senin yolunda kulağımdan, gözlerimden ve gücümden güzel bir şekilde beni faydalandır.]"¹²³

Bu Sûrenin 112. âyetinde 'İns ve Cin şeytanları'ndan¹²⁴ söz edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Sahabe-i Kirâm'dan Ebû Zer ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında şöyle bir diyalog yaşanmıştır: [Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Ey Ebu Zer, ins ve cin şeytanlarının şerrinden Allah'a sığındın mı?" Ebu Zer: Ey Allah'ın Rasülü, peki insin de şeytanları var mıdır? Diye sordu. Rasûlüllâh (s..a.v.) şöyle buyurdu; "Evet, hem de onlar cin şeytanlarından daha kötüdürler."]"¹²⁵

Bu sûrede üzerinde durulan konulardan birisi de yerden yetişip devşirilen mahsullerin zekâtı ile ilgilidir. İlgili âyet-i kerîmede bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: 'Devşirilip biçildiği gün de hakkını verin.'¹²⁶ Bu konu ile ilgili Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: [Semânın suladığı mahsüllerde öşür, deve sırtında

---

¹²² Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 565; Müslim, *Cennet* 56; Nesâî, *Cenâiz* 118; *Müsned*, VI, 90.

¹²³ *Muvatta*; Kur'an, 27.

¹²⁴ En'âm, 6/112.

¹²⁵ Nesâî, *İstiâze* 48; *Müsned*, V, 178, 265.

¹²⁶ En'âm, 6/141.

taşınan veya (kuyudan) çekilen kovalarla sulanan mahsullerde de öşrün yarısı vardır.]¹²⁷

Diğer bir âyet de ‘Hak ile olmadıkça Allah’ın haram kıldığı canı öldürmeyin’¹²⁸ konusu ile ilgilidir. Bu konuda, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: [Ben, insanlarla, Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Her kim Allah'tan başka ilah yoktur diyecek olursa, malını ve canını korumuş olur. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir.]¹²⁹ Aynı konu ile ilgili bir diğer Hadis-i Şerif de şöyledir: [Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisiyle helâl olur: Zina eden evli, cana karşılık can ve dinini terk edip İslâm cemaatinden ayrılan.]¹³⁰ Bu konu ile ilgili bir diğer Hadis de şudur: [Matar el-Verrâk, Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den rivayetine göre Osman b. Affan (r.a.) evinde muhasara edildiği sırada, kendisini muhasara edenlerin önüne çıkarak şöyle dedi: Beni ne diye öldüreceksiniz? Şüphesiz ben, Rasûlullah’ı (s.a.v.) şöyle buyururken dinledim: “Müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden birisi dolayısıyla helâl olabilir: Muhsan olduktan sonra zina eden bir adamın recm ile öldürülmesi gerekir. Yahut kasten birisini öldüren kimseye kısas uygulamak gerekir. Yahut müslüman olduktan sonra irtidat eden kimsenin de öldürülmesi gerekir.” Allah'a yemin ederim, cahiliye döneminde olsun, müslüman olduktan sonra olsun asla zina etmedim. Kimseyi de öldürmüş değilim ki, onun yerine öldürülmek suretiyle bana kısas uygulansın. İslâm'a girdiğimden beri de asla irtidat etmedim. Şüphesiz ki ben, Allah'tan başka İlah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasülü olduğuna şahidlik ederim. İşte size sözünü ettiğim bu hususlar size -akıl erdiresiniz diye- (Allah'ın) tavsiye ettikleridir.]¹³¹

---

¹²⁷ Buhârî, Zekât 55; Müslim, Zekât 7; Ebu Davûd, Zekât 12; Tirmizî, Zekât 14; Nesâî, Zekât 2; İbn Mâce, Zekât 17, *Muvatta*; Zekât 33; *Müsned*, I, 145, 111, 341, 353, V, 233.

¹²⁸ En'am, /151.

¹²⁹ Buhârî, Zekât, 1, Cihâd 102, İ'tisam, 2; İstîtâbetû'l-Murteddin, 3; Müslim, İmân, 32-33; Ebû Davud, Zekât, 1; Tirmizî, İmân, 1; Nesâî, Zekât, 3, Cihad, 1, Tahrîmu'd-Dem, 1.

¹³⁰ Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasame, 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizî Hudûd, 15, Diyat 10; Nesâî, Kasâme, 6,14, Tahrîmu'd-Dem, 5, 11, 14; İbn Mâce, Hudûd, 1; Dârimî, Siyer 11, *Müsned*, I, 61, 63, 65. VI, 181, 214.

¹³¹ Tirmizî, Fiten, 1; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, 5; İbn Mâce, Hudûd, 1.

En'am Sûresinde üzerinde durulan konulardan birisi de, 'ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapma'¹³² ile ilgilidir. Bu konuda Mâlik'in, Muvatta'ında Yahya b. Said'ten rivayetine göre Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği kendisine ulaşmış: [Ganimetten hırsızlık, bir toplumda ortaya çıktı mı mutlaka Allah kalplerine korku salar. Bir toplumda da zina yayıldı mı mutlaka onlarda ölüm çoğalır. Bir toplum ölçü ve tartıyı eksik yaptı mı mutlaka rızıkları kesilir. Bir toplum haktan başkasıyla hükmetti mi mutlaka aralarında kan dökmeler yaygınlık kazanır. Bir toplum ahdi bozdu mu mutlaka Allah üzerlerine düşmanı musallat eder.]¹³³

En'âm sûresinde bir âyet-i kerîmede 'Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun.'¹³⁴ buyurulmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Abdullah b. Mes'ud dedi ki: [Rasûlullah (s.a.v.) bir gün bize bir çizgi çizdi, sonra şöyle buyurdu: "İşte bu, Allah'ın yoludur. Daha sonra onun sağında bir takım çizgiler, solunda da bir takım çizgiler çizdi. Sonra da şöyle buyurdu: "Bunlar da her birisinin başında ona çağıran bir şeytanın bulunduğu bir takım yollardır." Sonra da bu âyet-i kerimeyi, (Enâ'm, 6/153) okudu.]¹³⁵

Bir başka âyette ise, kıyâmetin kopma anının geldiği vakit insanın iman etmesinin ona bir faydasının olmayacağından söz etmektedir. Bu konu âyette şu şekilde ifade edilmektedir: 'Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün iman fayda vermez.'¹³⁶ Bu konu ile ilgili olarak Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu: [Üç şey ortaya çıktı mı, önceden iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan hiçbir kimseye (sonradan) imanının faydası olmayacaktır: Güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dâbbetü'l-Arz.]¹³⁷ Aynı konu ile ilgili bir diğer rivayet de şöyledir:[Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu

---

¹³² En'âm, 6/152.

¹³³ *Muvattâ'*, Cihâd, 26. Benzeri diğer rivayetler ve bunun muttasıl bir senedle rivayeti için bk.: İbn Abdi'l-Berr. el-İstizkâr, XIV, 211 v.d.

¹³⁴ En'âm, 6/153.

¹³⁵ Dârimî, Mukaddime, 23; *Müsned*, I, 435, 465.

¹³⁶ En'âm, 6/158.

¹³⁷ Müslim, Îmân, 249; Tirmizî, Tefsîr, 6; İbn Mâce, Fiten, 32; *Müsned*, II, 231, 313.

ki: “Batıda yetmiş yıllık mesafede tevbe için açık bir kapı vardır. Güneş o taraftan doğuncaya kadar asla kapanmaz.”]¹³⁸

Kurtubî, güneşin batıdan doğuşu esnasında iman edecek kimseye imanın fayda vermeyiş sebebi olarak; nefsin bütün arzularının hareketsiz kalacağı, beden güçlerinin tamamının döneceği şekilde bir korkunun kalplere dolacağı, bunun sonucunda da bütün insanların, kıyametin yaklaşacağına olan kesin inançlarının, tıpkı her türlü masiyeti işlemeye çağıran gerekçelerin ölümün yaklaştığı esnada kesilmesi ve bedenlerinden bu isteklerin tamamıyla çekilmesi haline benzemesini gösterir. İşte, böyle bir durumda bulunan kimsenin tevbesinin kabul edilmeyişi, tıpkı ölüm döşeginde olan bir kimsenin tevbesinin kabul edilmeyişine benzer.¹³⁹ Yine aynı konu ile ilgili olarak, Rasûlüllah (sav) buyurdu ki: [Şüphesiz Allah, can boğaza gelmediği sürece kulunun tevbesini kabul eder.]¹⁴⁰ Can, boğazın başına gelmediği sürece tevbe kabul olunur. Tevbenin kabul olunmayacağı bu vakit ise kişinin cennet yahut cehennemdeki yerini göreceği sıradadır. Güneşin batıdan doğuşuna tanık olan kimse de onun gibidir. Buna göre bu olayı gören, yahut görmüş gibi olan her bir kimsenin hayatta kaldığı sürece yapacağı tevbenin reddolunması gerekir. Artık, böyle bir kimsenin yüce Allah'a ve onun Peygamber'ine, vaadine dair bilgisi artık kesinlik kazanmış olur.¹⁴¹

Sûrede üzerinde durulan önemli konulardan birisi de yapılan iyiliğe verilecek mükâfatın miktarıyla ilgilidir. Âyet-i kerîmede bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: ‘İyilikle gelene bunun on misli vardır.’¹⁴² Bu konu ile ilgili olarak Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle demiştir: [Kimi hasene de on katıyladır. Kim bir iyilik yaparsa ona on misli verilir. Kimi iyilik (hasene) yediyüz katıyla mükâfatlandırılır, bu da Allah yolunda harcamaktır.]¹⁴³

¹³⁸ Tirmizî, Deavât, 98; İbn Mâce, Fiten, 31: *Müsned*, IV, 240, 241; Dârakutnî, I, 197.

¹³⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 250.

¹⁴⁰ Tirmizî, Deavât, 98; İbn Mâce, Zühd 30: *Müsned*, II, 132, 153, III, 425.

¹⁴¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 250

¹⁴² En'âm, 6/160.

¹⁴³ *Müsned*, IV, 321, 345, 346.

En'am Sûresindeki ayetlerden birisi de şöyledir: 'Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.' Ali b. Ebi Talib (r.a.)'ın rivayet ettiğine göre, [Rasûlüllah (s.a.v.) namaza kalktığına göre, şöyle dedi: "Ben, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratana hanif olarak çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım Sen meliksin (mutlak egemen). Senden başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin. Ben de senin kulunum. Kendime zulmettim. Günahımı itiraf ediyorum. Bütün günahlarımı bana bağışla. Çünkü hiç şüphesiz Senden başka günahları bağışlayacak yoktur. Beni ahlakın en güzeline ilet. Ahlakın en güzeline Senden başka hiç bir kimse iletmez. Ahlakın kötüsünü benden uzak tut. Onun kötüsünü Senden başkası uzak tutamaz. Buyur Allah'ım! İşte Senin emrin için huzurundayım. Hayır, tamamıyla Senin elindedir. Şer ise Sana nisbet olunamaz. Sen mübareksin, yücesin. Senden mağfiret dilerim, Sana tevbe ederim!"]¹⁴⁴

Âyetlerde üzerinde durulan bir diğer konu da günah işleyen her kişinin günahının kendisine ait olduğuyla ilgilidir. Bu konu âyette şöyle ifade edilmiştir: 'Hiçbir nefis başkasının (günah) yükünü yüklenmez.'¹⁴⁵ [Bu konuda Ebû Dâvûd, Ebu Rimse'den şöyle dediğini rivayet eder: Babamla birlikte Peygamber'e (s.a.v.) doğru yola koyuldum. Daha sonra Peygamber (s.a.v.) babama: 'Bu senin oğlun mudur?' diye sordu. Babam; Kâ'benin Rabbi hakkı için evet dedi. Hz. Peygamber: 'Gerçekten mi?' diye sordu. O, evet buna şahidlik ederim, dedi. Peygamber (s.a.v.), benim babama olan ileri derecedeki benzerliğimden, bununla birlikte de babamın benim hakkımdaki bu yemininden gülercesine tebessüm etti, sonra şöyle buyurdu: "Ama şunu bil ki onun sana karşı cinayeti olmaz, senin de ona karşı cinayetin olmaz." Daha sonra Rasûlüllah (s.a.v.): "Hiç bir nefis başkasının (günah) yükünü yüklenmez" âyetini okudu.]¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 201; Tirmizî, Deavât 32; Nesaî, İftitâh 17; Dârimî, Salât 33.

¹⁴⁵ En'am, 6/164.

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, Diyât 2; Nesaî, Kasâme 41; Dârimî, Diyât 25; *Müsned*, II, 227.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EN'ÂM SÛRESİNİN KIRAATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sûredeki kıraat farklılıklarının incelenmesinde sarf ve nahiv esas alınarak gerekli incelemeler yapılmıştır. Sarf ile ilgisi olduğu düşünülen âyetler de kendi arasında üç kısma ayrılmış ve isim, fiil ve harf ile ilgili olanlar şeklinde bir bölümlenme tercih edilmiştir. Buradaki kıraatlar, daha önce de söz edildiği gibi kıraat ilminde ferşî farklılıklar olarak isimlendirilmiştir. Kıraatların bu çeşidi, okuyucuya kolaylık sağlamaktan daha farklı bir gaye barındırmaktadır. Bilindiği gibi kıraat farklılıklarının bir kısmı mânâ üzerinde etkili olmaktan ziyade okuyucuya kolaylık sağlama amacı taşımaktadır. Farklı rivayetlerin ortaya koyduğu ortak kanaatten yola çıkarak anlaşılan genel durum bunu göstermektedir.

Vahiy meleği Cebrâil'in (a.s), Benî Gıfar suyu yakınlarında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'ân'ı bir harf üzere okumasını istediği, O'nun da içerisinde yaşlıların, çocukların bulunduğunu ileri sürerek ümmetin buna güç yetiremeyeceği şeklinde cevap verdiği belirtilmiştir. En son yedi harfe kadar ruhsat verildiği ve buna dayalı olarak okumada kolaylık sağlayan kıraat farklılıklarının ortaya çıktığı farklı hadis rivayetlerinden elde edilen ortak kanaattir.

“Sarf ve nahiv kategorisine giren kıraat farklılıklarının bir formüle tabi olmadığı ise ayrıca belirtilen hususiyetlerindedir. Şöyle ki örneğin ‘Hatîetün-Hatîâtün’ kelimesi Bakara 2/81, A’raf 7/161 ve Nûh 71/25. âyetlerde her iki kıraatle okunabilirken; aynı kelimenin geçtiği Nisâ 4/112. ve Şu’arâ 26/82. âyetlerinde sadece biri okunmaktadır. Dolayısıyla sarf ve nahiv başlığı altında değerlendirilecek farklılıkların lehçe ile alakalı olmamalarını, Kur’ân’da geçtiği bütün yerlerde değil de bazılarında farklı okumaların bulunması ortaya koymaktadır.”¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ Necattin Hanay, “Kur’ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği”, (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 198.

3.1.Sarf İlmi Açısından Kıraat Vecihleri ve Anlama Etkisi

3.1.1.İsim İle İlgili Olanlar

﴿ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın!”¹⁴⁸

Beğavî bu ayetteki “غَدَاةٌ” kelimesini sadece İbn ‘Âmir’in, ğayn harfinin dammesi ve dâl harfinin sükûnu ile “غُدْوَةٌ” şeklinde okuduğunu belirtmiştir. Diğerleri ise başta yazıldığı gibi okumuşlardır. Halefû'l-Ensârî ise İbn Âmir'in bütün Kur'ân'da “غُدْوَةٌ” şeklinde okuduğunu söylemiştir.¹⁴⁹

‘el-ğudvetü’ ve ‘el-ğadâtü’ gündüzün baş tarafı mânâsına gelen iki kelimedir. ‘ğudve’ ma’rifedir, çekimli değildir. Başına elif lâm takısı ancak nekreye hamledilerek gelebilir. ‘ğadâti’ kelimesi ise çekimli bir kelimedir ve başına el takısı gelir, çünkü nekradır.¹⁵⁰

﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمَلَأُكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴾

“O, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratandır. «Ol!» dediği gün herşey olur. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de hükümler O'nundur. O, gizliyi ve açığı bilendir ve O, hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”¹⁵¹

Kurtubî, Ahkâm Tefsîri'nde bu âyetle ilgili, el-Hasen'in âyette “يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ” şeklinde yazılmış olan kelimeyi “يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ” şeklinde, yani ‘Sûretlere üfürüleceği günde’ anlamına gelecek bir şekilde okuduğunu belirtmiştir. “وَالصُّورِ”

¹⁴⁸ En'âm, 6/52.

¹⁴⁹ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 506; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 145; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 258; Halefû'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 639; Dâni, *et-Teysîr*, 102; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-Kırââtü's-seb'a*, 158; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 258.

¹⁵⁰ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, 370; İbn Haleveyh, *el-Hucetü fî'l-kırââtü's-seb'*, 140; Mekkî, *Kırââtü's-seb'a*, 495.

¹⁵¹ En'âm, 6/73.

şeklinde ‘sâd’ harfinin esresi ile okumak da mümkündür. Bu durumda, sûret kelimesinin çoğulu olan “وَالصُّورِ” kelimesinin bir başka söylenişi kastedilmiş olur. Kurtubî, bunun da çoğulu; “صَوَار” şeklinde geldiği gibi ‘yâ’ ile “وَصِيَّار” şeklindeki çoğul da bunun bir başka söylenişidir, der.

Kurtubî, ‘Amr b. Ubeyd’den naklederek İyâd’ın da “يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ” yani, ‘Sûretlere üfürüleceği gün’ şeklinde okuduğunu ve bununla da mahlûkâtın kastedildiğini söylemiştir.¹⁵²

﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّنْ نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ﴾

“İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”¹⁵³

Bu âyetteki “دَرَجَاتٍ” kelimesini Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer tenvinsiz olarak “دَرَجَاتٍ” şeklinde okumuşlardır. Beğavî’ye göre, yükseltilecek derecelerden kast edilenin ilimde, anlayışta, fazîlette ve akılda yükseltilme olduğu anlaşılmaktadır. Kendisiyle tevhid hakkında tartışmaya giren kavmine karşı İbrahim’in (a.s.) derecesini yükseltmiştir.¹⁵⁴

Ahkâmü’l-Kur’ân adlı tefsirinde Kurtubî, Kûfeli kıraat âlimleri olarak bilinen Âsım, Hamza ve Kisâî’nin, “دَرَجَاتٍ” kelimesini âyette yazıldığı şekliyle tenvinli olarak okuduklarını söyler. Bunun bir benzeri de Yûsuf üresi 76. âyette geçmektedir. Bu kıraat âlimleri, fiili “مَنْ” yani, ‘kimi’ kelimesi üzerinde amel ettirmişlerdir. Zîra dereceleri gerçekte ancak Allah yükseltir. Bu durumda ifâdenin takdiri “وَنَرْفَعُ مَنْ نَّشَاءُ”: ‘Dilediğimiz kimseyi derecelere yükseltiriz.’ şeklinde olur. Kurtubî, Hameyn halkı ve Ebû ‘Amr’ın izâfet olmak üzere tenvinsiz okuduklarını dile getirir. Bu durumda fiil “الدَّرَجَاتِ” şeklinde olur ve ‘Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz’ anlamına gelir. Çünkü dereceleri yükseltilen kişinin kendisi de yükseltilmiş olmaktadır. Bu okuma şeklini pekiştiren bir âyeti örnek olarak veren

¹⁵² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 62-63; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 157.

¹⁵³ En’âm, 6/83.

¹⁵⁴ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 126; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 518; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 164; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 262; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbu’l-İknâ’*, 640; Dâni, *et-Teyisr*, 103; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 163; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

Kurtubî, Mü'min sûresi 15. âyetteki durumla bu okuyuş şeklinin pekiştiğini ifade etmiştir. Bu âyette, “رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ”: ‘Dereceleri yükselten...’ buyrulmaktadır. Burada yükseltmenin, derecelere izâfe edildiği görülmektedir. O da kendisinden başka ilâh bulunmayan ve üstün olan Allah’tır.¹⁵⁵

﴿وإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ﴾

“İsmâil, Elyesa', Yûnus ve Lût'u da (hidâyete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.”¹⁵⁶

Burada ve Sâd sûresi 48. âyetteki “وَالْيَسَعَ” kelimesini Hamza, Kisâî ve Halefü'l-‘Âşir, ‘lâm’ harfinin şeddesi, ‘yâ’ harfinin de sükûniyle “وَالْيَسَعَ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Nâfi’, Âsım, Ebû ‘Amr ve İbn Âmir ise tek ‘lâm’ ile ayette yazıldığı gibi okumuşlardır.¹⁵⁷

‘velleysea’ yani şeddeli olarak okuyanlara göre kelimenin aslı ‘fey’alü’ vezninde ‘leysea’ şeklindedir. Bu isim Acem âlem bir isimdir. Lâm’sız marifedir. Âyetteki el takısı ziyadedir. ‘velyesea’ şeklinde okuyanlara göre kelimenin aslı ‘yedau’ vezninde ‘yesea’ şeklindedir.¹⁵⁸

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾

“O, sizi bir tek nefisten (Âdem'den) yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emânet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık.”¹⁵⁹

Bu âyette geçen “فَمُسْتَقَرٌّ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Ya’kûb’un râvisi Ravh, ‘kaf’ harfinin kesriyle “فَمُسْتَقَرٌّ” şeklinde; Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû

¹⁵⁵ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, VII, 77-78.

¹⁵⁶ En’âm, 6/86.

¹⁵⁷ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 127; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 519; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 165; İbn Mücâhid, *Kirââtü's-seb’a*, 262; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ*, 640; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1973; Dâni, *et-Teysîr*, 104; İbn Haleveyh, *Îrâbu'l-kirââtü's-seb’a*, 163; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

¹⁵⁸ İbn Haleveyh, *el-Huccetü fi'l-kirââtü's-seb’a*, 144.

¹⁵⁹ En’âm, 6/98.

Ca'fer, Ruveys ve Halefü'l-Âşir ise âyette yazıldığı gibi “فَمُسْتَقَرٌّ” şeklinde okumuşlardır.¹⁶⁰

Ahkâmu'l-Kur'ân adlı tefsîrinde Kurtubî, “فَمُسْتَقَرٌّ” kelimesinin mübtedâ olarak ref' mahallinde olduğunu dile getirir. Kâf harfini esreli okuyanlara göre kelimenin takdirinin “فَمِنْهَا مُسْتَقَرٌّ” şeklinde, yani ‘O nefislerden kimisi bir karar yerinde durur’; üstün ile okunduğunda ise “لَهَا مُسْتَقَرٌّ”, yani ‘Her bir nefis için bir karar yeri vardır’ şeklinde bir anlam kazanacağını belirtir. Abdullah İbn Mes'ûd'un bu konudaki görüşünü aktaran Kurtubî, onun her bir nefsin rahimde bir karar yeri ve öleceği arzda emânet olarak kalacağı yeri vardır, bu açıklamanın ‘kâf’ harfinin üstün okunmasıyla alakasının olduğu görüşüne sahip olduğu bilgisini bize aktarmıştır. Hasen ise, karar yerinin ‘kabir’ olduğu kanaatini taşımaktadır.¹⁶¹

Kurtubî, tefsir âlimlerinin çoğunluğunun, ‘Karar bulan, rahimlerde olandır. Emânet bırakılan ise, sülblerde bulunandır.’ görüşünde olduklarını ileri sürmüştür. Said b. Cübeyr, İbn Abbâs ve en-Nehâî de aynı düşüncüyü paylaşmaktadırlar.¹⁶²

Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* adlı eserinde, “Bu âyette ‘مُسْتَقَرٌّ’ şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ravh'ın ‘kâf’ harfinin kesri ile ism-i fâil olarak “مُسْتَقَرٌّ” şeklinde; Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ruveys ve Halefü'l-Âşir ise fetha ile ism-i mekân şeklinde okumuşlardır.” bilgisini paylaşmıştır.¹⁶³

Bu okuyuş ile kelime, birincisinde ‘Karar kılan, istikrar halinde olan’ anlamına; ikincisinde ise ‘Karar kılma yeri’ anlamına gelir. Çoğunluğun okuyuşu olan ve ism-i mekân ifade eden ve aynı zamanda âyetteki yazıldığı gibi okunduğunda, “(Sizin için) bir karar kılma yeri (Bir görüşe göre ana rahmi, başka bir görüşe göre baba sulbü

¹⁶⁰ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 128; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 191-192; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 524; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 171; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 263; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 641; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1985; Dâni, *et-Teyssir*, 105; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kirâati's-seb'a*, 166; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 260; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 55.

¹⁶¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 101.

¹⁶² A.g.e., VII, 101.

¹⁶³ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 167.

veya yeryüzündeki ikamet) ve bir de emânet bırakılma yeri (Baba sulbü veya ana rahmi yahut kabirde ikamet) vardır” anlaşılır. Diğer okuma şekli olan ve ism-i fâil ifâde eden okuyuşa göre ise ‘Kiminiz istikrar halinde, kiminiz de henüz emanet halinde; yani kiminiz ana rahmine tevdi edilmiş durumda, kiminiz de henüz baba sulbünden ayrılmamış vaziyettedir’, anlamı elde edilir.¹⁶⁴

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتٍ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ خَبَأً مُتَرَاجِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَانَ مِثْلَهَا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾

“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üstüste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.”¹⁶⁵

Bu âyetteki “ثَمَرِهِ” kelimesini Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir burada ve 141. âyette, ‘se’ ve ‘mim’ harflerinin dammesiyle, “ثَمَرِهِ” şeklinde; İbn Kesîr, Nâfi’, Ebû ‘Amr, Âsım ve İbn Âmir ayette yazıldığı şekliyle, “ثَمَرِهِ” şeklinde okumuşlardır.¹⁶⁶

Bu şekildeki okuyuşlar, burada, En’âm 141. âyette ve Yâsin 35. âyetlerde de geçerlidir.¹⁶⁷

Fahreddîn er-Râzî, âyette geçen “انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ” ifâdesinin, ‘Her birinin meyvesine, bir meyve verdiği, bir de kemâle erdiği vakit bakın’ anlamına geldiğini belirttikten sonra “ثَمَرِهِ” kelimesindeki kıraat farklılıkları üzerinde durmuştur. Hamza ve Kisâi, âyette “ثَمَرِهِ” şeklinde yazılmış olan bu kelimedeki ‘sâ’ ve ‘mîm’ harflerini damme ile “ثَمَرِهِ” şeklinde okumuşlardır. Ebû ‘Amr ise, ‘sâ’ harfinin dammesi, ‘mîm’

¹⁶⁴ A.g.e., 167-168.

¹⁶⁵ En’âm, 6/99.

¹⁶⁶ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 128; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, s. 525-526; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 172; İbn Haleveyh, *Îrâbu'l-kirâati's-seb'a*, 166.

¹⁶⁷ İbn Mücâhid, *Kirâatü's-seb'a*, s. 264; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 641; Dâni, *et-Teyisr*, 105; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

harfinin sükûnuyla “تَمْرَةٍ” şeklinde okumuştur. Kıraat ile ilgili bu temel bilgileri verdikten sonra Râzî, Hamza ve Kisâî'nin kıratlarının detaylarını açıklamıştır:

Râzî'ye göre, ‘semere’ kelimesinin cem’i ‘sümür’ şeklinde gelir. Çünkü Araplar, ‘Haşebe’ kelimesinin cem’ini de ‘huşüb’ şeklinde getirmişlerdir. Bu konuya Münâfikûn sûresi 4. âyette geçen “كَانَتْهُمْ حُشْبٌ مُسَدَّدَةٌ” ifâdesi örnek olarak verilebilir: ‘Onlar sanki yaslanılmış kütükler gibidir.’ Yine Arapça’da ‘tepe’ anlamına gelen ‘ekeme’ kelimesinin cem’i de ‘üküm’ olarak ifâde edilir. Fakat sonradan Araplar bu kelimeyi tahfif ile ‘ükm’ şeklinde okumuşlardır. Nitekim şâir: “تَرَى الْأَكْمَ فِيهَا سَجْدًا” “Orada, (âdeta) ayaklara kapanmış olan tepeler görürsün’ demiştir.¹⁶⁸

Bu kelimenin okunuş şekli ile ilgili bir başka izah ise, ‘semere’ kelimesinin cem’inin ‘Simâr’ olmasıdır. Daha sonra bu kelime ‘sümür’ şeklinde çoğul yapıp cem’in cem’i olmuştur. Ebû ‘Amr’ın kıraatının izahına gelince bu, ‘sümür’ kelimesinin ‘sümür’ şeklinde tahfif edilmesidir. Sanki bu Arapların ‘Rusül’ kelimesine ‘Rusl’ demelerine benzemektedir. Râzî, diğer kıraat imamlarının okuyuşlarının izâhını ise şu şekilde yapmıştır: Semer kelimesi, tıpkı şecere (cem’i şecer: ağaç); bakara (cem’i bakar, sığır); hareze (cem’i harez: boncuk) kelimeleri gibi semere kelimesinin çoğuludur.¹⁶⁹

﴿ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Allah’tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah’a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”¹⁷⁰

Bu âyette geçen “عَدْوًا” kelimesini Ya’kûb, ‘ayn ve dal’ harfinin dammesiyle “عَدْوًا” şeklinde okumuştur. Bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda Hz. Peygamber, ashabına “وَلَا تَسُبُّوا رَبَّكُمْ” Rabbinize sövmeyiniz demiştir. Diğerleri âyette yazıldığı şekliyle “عَدْوًا” okumuşlardır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, X, 67.

¹⁶⁹ A.g.e., X, 67.

¹⁷⁰ En’âm, 6/108.

¹⁷¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 176; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

Kurtubî, “عَدُوًّا” kelimesinin ‘bilgisizce ve saldırganca’ anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Bu kelimeyi ‘ayn’ ve ‘dâl’ harflerini ötreli, ‘vâv’ harfini de şeddeli olmak üzere, “عَدُوًّا” şeklinde okuyanlar da olmuştur. Bu okuyuş Mekke’liler adı verilen kıraat imamları ile Hasen, Ebû Recâ ve Katâde’nin okuyuşudur. Yine Mekkeliler “ayn” harfini üstün, “dâl” harfini de ötreli olmak üzere, “عَدُوًّا” ’düşman’ anlamında okumuşlardır. Bu kelime tekil olmakla birlikte çoğul anlamında da kullanılmıştır.¹⁷²

Fahreddîn er-Râzî, Tefsîr-i kebîr’inde “عَدَا فُلَانٌ عَدُوًّا” fiil, ‘zulmetti, haddi aştı’ mânâsına gelir, diyor. Bu fiilin masdarı ise ‘adv’ veya ‘aduvv’ tarzındadır. Râzî, Zeccac’dan rivayetle âyette geçen ‘adven’ kelimesinin, mef’ûl-ü mutlâk olmak üzere mansub olduğunu söylemiştir. Çünkü anlam, “فَيَعْدُوا عَدُوًّا” yani, ‘Onlar da, iyice haddi aşarlar’ şeklinde olur. Bu ifâdenin başına, lâm harf-i cerrinin gelmesi de mümkündür. Bu durumda mânâ şöyle olur: “فَيَسْتَبُوا اللَّهَ لِلظُّلْمِ” yani, ‘o zaman onlar da zulmederek Allah’a söverler.’¹⁷³

﴿ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ فُبَيْلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴾

“Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılırlarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler.”¹⁷⁴

Bu âyette geçen “قُبَيْلًا” kelimesini Nâfi’, İbn Âmir, Ebû Ca’fer, kâf harfinin kesrası ve bâ harfinin fethası ile “قَبِيلًا” şeklinde okumuşlardır. Âsım, Hamza ve Kisâi ise âyette yazıldığı haliyle “قُبَيْلًا” şeklinde kıraatta bulunmuşlardır.¹⁷⁵

Âyette “قَبِيلًا” şeklinde geçen bu kelimeyi İbn Abbas, Katâde ve İbn Zeyd’in de “قَبِيلًا” olarak okuduğunu söyleyen Kurtubî, kelimenin bu şekilde okunması durumunda, ‘karşılırlarına’ anlamını ifâde edeceğini söylemiştir. Bu aynı zamanda Nâfi’ ile İbn

¹⁷² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 122.

¹⁷³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 107.

¹⁷⁴ En’âm, 6/111.

¹⁷⁵ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 129; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 209; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 530; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 179; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 265-266; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 642; Dâni, *et-Teysîr*, 106; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-Seb’a*, 167; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

Âmir'in de kıraatidir. Bu kelime gözleri ile görecek şekilde olsaydı da yine iman etmeyeceklerdi, anlamında ifâde edilmiş olabileceği de söylenmiştir. Muhammed b. Yezîd'in bu konudaki görüşünü de nakleden Kurtubî, onun bu şekildeki okuyuşla, bir tarafta toplasaydık, anlamı da ifâde edilmek istenmiş olabilir, demiştir. Benim filanın nezdinde malım var, denildiği vakit bu şekilde söylenir. Bu durumda kelime zarf olarak nasbedilmiş olmaktadır.¹⁷⁶

Kurtubî, 'kâf' ve 'bâ' harflerini ötreleyerek bu kelimeyi, âyette yazıldığı şekliyle "قُبْلًا" olarak okuyanların kelimeye teminatçılar anlamı verdiklerini söylemiştir. Bu durumda 'kefil' anlamına gelen 'Kâbil'in çoğulu olur. Bununla ilgili bir âyette şöyle buyrulmuştur: "أَوْ تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قُبْلًا" yani 'Veya Allah'ı ve melekleri kefil olarak getiresin.'¹⁷⁷ Görüldüğü gibi bu âyette de 'kâbil' kelimesi kefil anlamında kullanılmıştır. Kurtubî, bu açıklamanın Ferrâ'nın görüşü olduğu bilgisini de ilâve etmiştir.¹⁷⁸

Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr* adlı eserinde bu kelimeyi Nâfi' ve İbn Âmir'in bu âyette "قُبْلًا" olarak, Kehf Sûresi 55. âyette, 'kâf' harfinin esresi ve 'bâ' harfinin fethası ile "قُبْلًا" şeklinde okudukları bilgisini aktarmıştır. Âsım, Hamza ve Kisaî her iki harfi her iki sûrede damme ile "قُبْلًا" şeklinde okudular. İbn Kesîr ile Ebû 'Amr ise hem burada hem de Kehf sûresinde kesre ile "قُبْلًا" şeklinde okumuşlardır. Kıraat ile ilgili bu temel bilgileri aktaran Râzî, daha sonra "قُبْلًا" şeklinde okuyanların okuyuşlarının üç şekilde izah edilebileceğini söylemiştir:

a) Bu kelimenin, kendisiyle kefil ve şâhid mânâsı kastedilen 'Kâbil' kelimesinin çoğulu olmasıdır. Nitekim "قَبِلْتُ بِالرَّجُلِ أَقْبِلُ قَبَالَةً" denilir ki 'O adama kefil, şahid oldum'. Buna göre mânâ, "Her şey, onlara karşı bir araya gelse ve Hz. Peygamber'in söylediği şeyin doğruluğuna kefil ve şâhid olsalar, onlar yine inanmazlar..." şeklinde olur. Bu mânâyâ göre i'câz noktası şudur: Hasredilen bu şeyler arasında konuşan varlıklar bulunduğu gibi, konuşmayanlar da bulunmaktadır. Binaenaleyh, Allah Teâlâ bu varlıkların hepsini konuşturup, bunların hepsi de bu şehâdet ve kefilliği kabul etme hususunda mutâbık olduklarında, işte bu en büyük mu'cizelerden olur.

¹⁷⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 129-130.

¹⁷⁷ İsrâ, 17/92.

¹⁷⁸ A.g.e., VII, 129-130.

b) Bu kelimenin, sınıf ve tür, çeşit mânâsında olan ‘Kâbil’ kelimesinin çoğulu olmasıdır. Buna göre mânâ, ‘Biz onlara karşı, çeşit çeşit her şeyi bir araya getirseydik...’ şeklinde olur. Bu mânâyâ göre de i’câz noktası, onların ölümlerinden sonra tekrar bir araya gelip toplanmaları, sonra da farklı karakterlerde olmalarına rağmen aynı yerde bir araya gelebilmiş olmalarıdır.

c) Bu kelimenin Ebu Zeyd’in de tefsir ettiği gibi, ‘yüzyüze, karşı karşıya’ mânâsına gelen, kıbelâ manasında olmasıdır.¹⁷⁹

﴿ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ أَبْنَعِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾

“(De ki): Allah'dan başka bir hakem mi arayacağım? Hâlbuki size Kitab'ı açık olarak indiren O'dur. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur'an'ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!”¹⁸⁰

Bu âyette geçen “مُنَزَّلٌ” kelimesini İbn Âmir ve Âsım’ın râvisi Hafis âyette yazıldığı gibi “مُنَزَّلٌ” şeklinde okudular, Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Ebû Bekr Şu’be, Hamza, Kisâî, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir ise nûn harfinin sükûnu ve ‘zây’ harfinin tahfifi ile “مُنَزَّلٌ” şeklinde okudular.¹⁸¹ ‘Münezzelün’ okunduğunda ‘nezzele’ den alınmış olur. ‘Münzelün okununca ‘enzele’ kökünden alınmış olur. Mânâlar her iki durumda birbirine yakındır.¹⁸²

Daha önce kendilerine kitap verilmiş olanlar (ehl-i kitab), Kur’an’ın gerçek Allah kelamı olduğunu pekâlâ bilmektedir. Çünkü Kur’an’ın temel esasları, aslında kendi kitaplarında da vardır. Yine onların kitaplarında, Peygamberimizin geleceğini müjdeleyen ifâdeler de mevcuttu: “Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem tesellîci size gelmez... Size söyleyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o, ‘hakikat ruhu’ gelince, size her hakikate yol gösterecek; zîra kendiliğinden söylemeyecektir.” Burada sözü edilen ‘tesellîci’

¹⁷⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, X, 121-122.

¹⁸⁰ En’âm, 6/114.

¹⁸¹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 129; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 181; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 266; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 642; Dâni, *et-Teysîr*, 106; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

¹⁸² Mekki, *Kırââtü’s-seb’a*, 511.

kelimesi, eski İncil tercümelerinde ‘Faraklit’ veya ‘Paraklit’ şeklinde idi. Bu, ‘hamd’ i ifade eden bir kelimedir ki bu ifadede, Peygamberimizin ‘Ahmed’ ismine işaret vardır. Kur’ân-ı Kerîm’de de bu hususa şöyle temas edilmiştir: “Meryem oğlu İsa da: ‘Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir Peygamberi de müjdeleyici olarak geldim.’ demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince, ‘bu apaçık bir büyüdür’ dediler.”¹⁸³

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İstanbul Fatih Kütüphanesi’nde bir risale gördüğünü; bir papazın, meâlini naklettiğimiz bu âyeti görünce, bunun İncillerdeki ‘Faraklit’ müjdesi olduğuna kanaat getirerek Müslüman olduğunu ve bu husustaki risalesini yazdığını nakletmektedir.

“مَنْزَلٌ” şeklindeki kıraata göre, Kur’ân’ın peyderpey indirildiği anlaşılır.¹⁸⁴

(وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿

“Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir.”¹⁸⁵

Bu âyette müfred olarak geçen “كَلِمَةٌ” ifâdesini, Nâfi, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Ebû Ca’fer, burada, Yûnus ve Mü’min sûrelerinde geçen ifâdeyi, elif ile çoğul olarak, “كَلِمَاتٌ” şeklinde okumuşlardır. Âsım, Hamza ve Kisâî ise âyette geçtiği şekliyle müfred olarak okumuşlardır.¹⁸⁶

Fahreddîn er-Râzî, ‘Ehl-i maânî’ olarak isimlendirilen mânâ ehli âlimlerin, ‘kelime’ ve ‘kelimât’ kelimelerinin anlamının, kendisinde herhangi bir değişiklik bulunmaksızın Cenâb-ı Hak katından gelen vaad ile vaîd, sevab ile ceza olduğunu

---

¹⁸³ Saff, 61/6.

¹⁸⁴ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 170-171.

¹⁸⁵ En’âm, 6/115.

¹⁸⁶ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 129; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 212; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, 532; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 181; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 266; Halefî’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 642; Dâni, *et-Teysîr*, 106; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 168; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

söylemişlerdir. Kâf Sûresi 29. âyette, “Benim yanımda söz değiştirilmez...” ifâdesi de bunu doğrulayan bir delil olarak sunulmuştur.¹⁸⁷

Râzî, bu kelimeyi ‘kelimât’ diyerek çoğul okuyanların, “Bu lafzın mânâsı çoğuldur, dolayısıyla lafız itibârıyla da çoğul olması gerekir.” dediklerini; Müfred olarak ‘kelimetü’ şeklinde okuyanlar da, “kelime lafzıyla, aynı kuralla söylenip yazıldığı zaman pek çok kelimeler kastedilebilir. Arapların, “قَالَ زُهَيْرٌ فِي كَلِمَتِهِ” yani, ‘Züheyr kasidesinde şöyle demiştir’, yahut “قَالَ قُتَيْبٌ فِي كَلِمَتِهِ” ‘Kuss hutbesinde şöyle demiştir’, ifâdesini kullanmaları bunun gibidir.” dediklerini aktarmıştır. Dolayısıyla, Kur’ân’ın tamamı da hak, doğru ve mu’cize olması bakımından tek bir kelime, yani bir söz durumundadır, demek istenilmiştir.¹⁸⁸

﴿ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

“Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir.”¹⁸⁹

Bu âyette geçen “ضَيِّقًا” kelimesini İbn Kesîr, ‘yâ’ harfinin sükûnu ile “ضَيِّقًا” şeklinde; “حَرَجًا” kelimesini Nâfi’, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be ve Ebû Ca’fer, ‘râ’ harfinin kesresi ile “حَرَجًا” şeklinde; “يَصَّعَّدُ” kelimesini İbn Kesîr, “يَصَّعَّدُ” şeklinde; Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be, “يَصَّاعَدُ” şeklinde okumuşlardır.¹⁹⁰

Kurtubî, bu âyetteki ‘dar’ anlamına gelen ve “ضَيِّقًا” şeklinde yazılmış olan kelimeyi İbn Kesîr’in “ضَيِّقًا” şeklinde tahfif ile okuduğunu söylemiştir. Bu aslında iki ayrı söyleyiş şeklidir. Nâfi’ ve Ebû Bekir, yine aynı mânâyâ gelen, yani ‘dar’ anlamında kullanılan “حَرَجًا” kelimesinin ‘râ’ harfini kesra ile “حَرَجًا” şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Kurtubî, aslında aynı anlama gelen iki kelimenin tekrar edilmesi,

¹⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 136.

¹⁸⁸ A.g.e., X, 136.

¹⁸⁹ En’âm, 6/125.

¹⁹⁰ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 130; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 220; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, 535-536; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 187; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 268-269; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 643; Dâni, *et-Teysîr*, 106-107; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2049; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 169; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 262.

mânânın tekrar edilmiş olması anlamına gelmektedir. Anlam aynı olsa bile lafız farklı olduğu için, yapılan bu tekrar güzel bir tekrardır, der. ‘Râ’ harfini âyette yazıldığı şekliyle okuyan diğer kıraat imamları ise bu kelimeyi “حرجة” kelimesinin çoğulu olarak kabul etmişlerdir. Bunun da anlamı ileri derecede darlık ifâde eder. Çünkü “الْحَرْجَةُ”, ‘Birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlık’ anlamına gelmektedir. Bu kelimenin cem’i, “حَرَجٌ وَ حَرَجاتٌ” şeklinde gelir. “فلان يتحرَّج” ifâdesiyle, günahlara olan arzu ve düşkünlüğüne rağmen, gerektiğinde kendisini sıkıntıya sokarak hevasını terk edip günah işlemekten vazgeçen kişi kasedilmiş olmaktadır. Kurtubî, bu açıklamanın Herevî tarafından yapılmış bir izah olduğu bilgisini de bizimle paylaşmıştır.¹⁹¹

İbn Abbas’ın da bu kelimeye aynı anlamı, yani birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlık yer anlamını verdiğini aktaran Kurtubî, onun bu konudaki şu açıklamalarını da bize nakletmiştir: “Kâfirin kalbi, ağaçları sık ve birbirine dolaşmış ağaçlık yere otlamak için girip yararlanamayan hayvan gibidir. Hayvanın otlağa ulaşamaması gibi kâfir de hikmete ve hakikate ulaşamaz.” Mekkî ve Sa’lebî’nin rivayetine göre böyle bir açıklamanın Ömer bin el-Hattâb tarafından da yapıldığı bize ulaşan bilgiler arasındadır. ‘Harec’ kelimesinin darlık ifâde eden bu anlamından başka mânâlara geldiği de söylenmiştir. Ebû Zeyd’den nakledilen bir açıklamaya göre ‘harec’, günah demektir, zayıflamış dişi deve anlamına gelir, uzun deve anlamına geldiği de söylenmiştir. Dolayısıyla bu kelime müşterek bir lafızdır denilebilir. Yine ölülerin üzerinde taşındığı, birbirine bağlanan tahtaları da aynı kelime ile ifâde etmek mümkündür.¹⁹²

Aynı âyette geçen “كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ” ‘Gökyüzüne tırmanıyormuş gibi’ ifâdesini İbn Kesîr, yukarı çıkmak anlamında, “الصعود” kelimesinden alarak ve fakat sakin ve şeddesiz olarak “يَصْعَدُ” şeklinde okumuştur. Bir insanın kendisini güç yetiremeyeceği bir şeye zorlaması gibi kâfir de imandan nefret ederek kendisini küfrün kucağına atmıştır. Aslında yapmış olduğu iş, gökyüzüne tırmanan insanın yükseklere doğru çıktıkça göğsünün daralması gibidir. Ebû Bekr ve en-Nehâî’ nin kıraatına göre, ‘sâd’ harfi şeddeli olarak “يَصَاعِدُ” şeklinde okunması da aynı anlama gelir. Aslında bu

¹⁹¹ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 152-154.

¹⁹² A.g.e., VII, 152-154.

kelimenin aslı “يَتَّصَعَدُ” şeklinde yazılır. Fakat ‘te’ harfi ‘sâd’ harfine idğam edilerek okunduğu için bu şekilde yazılmıştır.¹⁹³

Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr* adlı eserinde Ferrâ’dan nakille, “حَرَجًا” kelimesinin hem kesre hem de nasb ile okunmasının “فَرْدٌ - فَرْدٍ” ‘deve kılı ve yünden dökülen tüy’ anlamına gelen kelimenin okunuşu gibi olduğunu söylemiştir. Zeccâc da ‘harec’ kelimesinin Arapçada, darın darı, iyice dar anlamlarına geldiğini söylemiştir. Dolayısıyla bir kimse, “إِنَّهُ رَجُلٌ حَرَجُ الصَّنَدْرِ” dediği zaman; bunun manası, "O, göğsünde sıkıntı ve darlık bulunan bir adamdır" demektir. Bir kimse de “إِنَّهُ رَجُلٌ حَرَجٌ” dediği zaman, o bu kelimeyi, ism-i fâil kabul etmiş olur. Yani, ‘O, canı sıkkın bir adamdır’; yine, “رَجُلٌ دَوِّ نَفِّ” denildiği zaman, bu “رَجُلٌ دَوِّ نَفِّ” : ‘Ağır hastalığı olan adam’ demektir.¹⁹⁴

{ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ }

“De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Ben de yapacağım! Yurdun (dünyanın) sonunun kimin lehine olduğunu yakında bileceksiniz. Gerçek şu ki zâlimler iflah olmazlar.”¹⁹⁵

Bu âyette geçen “تَكُونُ” kelimesini Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir, ‘yâ’ ile “يَكُونُ” şeklinde okumuşlardır. Yüce Allah'ın: “De ki! Ey kavmim, Bütün gücünüzle yapacağınızı yapın” ifâdesinde yer alan “مَكَانَتِكُمْ” ‘Bütün gücünüzle yapacağınız’ kelimesini, Ebû Bekr çoğul olarak bütün Kur’ân’da “مَكَانَاتِكُمْ” diye okumuştur.¹⁹⁶

“المكانة” ‘Yol’ demektir. Yani siz, izlemekte olduğunuz yol üzere sebat gösterin, Ben de izlemekte olduğum yol üzere sebat göstereceğim.¹⁹⁷

¹⁹³ A.g.e., VII, 152-154.

¹⁹⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, X, 169-171.

¹⁹⁵ En’âm, 6/135.

¹⁹⁶ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 130, Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 228; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, 539; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 191; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 269; Halefû'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 643; Dâni, *et-Teysîr*, 107; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kırâati's-seb'a*, 170; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 263.

¹⁹⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VII, 164.

Vâhidî şöyle demiştir: “Mânâca daha güzel olanı, bu kelimenin müfred okunmasıdır. Çünkü bu kelime masdardır. Masdarlar da genellikle müfred kullanılırlar. Bazı durumlarda cemî’ olarak kullanılsalar bile genel kullanış, birincisidir.”

Hamza ve Kisâî, hem bu âyette hem de Kasas sûresinde bu kelimeyi “مَنْ يَكُونُ” şeklinde; diğer imamlar ise, ‘tâ’ ile, “مَنْ تَكُونُ” şeklinde okumuşlardır.¹⁹⁸

Cem ile okuyanlar mekânetü kelimesini cem ile ifâde etmişlerdir. Bu durumda onların buldukları dünyadaki halleri muhtelif olduğu için cemi olarak ifade edilmiştir. Bu durumda mânâ ‘i’ melû alâ ahvâlikümü’lletî entüm aleyhâ’ (Siz içinde bulunduğunuz hal üzere devam edin, şeklinde bir tehdit ifade eder).

Müfred okuyanlara göre, masdar tesniye ve cemi olmaksızın azlık veya çokluğa delâlet eder. Çünkü masdarda asıl olan tesniye veya cemi olmamasıdır. Zîra fiil kendisinden türediği için masdarın ifâde ettiği mânâ fiilin ifâde ettiği mânâ ile aynıdır. Fiil cemi olmadığı gibi masdar da cemi olmaz. Ancak masdarın çeşidi farklı olduğunda mef’ûle benzer ve bu durumda cemi olması câizdir.

“تَكُونُ” kelimesini yâ ile okuyanlara göre müennes kelime ile fiil arasına bir şey girerse bu durumda fiil müzekker olabilir. Ayrıca ‘Âkıbet’ kelimesinin müennes olması hakiki değil, lâfzîdir.¹⁹⁹

﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴾

“Allah’ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah’a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah’a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah’a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar?”²⁰⁰

Bu âyette geçen “بِزَعْمِهِمْ” kelimesini Kisâî, ötre ile “زُعْمِهِمْ” şeklinde okumuştur. Ebû Hayyân ve Halefû’l-Ensârî, “زُعْمِهِمْ” şeklindeki okuyuşun Benî Esed’e, fetha ile okuyuşun da Hicâz ehline ait olduğunu söylemiştir.²⁰¹

¹⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 199-200.

¹⁹⁹ Mekkî, *Kırââtî’s-seb’a*, 453.

²⁰⁰ En’âm, 6/136.

²⁰¹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 130; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 230; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 540; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 192; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 270; Halefû’l-Ensârî,

Kurtubî, bazı kıraat âlimlerinin âyette “بِرْغَمِهِمْ” şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi, ‘zây’ harfini ötreli olarak “بِرْغَمِهِمْ” olarak okuduklarını söylemiştir. Onun sözünü ettiği bu kıraat âlimlerinin Yahya b. Vessâb, es-Sülemî, el-A'meş ve el-Kisâî oldukları görülür. Diğerleri ise bu kelimeyi âyette yazıldığı şekliyle okumayı tercih etmişlerdir. Kurtubî, âyette geçen, “Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz” ifâdesi ile ilgili Zeyd b. Eslem'in şu görüşlerini aktarır; ‘Bu ifâdeden kasıt, müşriklerin Allah'a ait olan davarları kestiklerinde, putlarının adlarını anmaları fakat putlarına ait olan davarları kestiklerinde ise Allah'ın adını anmamalarıdır.’ İşte, ‘Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz’ ifâdesinin mânâsı budur.²⁰²

Mekkî, kelimeyi fetha ile okuyanlar masdar olarak, damme ile okuyanlar da isim olarak kabul etmişlerdir, der.²⁰³ Ebû Hayyân ise Kisâî'nin damme şeklinde okuyuşunun Benî Esed lehçesi, diğer kıraat imamlarının fetha ile okuyuşunun Hicâz lehçesi olduğunu ifâde etmiştir.²⁰⁴

﴿ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعُمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرْغَمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

“Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: «Bu (tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.» Birtakım hayvanlar da vardır ki (Allah böyle emrediyor diye) O'na iftira ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır.”²⁰⁵

Kurtubî, Ahkâm tefsîri'nde, Eban b. Osman'ın âyette “حِجْرٌ” şeklinde yazılmış olan ve (dokunulmaz) anlamına gelen bu kelimeyi, ‘hâ’ ve ‘cîm’ harflerini ötreli olarak “hucürun” şeklinde okuduğunu söylemiştir. el-Hasen ve Katade ise, bu kelimeyi “Hacrun” şeklinde ‘hâ’ herfini nasb ederek, ‘cîm’ harfini de cezmederek okumuşlardır. Kurtubî, bunun aynı anlama gelen iki ayrı okuyuştan ibaret olduğu

---

Kitâbü'l-İknâ', 644; Dâni, *et-Teysîr*, 107; İbn Haleveyh, *I'râbu'l-kirââti's-seb'a*, 170; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 263.

²⁰² Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 166.

²⁰³ Mekkî, *Kirââti's-seb'a*, 516.

²⁰⁴ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, IV, 655.

²⁰⁵ En'âm, 6/138.

bilgisini de bize aktarmıştır. Ebû Ubeyd'in verdiği bilgiye göre, el-Hasen; bu kelimenin Kur'ân'da geçtiği her yerde 'hâ' harfini ötreli okumakla birlikte, istisnâ olarak sadece Furkân Sûresi 53. âyette geçen "بَرَزْحًا وَحَجْرًا مَحْجُورًا" (Bir perde ve belirli bir sınır kıldı) anlamına gelen ifâdedeki 'hâ' harfinin harekesini esre ile okumuştur.²⁰⁶

İbn Abbas ve İbn Zübeyr'in bu kelimeyi "جُرْحٌ" şeklinde, 'cîm' harfinden önce 'râ' harfi getirerek okuduğunu söyleyen Kurtubî, bunun Übeyy'in mushafında da aynı şekilde yazıldığını aktarır. Bu hususta iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu kelime de cezb etmek, kendisine doğru çekmek anlamına gelen "جَبْدٌ وَجَذْبٌ" kelimeleri gibidir. Birincisine kıyasla daha da sahih gibi görünen bir başka görüşe göre ise "الجرح" kelimesinden gelmektedir. Bu da, 'darlık' ve 'günah' anlamına gelen 'harc' kelimesinin bir başka söyleniş şeklidir. Bunun da mânâsı, yasak ve haramdır.²⁰⁷

﴿ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْثُهُ وَالرَّيْنُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴾

"Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."²⁰⁸

Bu âyette geçen "تَمْرِهِ" kelimesini daha önce 99. âyette olduğu gibi Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir, 'se' ve 'mîm' harflerinin dammesiyle, "تَمْرِهِ" şeklinde okumuşlardır.

"حَصَادِهِ" kelimesini İbn Kesîr, Nâfi', Hamza ve Kisâi 'hâ' harfinin kesrası ile "حَصَادِهِ" şeklinde okumuşlardır. Ebu 'Amr, İbn Âmir, Âsım ve Yakûb ise âyette yazıldığı gibi "حَصَادِهِ" şeklinde okumuşlardır.²⁰⁹

Burada ve daha önce 99. âyette geçen "تَمْرِهِ" kelimesini "تَمْرِهِ" şeklinde okuyanların olduğu bilgisini verdikten sonra, Râzî'nin bu âyetteki "حَصَادِهِ" kelimesiyle ilgili

²⁰⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 172.

²⁰⁷ A.g.e., VII, 172.

²⁰⁸ En'âm, 6/141.

²⁰⁹ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 131; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 543; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 195; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 271; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 644; Dâni, *et-Teyisr*, 107; İbn Haleveyh, *Î'râbu'l-kırââtü's-seb'a*, 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

olarak Vâhidî ve Sibeveyh'in görüşlerine yer verdiği kısma gelince; Vâhidî, kelimenin okunuşu ile ilgili bütün dilcilerin hem hasad, hem hisad; hem cidâd, hem cedâd (hurma devşirme zamanı); hem katâf, hem kâtâf (meyva toplama zamanı); hem cizâz, hem cezâz (kırılmış, koparılmış) denilebileceğini söylediklerini aktarmıştır. Sibeveyh ise, Arapların bir şeyin son ve nihai zamanını murad ettiklerinde, masdarları feâl veya fiâl vezninde kullandıklarını söylemiştir.²¹⁰

﴿ تَمَائِيَّةٌ أُرْوَجُ مِنَ الصَّنَانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَدَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأُنثَيْنِ أَمَا اسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامَ الْأُنثَيْنِ
نَبُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

“(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi dişilerini mi yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin.”²¹¹

Bu âyette geçen “المعز” kelimesini İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn Âmir ve Ya’kûb, ‘ayn’ harfinin fethasıyla “المعز” şeklinde okumuşlardır. Âsım, Nâfi’, Hamza ve Kisâî ise âyette yazıldığı şekliyle okumuşlardır.²¹²

Bu iki kelime (okuyuş) maizün kelimesinin cem’idir. Fetha ile okuyanlara göre ‘hârisün’ ve ‘harasün’, ‘hâdimün’ ve ‘hademün’ örneklerinde olduğu gibi ‘mâizün’ kelimesinin cem’i meazündür. Sükûn üzere okuyanlara göre de ‘sâhibün’ ‘sahbün’ örneğinde olduğu gibi mâizün kelimesinin cem’i ‘ma’zün’dür.²¹³

﴿ قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

“De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru yola, dosdoğru dine, Allah’ı birleyen İbrahim’in dinine ilettiler. O, ortak koşanlardan değildi.”²¹⁴

²¹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 215-216.

²¹¹ En’âm, 6/143.

²¹² Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 131; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 543; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 241; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 196; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 271; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 644; Dâni, *et-Teysîr*, 108; İbn Haleveyh, *İ’râbü’l-kirââti’s-seb’a*, 172; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

²¹³ Mekkî, *Kırââtü’s-seb’a*, 519.

²¹⁴ En’âm, 6/161.

Bu âyette geçen “قَيِّمًا” kelimesini Nâf, İbn Kesîr, Ebû’Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb, ‘kâf’ harfini fetha, ‘yâ’ harfini de şedde ile “قَيِّمًا” şeklinde okumuştur. Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî, âyette yazıldığı şekliyle “قَيِّمًا” olarak okumuşlardır.²¹⁵

Kurtubî, âyette geçen “قَيِّمًا” kelimesini, Kûfe’liler ve İbn Âmir’in yine âyette geçtiği şekliyle okuduklarını ve “لشبع” yani ‘tokluk’ gibi masdar olarak, fakat dine sıfat olmak üzere okuduklarını söylemiştir. Diğerlerinin, ‘kâf’ harfini üstün, ‘yâ’ harfini esreli ve şeddeli okuduklarını ve bunların da iki farklı söylenişten ibaret olduğunu aktarmıştır. Kurtubî’ye göre, aslında buradaki ‘yâ’ harfinin aslı ‘vâv’dır. Daha sonradan ‘yâ’ harfi ile idğam edilerek okunmaya başlanmıştır. “مَيِّت” kelimesi buna örnek olarak verilebilir. Bu durumda âyet, ‘Hiçbir eğriliği bulunmayan dosdoğru bir din’ anlamına gelmektedir.²¹⁶

Kıraatların Tefsire Etkisi adlı eserinde Abdurrahman Çetin, bu âyetteki “دِينًا قَيِّمًا” yani ‘dosdoğru din’ tabiriyle Hz. İbrahim’in dini olan ‘Hanif dini’ nin kast edildiğini ve bundan anlaşılması gerekenin de ‘Şirkten uzak, Allah’ı bir bilme ve yalnız O’na ibâdet etme’ esasına dayalı olan Tevhid dini olduğunu söylemiştir. Araplar arasında yalnız Allah’a ibâdet eden bazı kimseler vardır ki, bunlara *hanîf* denilirdi. Bunlar, kendilerinin Hz. İbrahim’in dininden olduklarını söylerlerdi. “İbrahim’in milleti” (yani İbrahim’in dini) tabiri, Araplar arasında kullanılıyordu. Kur’ân, Hz. İbrahim’i kendilerinin atası bilen müşriklere, onun dininin puta tapma değil, yalnız Allah’a kulluk etme dini olduğunu, İbrahim’in Allah’a ortak koşanlardan olmadığını defalarca ifade etmiştir.

“قَيِّمًا” ya da “قَيِّمًا” şeklindeki her iki okuyuşa göre mânâ birbirine yakın olmakla birlikte bir mânâ, “dosdoğru (sağlam, değerli) bir din”; diğer mânâ “sabit, pek doğru bir din” demektir.²¹⁷

²¹⁵ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 133; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 552; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 211; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 274; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ*, 645; Dâni, *et-Teyisîr*, 108; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 174; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 267.

²¹⁶ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 258.

²¹⁷ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 175-716.

3.1.2.Fiil İle İlgili Olanlar

﴿قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَنْجِدُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ
أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾

“De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi).”²¹⁸

Kurtubî'nin ifâdesine göre kıraat imamlarının çoğunluğu âyette yazıldığı şekliyle, yani “وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ” şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.²¹⁹ Bunun da mânâsı âyetin mealinde ifade edildiği gibidir. Yani O, rızka muhtaç olan kullarına gerekli rızkı verirken, kendisi asla rızka muhtaç olmadığı için yemek yeme ihtiyacı hissetmemektedir. Zâriyat Sûresi'nde: ‘Ve bana yemek yedirmelerini de istemiyorum.’²²⁰ ifâdesi buna delil olarak söylenebilir.

Kurtubî; Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ve el-A'meş'in bunu, “وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ” yani, ‘O ise yemek yedirir fakat kendisi yemez.’ diye okuduklarını, bunun da güzel bir kıraat olduğunu ifâde etmiştir.²²¹ Burada ifâde edilmek istenen şey aslında şudur; Bütün evreni yoktan var edip, yarattığı mahlûkâtın rızkını taahhüd eden Rabbimiz için yeme ve içme fiillerini asla düşünemeyiz. Rızka muhtaç olanlar sadece yaratılmış olanlardır. O'nun için böyle bir şey söz konusu değildir ve O, bundan münezzehtir.

Âyetteki bu ifadenin, bazıları tarafından her iki ‘yâ’ harflerinin ötreli, ‘ayn’ harflerinin de esreli olarak okunduğunu iddia eden Kurtubî, O zaman da âyetin anlamının şu şekilde olacağını ifade ediyor: ‘Şüphesiz ki Allah kullarına yemek yedirir ve onları rızıklandırır. Hâlbuki veli edinilen putlar ise ne kendisine yemek yedirebilir, ne de kendisine tapanlara yemek yedirebilir.’²²²

²¹⁸ En'âm, 6/14.

²¹⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 547-548; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 90.

²²⁰ Zâriyât, 51/57.

²²¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 547-548.

²²² A.g.e., VI, 548.

Şüphesiz Allah'ın kulları için takdir ettiği birçok nimeti vardır. Kurtubî'ye göre; “Bu nimetler içerisinde burada özellikle yemek yedirmenin zikredilişi; bütün mahlûkatın yemek yeme ihtiyaçlarının en önemli ihtiyaçlar arasında yer alışından dolayıdır.”²²³

{ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ }

“O gün kim azaptan kurtarılırsa, gerçekten Allah onu esirgemiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.”²²⁴

“يُصْرَفْ” kelimesini Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, Ya'kûb Ve Halefü'l-Âşir 'yâ' harfinin fethası, 'râ' harfinin de kesrasıyla “يُصْرَفْ” şeklinde okumuşlardır.²²⁵

'O gün' ifâdesiyle kast edilen, herkesin hesabının ortaya çıkacağı kıyâmet günüdür. İşte o gün, azaptan uzaklaştırılıp cennetle müjdelenen sâlih kullar için büyük bir gündür. Rabbimizin affı ve bağışlayıcılığı sayesinde onlar ebedî bir ikrama mazhar olacaklardır.

Bu âyetteki “يُصْرَفْ” kelimesini Kûfeliler, yani yukarıda ismi zikredilen Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir “يُصْرَفْ” şeklinde ma'lum olarak okumuşlardır. Zira âyetteki yazılan şekliyle ifade, meçhul okunmuş olmaktadır. Kurtubî, Ebû Hâtim ve Ebû Ubeyd'in de bu okuma şeklini tercih ettikleri iddiasındadır.²²⁶ Önceki âyetlerde geçen 'Ona rahmet buyurmuş olur' ifâdesinin ma'lum sîga ile zikredilip, meçhul olan 'Rahmet buyrulmuş olur' şeklinde zikredilmemesi de buna delil olarak gösterilmiştir.

---

²²³ A.g.e., VI, 548.

²²⁴ En'âm, 6/16.

²²⁵ Palûvî, *Zübdetü'l-irfan*, 122; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 494; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 91; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 132; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-kirâati's-seb'* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1403); 638; Elmalî, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1891; İbn Mücâhid, *Kirââtü's-seb'a*, 254; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'*, 101; İbn Haleveyh Hüseyin b. Ahmed, *I'râbu'l-kirâati's-seb'a ve ilalühâ*, Neşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Kahire: 1413/1992), 152; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 257.

²²⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 548.

Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı tefsirinde, Sibeveyh'in de -Kûfelilerin kıraati olan ikinci okuyuş şeklini değil- Medine'lilerin ve Ebû Amr'ın okuyuş şekli olan ilk okuyuş şeklini tercih ettiğini ifade etmektedir. Ubeyy'in kıraatinin “مَنْ يُصْرِفُهُ اللَّهُ عَنْهُ” ‘Allah onu kimden giderecek olursa’ şeklinde olduğunu söyleyen Kurtubî, daha sonra da Sibeveyh'in şu sözünü nekledi: “Sözde hazfedilenler ne kadar az olursa o kadar güzeldir.”²²⁷

Fahreddîn er-Râzî, Tefsîr-i Kebîr'inde, “يُصْرِفُ” şeklinde okunduğu zaman döndürme fiilinin fâilinin “إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي” âyetindeki ‘Rabb’ kelimesine râcî olan zamir olduğunu söylemiştir. Ona göre kelamın takdiri o zaman şöyle olmak durumundadır: “مَنْ يَعْرِفُ هُوَ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ” ‘O, Rabb, o gün kimi azabından döndürür (uzaklaştırır)’ şeklinde olur. Râzî'ye göre, “Bu kıraatin delili, Cenâb-ı Hakk'ın, فَقَدْ رَحِمَهُ : ‘Muhakkak ki (Allah) onu esirgemmiştir’ ifâdesidir. Bu fiil, Lafzatullâh'a râcî olacak zamire isnâd edilince, iki fiilin de birbiriyle uyuşması için, durumun diğer fiilde de aynı şekilde olması gerekir. Bu takdire göre, azabı çevirme, döndürme işi, Allah'a isnâd edilmiş olur. Bundan sonraki merhamet etme işi de, Allah'a nisbet edilmiş olur.”²²⁸

Diğer kıraat imamlarının fiili meçhul okuduklarını da söyleyen Râzî, bu okuyuşun da aslında güzel bir okuyuş olduğunu; buna göre kelamın takdirinin

: مَنْ يُصْرِفُ عَنْهُ عَذَابُ ذَلِكَ الْيَوْمِ

” ‘Her kimden o günün azabı uzaklaştırılırsa...’ şeklinde olacağını ifâde etmiştir.²²⁹

﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾

“Unutma o günü ki, onları hep birden toplayacağız; sonra da Allah'a ortak koşanlara: Nerede boş yere davasını güttüğünüz ortaklarınız, diyeceğiz.”²³⁰

"نَحْشُرُهُمْ" kelimesini Ya'kûb ‘yâ’ ile "يَحْشُرُهُمْ" şeklinde okumuştur.²³¹

²²⁷ A.g.e., VI, 548.

²²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IX, 349-350.

²²⁹ A.g.e., IX, 349-350.

²³⁰ En'âm, 6/22.

²³¹ Palûvî, *Zübdetü'l-irfan*, 122; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 98; Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 254; İbn Haleveyh, *I'râbu'l-kırââtü's-seb'a*, 152.

İbâdet edenler ve kendisine ibâdet edilenler, yani putlara tapanlar ve putlar kıyamet gününde Allah'ın huzurunda toplanacaklardır. Ya'kûb, burada ve Sebe sûresinde bu kelimeyi 'yâ' ile okumuştur. Sebe sûresindeki bu okuyuşa Hafs da iştirak etmiştir. Diğerleri bu kelimeyi 'nûn' ile okumayı tercih etmişlerdir.²³²

Nûn ile okunduğunda, Allah-u Teâlâ'nın kendinden ta'zim ve tahsis ile haber verdiği mânâsına gelir. 'yâ' ile okunduğunda Allah onları haşır meydanında toplar, anlamına gelir.²³³

﴿ تَمَّ لَمْ تَكُنْ فَيَنْتَهُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴾

“Sonra onların mazeretleri, «Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık!» demekten başka bir şey olmadı.”²³⁴

“تَكُنْ” kelimesini Hamza, Kisâi, Yakûb 'yâ' ile “يَكُنْ” şeklinde okumuşlardır.

“فَيَنْتَهُهُمْ” kelimesini İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım'ın râvîsi Hafs'ın dışındakiler 'tâ' harfinin fethası ile “فَيَنْتَهُهُمْ” şeklinde okumuşlardır. “وَاللَّهِ رَبَّنَا” kelimesindeki 'bâ' harfini Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşir fetha ile “رَبَّنَا” şeklinde okumuşlardır.²³⁵

İbn Mücâhid, *Kırâât-ı seb'a* adlı eserinde “تَكُنْ” kelimesindeki 'tâ' harfinin 'yâ' ile okunup okunmaması konusunda, “فَيَنْتَهُهُمْ” kelimesindeki 'tâ' harfinin harekesinin de 'fetha' ya da 'damme' ile okunması konusunda ihtilaf olduğunu belirtmiştir.

İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Âsım'ın ravisi Hafs 'tâ' ile “تَكُنْ” ve 'ref' ile “فَيَنْتَهُهُمْ” şeklinde okumuşlardır.

Nâfi', Ebû 'Amr ve Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be “تَكُنْ” kelimesini 'tâ' ile fakat “فَيَنْتَهُهُمْ” kelimesini fetha ile “فَيَنْتَهُهُمْ” şeklinde okudu.

Hamza ve Kisâi, “تَكُنْ” kelimesini 'yâ' ile “يَكُنْ” ve fakat “فَيَنْتَهُهُمْ” kelimesini nasb ile “فَيَنْتَهُهُمْ” şeklinde okumuştur.

²³² Beğâvî, *Meâlimü't-tenzîl*, 135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 257.

²³³ İbn Haleveyh Hüseyin b. Ahmed, *el-Hucetü fi'l-kırâati's-seb'*, 3 bs. Thk.: Dr. Abdu'l Alî Salim Mükerrrem (Beyrut: Dâru'l-Şûruk, 1399/1979); 137.

²³⁴ En'âm, 6/23.

²³⁵ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 122; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 99-100; Beğâvî, *Meâlimü't-tenzîl*, 135.

“وَاللّٰهُ رَبِّنَا” kelimesindeki ‘bâ’ harfinin nasb ile ya da esre ile okunup okunmaması konusunda ihtilaf edilmiştir. İbn Kesîr, Nâfi’, Âsım, Ebû ‘Amr, İbn Âmir esre ile “وَاللّٰهُ رَبِّنَا” şeklinde; Hamza ve Kisâî, nasb ile “رَبِّنَا” şeklinde okumuşlardır.²³⁶

Müşriklerin âhiretteki durumlarının tasvir edildiği bu âyetten anlaşıldığına göre, âhirette gerçeği gören putperestler, utanç ve şaşkınlık içinde ne diyeceklerini şaşırırlar ve yaptıklarını inkâra kalkışarak bu şekilde konuşmaktan başka çareleri kalmaz.

“رَبِّنَا” kelimesini Hamza, Kisâî ve Halefü'l-‘Âşir, bâ’nın fethasıyla “رَبِّنَا” şeklinde; Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn ‘Âmir, Âsım, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb ise başta yazıldığı gibi kesreli olarak “رَبِّنَا” şeklinde okumuşlardır.²³⁷

Bu durumda mânâ şöyle olur: “Ey Rabbimiz! Vallahi, biz ortak koşanlardan olmadık!”²³⁸ Diğer kıraata göre mana, başlıkta yazıldığı gibidir ki aralarında önemli bir fark yoktur.²³⁹

Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb* adlı tefsirinde hangi kıraat imamının bahsi geçen kelimelerden hangisini ne şekilde okuduklarını izah ettikten sonra konuyu şöyle açıklamıştır; “Fiili tâ ile ‘fitne’ kelimesini mansûb olarak okuyanlara göre, âyetteki, “أَنْ قَالُوا” demeleri” ifadesi, “تَكُنْ” fiilinin ismi olduğu için, mahallen merfu olur. Haber olan ‘fitne’ kelimesi müennes olduğu için, fiil de müennes getirilmiştir. Bu, Arapların, “مَنْ كَانَتْ أُمَّكَ”; ‘Senin annen kim?’ demesi gibidir. Yahut da onların dedikleri şey; mânâ bakımından bir ‘fitne’ olduğu için fiil müennes getirilmiştir. Âyetteki, “إِلَّا أَنْ قَالُوا”: ‘ancak... demeleri’ ifâdesinin ‘Onların fitnesi, ancak sözleridir’ takdirinde olması da câizdir. Fiili ‘yâ’ ile, ‘fitne’ kelimesini de mansûb olarak okuyanlara göre; “أَنْ قَالُوا”: ‘demeleri’ ifâdesi, fiilin ismi olarak, mahallen merfu olur, ‘fitne’ kelimesi de, “كَانَ” fiilinin haberi olur.”²⁴⁰

²³⁶ İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 255; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ*, 638; Dâni, *et-Teysîr*, 101-102; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 153; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 257.

²³⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 101-102; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 257.

²³⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XII, 182.

²³⁹ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 162.

²⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 367.

﴿ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنُكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Onların ateşin karşısında durdurulup «Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!» dediklerini bir görsen!..”²⁴¹

Âyette geçen “نُكَذِّبُ” kelimesini Âsım’ın ravisi Hafs, Hamza ve Ya’kûb dışındakiler ‘ref’ ile “نُكَذِّبُ” şeklinde; “وَنُكُونَ” kelimesini de İbn ‘Âmir, Âsım’ın râvisi Hafs, Hamza ve Ya’kûb dışındakiler yine ‘ref’ ile “وَنُكُونَ” şeklinde okumuşlardır.²⁴²

Bu âyetteki üç fiil de (نُكَذِّبُ-نُكُونَ-نُرَدُّ) atıf edilmek suretiyle ref’ olarak okunmuştur. Kurtubî, bu okuyuşun Medine’lilerin ve Kisâî’nin okuyuşu olduğunu söylemektedir. Ona göre, İbn ‘Âmir, “نُكَذِّبُ” kelimesini merfû’, “وَنُكُونَ” ifadesini de mansub okumuştur. Bu fiillerin hepsi de temenni edilen şeylerin kapsamına dâhildir. Kurtubî, onların temennîlerinin geri döndürülmek, daha önceki hayatlarında yaptıkları yalanlamayı terk edip doğrulardan olmayı ve mü’minlerden olmayı temennî etmekten ibaret olduğunu belirtmektedir.²⁴³

Kurtubî, aynı konu ile ilgili olarak Sibeveyh’ten şu bilgileri nakletmiştir: “Sibeveyh; “وَلَا نُكَذِّبُ” (Yalanlamazdık) buyruğunda, (atf’ı değil de) kat’ı tercih etmiştir. O takdirde bu, temenniye dâhil olmaz. Bunun da anlamı şöyle olur: Biz hiç bir şekilde yalanlamayacaktık. Yani yalanlamayı terk üzere sebat gösterecektik. Yani ister geri döndürülelim, ister döndürülmeyelim yine yalanlamayacağız.” Bu olumsuz bir fiil işlemiş olan herhangi bir kimsenin işlemiş olduğu fiilden gerçek bir pişmanlık göstermesi gibidir. Yaptığı fiilden pişman olmuş ve kendisinin serbest bırakılmasını isteyerek, beni ister bırak isterse bırakma, ben yapmış olduğum bu işten gerçekten vazgeçtim demiş olmaktadır. Kurtubî Ebû Amr’ın, bir sonraki âyet-i kerimede gelecek olan, ‘Çünkü onlar, şüphesiz yalancıdırlar’ ifâdesinden yola çıkarak, bunu temenninin kapsamı dışında oluşuna bir delil olarak gösterdiğini söylemiştir. Çünkü

²⁴¹ En’âm, 6/27.

²⁴² Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 123; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 105-106; Nesefî, *Medârikü’l-tenzîl*, 498; Beğâvî, *Meâlimü’l-tenzîl*, 137; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-Seb’a*, 255; İbn Haleveyh, *Îrâbü’l-Kırââtü’s-seb’a*, 153-154; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 257; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 638; Dâni, *et-Teysîr*, 102.

²⁴³ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VI, 564-565.

yalan, temenni edilen bir şey hakkında sözkonusu olamaz. Yalan söylemek, ancak hakkında haber verilen şeylerle alakalı olarak mümkün olabilir.

Hamza ve Hafs “تَكْذِبُ” ile “تَكُونُ” fiillerinin sonunu nasb ederek okumayı tecih etmişlerdir. Bu durumda, burada ifade edilen temenniye cevap olmuş olur. Kurtubî’ye göre, onların geri döndürülmeleri vacip bir iş değildir. Bu anlamıyla ele alındığında bu iki fiil, temenninin kapsamı içerisinde yer almış olmaktadır. Büyük bir pişmanlık içinde olan bu kişiler, dünyaya tekrar geri döndürülmeyi, yalanlamayı terk etmeyi ve mü’minlerle birlikte olmayı temenni edeceklerdir. Ebû İshâk ise, ‘Yalanlamazdık’ ifâdesinin, ‘Eğer döndürülsek yalanlamayacağız’ anlamında kullanıldığını söylemiştir.²⁴⁴

Kurtubî “تَكْذِبُ” ile “تَكُونُ” fiillerinin nasb edilerek okunmasının sebebinin “أَنْ” ’ın takdirinden kaynaklandığı iddiasındadır. Çünkü ona göre; istifhamın, emrin, nehyin ve arzın cevabında muzârî fiilin mansub kılınması da böyledir. Mansub okumanın sonucunda sanki şöyle bir mânâ ortaya çıkmış gibi olmaktadır: ‘Keşke bizim için dönüş, yalanlamaktan uzak kalış ve mü’minlerden oluş mümkün olabilse.’ Böylece Kurtubî’ye göre, “Bütün bunlar -anlam merfu’muş gibi bir hal aldığından- “تُرَدُّ” ’ın masdarına hamledilmiş oldu. Böyle bir durumda ise “أَنْ” ’ın takdiri kaçınılmazdır. Bu durumda her iki fiilin de mansub okunması mümkün olur.”

Kıraat imamlarından İbn ‘Âmir de “وَتَكُونُ” fiilini temenninin cevabı olarak nasb ile okumuştur. Durum aynen şu cümledeki ifâde gibi bir anlam kazanmıştır: “لَيْتَكَ تصيرالينا و نكرمك (Keşke bize dönsen de biz de sana ikram etsek.) Yani, keşke dönüş imkânına sahip olsan da bizim de sana ikram edebilmemiz mümkün olsa. Böylece her iki fiil de temenni kapsamına alınmış olmaktadır.²⁴⁵

(وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ)

“Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttakî olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”²⁴⁶

Bu âyetteki “وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ” ifâdesini, İbn ‘Âmir, tek ‘lâm’ ile ve sonundaki ‘te’ harfinin harekesini kesra okuyarak “وَلَدَارُ الْآخِرَةِ” şeklinde okumuştur. Âyetin sonundaki

²⁴⁴ A.g.e., VI, 565.

²⁴⁵ A.g.e., VI, 565.

²⁴⁶ En’âm, 6/32.

“تَعْقُلُونَ” ifâdesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be, Hamza ve Halefû’l-‘Âşır ‘yâ’ ile “يَعْقُلُونَ” şeklinde okumuşlardır.²⁴⁷

Ehl-i Medîne, İbn Âmir ve Ya’kûb, âyetin sonundaki “أَفَلَا تَعْقُلُونَ” ifâdesini burada, A’râf sûresinde, Yûsuf ve Yâsîn sûrelerinde ‘tâ’ ile “تَعْقُلُونَ” şeklinde okumuşlardır. Ebû Bekir, Yûsuf sûresinde, Hafs da sadece Yâsîn sûresinde onlar gibi “تَعْقُلُونَ” şeklinde okuyarak onlara muvafakat etmişlerdir. Diğerleri ise ‘yâ’ ile okumuşlardır.²⁴⁸

Fahreddîn er-Râzî, Vâhidî’den rivâyetle, bu fiili burada yâ ile okuyanlara göre âyet, takva sahibi kimseler açısından âhîret hayatının bu dünyadan daha kıymetli olması gerektiği ve bu nedenle üstün derecelere ve ebedi nimetlere ulaşacakları sâlih amel işlemleri gerekmiyor mu? Dolayısıyla onlar, kendilerini bekleyen böylesine güzel nimetlere ulaşmak için ihmalkârlık göstermemeliler, anlamını kazanmaktadır, der. Bu fiili tâ ile okuyanlara göre, ifâdenin mânâsı, “Onlara de ki: ‘Ey muhataplar! Siz bunun daha hayırlı olduğunu düşünemiyor musunuz?’ şeklindedir. Allah en iyi bilendir.”²⁴⁹

Mekkî b. Ebî Tâlib, “ ‘tâ’ ile okunduğunda Allah peygamberinin diliyle onları muhatap kılmıştır, anlamına gelir. Yâ ile okunduğunda ifade gâib olarak yerini almış olur. Tek lâm ile okunduğunda izâfet muzafın yani ‘hayat’ kelimesinin hazfî ve sıfatın yani ‘âhîreti’ kelimesinin hayat kelimesi yerine ikame edilmesi. O zaman âyetin takdiri ‘vele dârul hayâti’l-âhîreti’ şeklinde olur.”²⁵⁰

Begavî, âyetin i’râbıyla ilgili “Cumhurun kıraatı ile okunduğunda lâm, lâmul-ibtida olur. Yani başlangıç lâmı olur. ‘dâr’ kelimesi ibtida ile merfu olur. Âhîret kelimesi de onun sıfatı olur. Haber de ‘hayrun lillezine’ ifâdesidir.” der.²⁵¹

²⁴⁷ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 123; Ebu Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 113-114.

²⁴⁸ Beğâvî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 139; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 256; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 638; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1911, Dâni, *et-Teysîr*, 102; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 155; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 257.

²⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 399-400.

²⁵⁰ Mekkî, *Kırâati’s-seb’a*, 492-493.

²⁵¹ Beğâvî, *Meâlimü’t-tenzîl*, III, 139.

﴿ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴾

“Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmemekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”²⁵²

Bu âyetteki “لَا يُكَذِّبُونَكَ” ifâdesini Nâfi’ ve Kisâî, ‘kef’ harfinin sükûnu ve ‘zâl’ harfinin de tahfifiyle, yani şeddesiz olarak, “لَا يُكَذِّبُونَكَ”, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halefû’l-‘Âşir, ise yukarıda yazıldığı gibi yani “لَا يُكَذِّبُونَكَ” şeklinde okumuşlardır.²⁵³

Bu âyetteki “لَيَحْزُنُكَ” kelimesindeki ‘yâ’ harfinin fetha ya da kesra okunulması konusunda da ihtilaf edilmiştir. İbn Kesîr, Âsım, Ebû ‘Amr, Hamza, İbn Âmir ve Kisâî, ‘yâ’ harfinin fethası, ‘zâ’ harfinin de dammesi ile, “لَيَحْزُنُكَ” şeklinde okumuşlardır. Sadece Nâfi’, ‘yâ’ nın dammesi ile, “لَيَحْزُنُكَ” şeklinde okumuştur.²⁵⁴

Bu durumda, ma’lum olan fiil meçhul bir anlam kazanmış olur. Ve âyet ona göre anlam kazanır.

Elmalılı Hamdi Yazır, ‘Hak Dini Kur’an Dili’ adlı eserinde bu âyetin tefsiri ile ilgili açıklamalarda bulunurken, “Bize ulaşan rivayetlere göre Ebû Cehil, Biz seni yalanlamıyoruz, sen bizim kanaatimize göre doğrusun. Biz ancak senin getirdiğini yalanlıyoruz, demiştir.” Yine aynı yerde, Kureyş’ten Hâris b. Âmir’in de ‘Ey Muhammed! Vallâhî sen bize hiç yalan söylemedin, fakat biz sana uyarsak yerimizden olacağız, bundan dolayı sana iman etmiyoruz.’ dediğini nakleden Yazır, âyetin bu olaylar sebebiyle indirildiğini rivayet ediyor.²⁵⁵

Bu âyetin nüzûl sebebine bakılınca, onu âlemlere rahmet olarak gönderen Rabbimizin, bu olaylar karşısında yılmaması ve üzülmemesi gerektiğini ve onu teselli ettiğini belirtmek için bu âyetleri gönderdiği söylenilebilir.

²⁵² En’âm, 6/33.

²⁵³ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 123; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 116; Neseî, *Medârikü’t-tenzil*, 500; Beğâvî, *Meâlimü’t-tenzil*, 140; Halefû’l-Ensâr, *Kitâbü’l-İknâ’*, 638; Dâni, *et-Teyşîr*, 102; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 257-258.

²⁵⁴ İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 256-257; İbn Haleveyh, *Îrâbü’l-kırââti’s-seb’a*, 155-156; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 257.

²⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 1913.

Kıraatların Tefsire Etkisi adlı eserinde Abdurrahman Çetin, bu âyeti kimlerin nasıl okuduğunu belirttiikten sonra “لَا يُكْذِبُونَكَ” okuyanlara göre mânânın, ‘Onlar seni yalanlamıyorlar (İnkâr etmiyorlar; fakat hased ve inatları sebebiyle böyle söylüyorlar)’ şeklinde olduğunu; “لَا يَكْذِبُونَكَ” okuyanlara göre ise ‘Sana yalancı demiyorlar, (seni yalancı olarak görmüyorlar; çünkü senin doğru ve güvenilir olduğunu biliyorlar)’ şeklinde bir anlam kazandığını ifade etmiştir. Bazılarına göre, her iki kıraat da aynı manaya gelir.²⁵⁶

Fahreddîn er-Râzî, Tefsîr-i Kebîrinde, bu iki okuyuş şekli hakkında iki farklı görüşün bulunduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisi, iki kıraat arasında açık bir fark bulunduğunu söyleyenlerdir. Diğerleri ise iki kıraat arasında anlam yönünden önemli bir fark olmadığını, her ikisinin de aynı anlama geldiğini söyleyenlerdir.

Birinci görüşe sahip olan, yani anlam yönünden açık bir fark bulunduğu iddiasında olanlara, Kisâî ve Zeccâc’ın görüşlerini aktararak açıklık getirmiş olan Râzî; Kisâî’nin bu fiili şeddesiz olarak okuduğunu söyleyerek söze başlamıştır. Kisâî’ye göre, “Araplar, bir kimseyi yalana ve yalan, asılsız söz söylemeye nisbet ettiği zaman; “كَذَّبْتَ الرَّجُلَ” ; kişinin kendi uydurması ve yapmasıyla olmasa bile, söylediği şeyin yalan olduğunu haber verdiği zaman, “اَكْذَبْتَهُ” demektedirler.”²⁵⁷ Yani fiili şeddesiz olarak söylemektedirler.

Zeccâc’ın bu konudaki görüşü ise şöyledir; “كَذَّبْتُهُ” tabiri ‘Ona sen yalan söyledin...’ anlamındadır. Hâlbuki “اَكْذَبْتُهُ” ifâdesi ile bundan çok daha farklı bir şey kastedilmektedir. Bu ifâdeye göre, bunu söyleyen kimse bu yalanı bile bile ya da kasıtlı ve uydurma yoluyla söylemiştir iddiasında bulunmadan, ‘Onun yaptığı şeyin, söylediği şeyin bizâtihi yalan olduğunu söyledim...’ anlamına gelmektedir. Dolayısıyla müşrikler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uydurma ve güzel gösterme yoluyla değil, getirmiş olduğu vahyin ve risaletin doğru olduğunu tahayyül ederek söylediğine; ancak, O'nun tahayyül ettiği bu şeyin aslında yanlış ve geçersiz olduğuna inanmaktadırlar.²⁵⁸

²⁵⁶ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 162-163.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IX, 401-402.

²⁵⁸ A.g.e., IX ,402.

İkinci görüşe sahip olan, yani anlam yönünden açık bir fark bulunduğu iddiasında olanların görüşlerine, Ebû Ali ile açıklık getirmiş olan Râzî; onun kanaatinin ‘Her iki kıraatın manasının aynı olduğu’ yönünde olduğunu belirtmiştir. Ebû Ali’ye göre, “تَكْذِبُونَ” masdarının mânâsı, bir kimseye, ‘Sen yalan söyledin...’ diyerek, onu yalana nisbet etmek anlamına gelmektedir. Biz bir kimseye, “فَسَقَتْهُ دَنْبُهُ حَطَّائُهُ” dediğimizde, ‘Ona, Allah seni sulasın ve gözet sin’ demiş oluruz. Ebû Ali, “أَفْعَلٌ” kalıbının da aynı mânâyâ geldiği iddiasındadır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından, Şair Zürrime’nin şu şiiri örnek olarak verilmiştir:

وَ أَسْوِيهِ حَتَّى كَادَ مِمَّا أُبْتُهُ / تُكَلِّمُنِي أَحْجَارُهُ وَ مَلَاعِبُهُ

“Ona, ‘Allah seni sulasın, suya kandır sin’ diyorum. Öyle ki, saçtığım şeylerden, onun taşları ve oyun yerleri, nerdeyse benimle konuşuyor!” Yani şiirdeki ifâdeyle, Allah seni sulasın, diyerek onu sulamaya nisbet etmiş olunmaktadır.²⁵⁹

Bu durumda her iki okuyuş şeklinin de aynı mânâyâ geldiği iddiası isbatlanmış olmaktadır. Fakat Araplar bir kimseyi bir işe nisbet ettiklerinde genel olarak “أَفْعَلٌ” kalıbı yerine “فَعَّلٌ” kalıbını tercih etmektedirler.²⁶⁰

﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴾

“Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O'na döndürüleceklerdir.”²⁶¹

Bu âyetteki “يُرْجَعُونَ” kelimesini Ya’kûb ‘yâ’ harfinin fethası, ‘cîm’ harfinin de kesrasıyla “يُرْجَعُونَ” şeklinde okumuştur.²⁶²

‘Yerciûn’ okunduğunda onlar Allaha dönecekler, anlamına gelir. ‘Yürceûn’ okunduğunda ise, onlar Allah’a döndürülecekler, anlamına gelir.

﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴾

“Kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında, (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetleri kaldırıp) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine

²⁵⁹ A.g.e., IX, 402.

²⁶⁰ A.g.e., IX, 402.

²⁶¹ En’âm, 6/36.

²⁶² Palûvî, Zübdetü’l-irfân, 123.

verilenler yüzünden şımarıdıkları zaman onları ansızın yakaladık, birdenbire onlar bütün ümitlerini yitirdiler.”²⁶³

Bu âyetteki “فَتَحْنَا” kelimesini İbn ‘Âmir, Ca’fer, Ya’kûb’un râvisi Ruveys ‘tâ’ harfinin şeddesi ile “فَتَحْنَا” şeklinde okumuşlardır. Ebû Hayyan, buradaki şedde ile okumanın fiilin çokça yapıldığının ifadesi olduğunu belirtmiştir.

Beğavî, Ebû Ca’fer’in bu kelimeyi bütün Kur’an’da şedde ile okuduğunu belirtmiştir. Diğerleri ise kelimeyi şeddesiz okumuşlardır. İbn Mücâhid, bu kelimeyi sadece İbn ‘Âmir’in şedde ile diğerlerinin ise şeddesiz okuduğu ifade etmiştir.²⁶⁴

Halefü’l-Ensârî’nin beyanına göre İbn ‘Âmir, bu sûrede, A’raf Sûresi 96. âyette, Kamer Sûresi 11. Âyette ‘tâ’ harfinin teşdîdi ile “فَتَحْنَا” şeklinde; Enbiyâ 96. âyette ise, “فُتِحَتْ” kelimesini şeddeli olarak “فُتِحَتْ” şeklinde okumuştur.²⁶⁵

{وَكَذَلِكَ نَفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ }

“Böylece suçluların yolu belli olsun diye âyetleri iyice açıklıyoruz.”²⁶⁶

Bu âyetteki “وَلَيْسَتَيْنِ” ifâdesini, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be, Hamza, Kisâi ve Halefü’l-Âşir, ‘yâ’ ile “وَلَيْسَتَيْنِ” şeklinde okumuşlardır. “سَبِيلُ” ifâdesini ise, Nâfi’ ve Ca’fer, nasb ile “سَبِيلُ” şeklinde okudular.²⁶⁷

İbn Mücâhid, bu âyetteki “وَلَيْسَتَيْنِ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ” ifâdesinin kırâat imamları tarafından farklı şekillerde okunduğunu belirtmiştir. İbn Kesir, Ebû Amr ve İbn ‘Âmir ‘tâ’ ile “وَلَيْسَتَيْنِ” şeklinde, ref’ ile “سَبِيلُ” şeklinde okumuşlardır. Âsım’ın râvisi Hafs da böyle okumuştur. Nâfi ise ‘tâ’ ile “وَلَيْسَتَيْنِ”, fakat “سَبِيلُ” kelimesini nasb ile “سَبِيلُ” şeklinde okumuştur.

²⁶³ En’âm, 6/44.

²⁶⁴ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 124; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 134; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 143; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 257.

²⁶⁵ Halefü’l-Ensârî, 639; Dâni, *et-Teysîr*, 102; İbn Haleveyh, *I’râbü’l-kırâati’s-seb’a*, 157; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 258.

²⁶⁶ En’âm, 6/55.

²⁶⁷ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 124; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 144-145; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 508, Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 149; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 639; Dâni, *et-Teysîr*, 103.

Âsım'ın râvisi Ebû Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâî “وَلَيْسَتَيْنِ” ve “سَبِيلٌ” şeklinde okumuşlardır.²⁶⁸

a) “وَلَيْسَتَيْنِ” lafzını Nâfi' ve Ebû Ca'fer muhatap sigası kabul edip, bundan sonra gelen “سَبِيلٌ” kelimesini fetha ile okumuşlardır. Buna göre mânâ, ‘Böylece sen, suçluların yolunu iyice belli edip ortaya koyasın diye ayetleri açıklıyoruz.’, şeklinde anlaşılır.

b) İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs ve Ya'kûb ise “وَلَيْسَتَيْنِ” lafzındaki ‘tâ’ yı, te'nis tâ'sı kabul edip, “سَبِيلٌ” kelimesini merfu okumuştur. Buna göre mânâ, başta yazıldığı şekilde olur.

c) Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî ve Halefû'l-Âşir ise “سَبِيلٌ” kelimesini müzekker kabul ettikleri için, fiili de müzekker olarak “وَلَيْسَتَيْنِ” şeklinde ve “سَبِيلٌ” kelimesini de merfu okumuşlardır ki mânâ, yine başta yazıldığı gibidir.²⁶⁹

Fahreddîn er-Râzî, tefsîrinde, bu âyetteki kıraat farklılıkları ile ilgili açıklamalara geçmeden önce âyetteki, ‘mücrimlerin yolu sana iyice belli olsun’ ifâdesinin, anlam bakımından bir atıf olduğunu söylemiştir. Ona göre ‘Hak ortaya çıksın ve suçluların yolu iyice belli olsun’ denilmek istenmektedir. Ayrıca kendisi birinci kısmın sözden anlaşılması nedeniyle hafzedilmesinin, güzel olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰

Râzî, âyetin farklı okunuş şekilleri hakkında bilgi verirken, Nâfi'nin bu âyetteki “وَلَيْسَتَيْنِ” kelimesini aynen âyette yazıldığı gibi tâ ile “سَبِيلٌ” kelimesini ise âyette yazıldığı gibi merfu olarak değil, “سَبِيلٌ” şeklinde fetha ile okuduğunu söylemiştir. Âyet bu şekilde okunduğunda ise ‘Ey Muhammed! Sen, mücrimlerin yolunu iyice belli edip ortaya koyasın’, anlamına gelmiş olmaktadır.

Kıraat imamlarından Hamza, Kisâî ve Âsım'ın râvisi Ebû Bekr -Nâfi'den farklı olarak- “وَلَيْسَتَيْنِ” fiilini yâ ile “وَلَيْسَتَيْنِ” şeklinde, “سَبِيلٌ” kelimesini de âyette yazıldığı şekliyle merfu olarak okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise ‘sebîl’ kelimesini müennes kabul etmişler ve bu nedenle fiili de tâ ile “وَلَيْسَتَيْنِ” şeklinde, ‘sebîl’ kelimesini de merfû (fâil) olarak okumuşlardır. Râzî, Hicazlıların ‘sebîl’ kelimesini

²⁶⁸ İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 258; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1957; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kırâati's-seb'a*, 158; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 258.

²⁶⁹ Dâni, *et-Teyşir*, s. 102; İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, II, 258; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 163-164.

²⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IX, 460.

müennes kabul ettiklerini, Benî Temim kabilesinin ise müzekker kabul ettiklerini söyler. Fakat Râzî, Kur’ân-ı Kerîm her ikisine göre de nâzil olmuştur, der. Buna A’râf sûresi 146. âyetteki “وَ أَنْ يَرَوْ سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا” ifâdesini örnek olarak verir. Bu âyetteki ‘sebîl’ kelimesi müzekker olarak getirilmiştir. Müennese örnek olarak ise İbrahim sûresindeki 3. âyet verilmiştir:

“وَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَ يَبْغُونَهَا عِوَجًا”

Yani bu âyette geçen ‘sebîl’ kelimesi müennes olarak getirilmiştir.²⁷¹

﴿قُلْ اِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّي وَ كَذَّبْتُمْ بِهٖ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُوْنَ بِهٖ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَفْضُلُ الْحَقَّ وَ هُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِيْنَ﴾

“De ki: Şüphesiz ben Rabbinden gelen apaçık bir delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız. Çabucak gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”²⁷²

Bu âyetteki “يَفْضُلُ الْحَقَّ” ifâdesini Nâfi’, İbn Kesîr, Âsım ve Ebû Ca’fer (Bunlar يَفْضُلُ okumuşlardır) dışındakiler, ‘kaf’ harfinin sükûnu, ‘dat’ harfinin de kesresiyle “يَفْضُلُ” şeklinde okumuşlardır. (Ebû ‘Amr, Hamza, İbn ‘Âmir, Kisâî)²⁷³

“قص”, bir haberi duyurup anlatmak, tebliğ ve tefhim anlamındadır ve bu da genelde söz ile olur. “قضا” kelimesi ise bir işi tamamen fasletmek, yani ayırıp bitirmek, kesip atmak demektir. Bu da hem söz hem fiille yahut her ikisi ile birden olur.

- a) “يَفْضُلُ” şeklindeki kıraata göre mana: “O, hakkı anlatır.”;
- b) “يَفْضُلُ” kıraatına göre ise “O, hakkıyla hüküm verir.” Yahut “O, hak hükmü verir.”, yahut “O, gerçeği yapar.”, anlamına gelir.²⁷⁴

Bu konuda Elmalılı Hamdi Yazır şöyle demektedir: “Hüküm ve hâkimiyette, kaza ve kadılıkta biri ilmî, biri amelî (pratik) iki durum vardır. ‘Kass’ daha çok bunun ilmî

²⁷¹ A.g.e., IX, 460.

²⁷² En’âm, 6/57.

²⁷³ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 125; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 509; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 149; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 259; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ*, 640; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1946; Dâni, *et-Teysîr*, 103; İbn Haleveyh, *İ’râbü’l-kırââtü’s-seb’a*, 159; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 258.

²⁷⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 102; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 258.

tarafına, “kaza” da daha çok pratik ve icrâ tarafına bakar. Hak ve bâtili ayırmak, bunların sonuçlarıdır. Şu halde burada hem teşriî (kanun koyma ile ilgili) ve ilmî, hem de icraî ve amelî hüküm ve hâkimiyetin ancak Allah’a mahsus ve hükm-ü ilâhînin hem hak, hem hayır olduğu anlatılmıştır.”²⁷⁵

Fahreddîn er-Râzî, bu âyette geçen “يُقْضَىٰ” kelimesinin İbn Kesîr, Nâfi’ ve Âsım tarafından ‘Kasas’ masdarından alınmak üzere, sâd harfi ile, “يُقْضَىٰ الْحَقُّ” şeklinde okunduğunu söylemiştir. Bunun mânâsı ‘Allah’ın haber verip emrettiği herşey, hakkın kıssalarındandır’ anlamına gelir. Bu da tıpkı Yûsuf sûresi 3. âyette olduğu gibidir: ‘Biz sana bu Kur’ânı, kıssaların en güzeli olarak anlatacağız.’ Râzî, diğer kıraat imamlarının ise bu kelimeyi “يُقْضَىٰ الْحَقُّ” şeklinde okuduklarını dile getirir. Mushaflarda bu kelime, sonunda yâ harfi olmaksızın yazılmıştır. Yani “يُقْضَىٰ” şeklinde yazılmıştır. Bunun da nedeni, yâ harfinin ictima-i sâkineyn nedeniyle hazfedilmiş olmasıdır. Râzî, bunun örneklerini Kur’ân’ın başka âyetlerinde de görmek mümkündür, diyerek Alak sûresi 18 ve Kamer Sûresi 5. âyetleri örnek olarak verir. Çünkü bu âyetlere bakıldığında, “سَدَّغُ الرَّبَّانِيَّةِ” âyetinde ‘ayn’ harfinden sonra gelen ‘vav’ harfinin; “فَمَاتُغْنِ النَّوْرُ” âyetinden sonra gelen ‘yâ’ harfinin düşmüş olduğu görülür. Bunun nedeni de ictima-i sâkineyndir.²⁷⁶

Bu konuda Zeccâc’ın görüşlerini de dile getiren Râzî, bu hususta iki açıklamaya yer verildiğini söylüyor: Birincisi, ‘Hak’ kelimesi, mahzûf bir masdarın, yani mef’ûlü mutlakın sıfatıdır. Ve buna göre kelamın takdiri, “يُقْضَىٰ الْقَضَاءُ الْحَقُّ” olur. Yani, ‘O, hak hükmü hükmeder’ anlamına gelir. İkincisi ise bu, ifâdenin, “يَصْنَعُ الْحَقُّ” : ‘O, hakkı yapar’ mânâsında olmasıdır. Zira Allah’ın her yaptığı şey haktır. Bu durumda ‘Hak’ kelimesi mef’ûlün bih olmuş olur. Yani, “فَصْنَىٰ” fiili ‘yaptı’ anlamında kullanılmış olur.

﴿وَهُوَ الْفَاحِشُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ﴾

“O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”²⁷⁷

²⁷⁵ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 164-165.

²⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 462-463.

²⁷⁷ En’âm, 6/61.

Bu âyetteki “تَوَفَّاهُ” kelimesini Hamza “تَوَفَّاهُ”, diğeri de “تَوَفَّاهُ” şeklinde okumuştur.²⁷⁸

Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'ân adlı Kur'an tefsirinde bu âyetin okunuşu ile ilgili kıraat bilgisine geçmeden önce, âyetin genel mânâsı ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Âyetteki, “Nihâyet birinize ölüm gelse” ifâdesinin ölümün sebeplerine işâret etmek olduğunu belirtmiştir. Âyetteki gramer bilgisine açıklama bakımından yapmış olduğu bir başka izah da “تَوَفَّاهُ رُسُلْنَا” ifâdesi ile ilgilidir. Elçilerimiz onun ruhunu alırlar, anlamına gelen ilgili âyetin bu kısmındaki “تَوَفَّاهُ” fiilinin müennes gelmesinin nedeni, ona göre fâil olan ‘elçilerimiz’ kelimesinin cemi’, yani çoğul oluşudur. Kendisi bu konuya açıklık getirmek bakımından Kur'ân'dan iki örnek âyetle bu durumu izah etmiştir. Örneklerden ilki, Mâide sûresi 32. âyetteki “وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ” ifâdesidir. Buradaki elçilerimiz anlamına gelen “رُسُلْنَا” kelimesi nedeniyle fiil müennes olarak gelmiştir. İkinci örnek de Fâtır sûresi 4. âyetteki “كُذِّبَتْ” ifâdesinde bulunan fiilin aynı nedenle müennes olarak getirilmiş olmasıdır.²⁷⁹

Kurtubî, kıraat imamlarından Hamza'nın çoğul olan “رُسُلْنَا” öznesinin fiilini müzekker kabul ettiğini ve bu nedenle “تَوَفَّاهُ رُسُلْنَا” şeklinde okuduğunu söylemiştir. A'meş ise, fiili müzekker kabul ettiği gibi bir de fiilin başına ‘te’ fazlalığı getirerek “تَوَفَّاهُ رُسُلْنَا” diye okumuştur. Kurtubî, burada elçilerimiz kelimesi ile ölüm meleğinin yardımcılarının kastedildiğini düşünmektedir. Bu konuda İbn Abbas'ın ve başkalarının da aynı kanaati taşıdığı düşüncesindedir. Ona göre rivâyetler, ölüm meleğinin yardımcılarının ruhu cesetten çekip aldıkları yönündedir. Fakat ruhun kabzedilmesi noktasına gelindiğinde onu ölüm meleği kabzetmektedir. Âyetin sonunda geçen ‘tefrîr’ ifadesi, ‘Âcizliğini ortaya koydu’ anlamına gelen “فَرَطَ” fiilinin masdarıdır. Bu durumda “لَا يُفَرِّطُونَ” ifâdesi ile ‘Onlar, kendilerine emrolunanları yerine getirmekten aceze düşmezler’ kastedilmiş olmaktadır.²⁸⁰

²⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 259; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 151; Halefû'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 40; Dâni, *et-Teysîr*, 103.

²⁷⁹ Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 42-43.

²⁸⁰ A.g.e., VII, 42-43.

﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾

“De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) sizi kim kurtarır ki? (O zaman) O'na gizli gizli yalvararak «Eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız» diye dua edersiniz.”²⁸¹

Bu âyetteki “يُنَجِّيكُمْ” ifâdesini Ya’kûb, nûn harfinin sükûnu, Cim harfinin de tahfifiyle “يُنَجِّيكُمْ” şeklinde okumuştur. “خُفْيَةً” kelimesini, Âsımın râvisi Ebû Bekir Şu’be, burada ve A’raf sûresinde ‘hâ’ harfinin kesriyle “خَيْفَةً” şeklinde okumuştur.

İbn Kesîr, Nâfi’, Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî, şeddeli olarak “يُنَجِّيكُمْ” şeklinde okumuşlardır. Kûfeliler; Âsım, Hamza ve Kisâî, elif ile “لَئِنْ أَنْجَانَا” ; İbn Kesîr, Nâfi’ ve Ebû ‘Amr, “لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا” okumuşlardır.²⁸²

Ahkâm Tefsirinin müellifi olan Kurtubî, bu âyetteki kıraat farklılıkları hakkında bilgi vermeye geçmeden önce âyette verilmek istenen mesajla ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu âyette, İnsanların rahat ve huzur içindeyken, herhangi bir dertleri yokken ya da bir musîbet ile imtihan olmadıkları ve güvende oldukları zamanlarda, Allah ile birlikte başka varlıklara da sığınıp onlardan yardım istedikleri ifade edilmiştir. Hâlbuki zor ve sıkıntılı zamanlarında, Allah’tan başka hiçbir varlığın faydasının olma ihtimalinin olmadığı zamanlarda ise sadece ona yalvarmaktadırlar. İşte bu nedenle âyetin sonunda, ‘Sonra da siz şirk koşarsınız’ ifâdesiyle onları ağır bir şekilde azarlamaktadır.²⁸³

Kurtubî, daha sonra, âyetteki kıraat farklılıkları ile ilgili olarak ‘Gizlice’ anlamına gelen “خُفْيَةً” kelimesini el-A’meş’in “خَيْفَةً” şeklinde okuduğunu ve bunun da ‘Korku’ kelimesinden türediğini söylemiştir. Âsımın râvisi Ebû Bekir’in ise bu kelimenin başındaki ‘hı’ harfini kesra ile “خُفْيَةً” şeklinde okumayı tercih ettiğini söylüyor. Kurtubî, geri kalan kıraat imamlarının bu kelimeyi ötreli okuduklarını ve bu

²⁸¹ En’âm, 6/63.

²⁸² Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 125; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 154; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 511; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 152; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 259-260; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 640; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1952; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 160; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 259.

²⁸³ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 44-45.

kelimenin iki söylenişinden biri olduğunu beyan eder.²⁸⁴ Kurtubî'ye göre el-Ferrâ, bunlardan ayrı olarak şu okuyuş şekillerini de ekler: “خُفُوَةٌ وَ خُفُوَةٌ”. Kurtubî, bu şekildeki kullanım; “خُبَيْبَةٌ وَ خُبَيْبَةٌ وَ خُبُوَةٌ وَ خُبُوَةٌ” çekimindeki gibidir, der. Ona göre A'meş'in kıraati uzak bir ihtimaldir. Çünkü 'açık' anlamına gelen tazarruun manası zilleti izhâr etmektir.²⁸⁵

Kıraatların Tefsire Etkisi adlı eserinde Abdurrahman Çetin, bu ve bundan sonra gelen 64. âyette verilmek istenen mesajın bir çelişkiye dikkat çekmek olduğunu söyler. Bu da müşriklerin sahip oldukları anlaşılmaz halin deşifre edilmesidir. Çünkü onlar, sıkıntı ve tehlike ânında Allah'a dua edip, tehlike geçtikten sonra da yine şirk koşmaya devam ederek nankörlüklerini göstermektedirler. Bu âyette de onların yaptıklarının yanlışlığına dikkat çekilerek, kendilerine gerekli uyarı yapılmış olmaktadır.²⁸⁶ Yani bu âyetteki “يُنَجِّيْكُمْ” kelimesindeki şeddeli okuyuştan anlaşılan, 'Yüce Allah'ın kurtarmasının defalarca olduğu' şeklindedir.²⁸⁷

Âyetteki bir diğer kıraat farklılığı olan “لَئِنْ أَنْجَانَا” kelimesi ile ilgili olarak Kıraat imamları arasında 'Kûfeliler' diye isimlendirilen Âsım, Hamza ve Kisâî, elif ile aynen âyette yazıldığı şekliyle; İbn Kesîr, Nâfi' ve Ebû 'Amr'ın ise “لَئِنْ أَنْجَيْنَا” şeklinde okudukları dile getirilmiştir. Buradan ilk okunuşa göre 'Eğer o bizi kurtarırsa', ikinci okunuş şekline göre ise, 'Eğer sen bizi kurtarırsan' anlamı elde edilir.²⁸⁸

Burada söylenenlere ilave olarak Fahreddîn er- Râzî, ğâib sîgasiyle okuyan birinci gruptakilerin de kendi aralarında ihtilaf ettiklerini söylemiştir. Meselâ Âsım, 'tefhim' ile okurken, diğerleri ise 'imâle' ile okumuşlardır. Râzî, bu fiili ğâib okuyanların delilinin, bundan önceki “تَدْعُونَهُ” (O'na dua edersiniz), ve sonraki “قُلِ اللَّهُ يُنَجِّبُكُمْ مِنْهَا” ifâdelerinin de ğâib olarak zikredilmiş olması olduğunu belirtiyor. Bu fiili “لَئِنْ أَنْجَيْنَا” şeklinde muhatab sigasıyla okuyanların delili ise, Yûnus sûresi 22. âyette geçen “لَئِنْ

²⁸⁴ A'meşten nakledilen şâz bir kırââtta 'Hıyfeten' okuyuşu vardır ki buna göre mana 'Ona korku içinde yalvararak dua edersiniz' demektir. (Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 166.)

²⁸⁵ A.g.e., VII, 44-45.

²⁸⁶ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 165-166.

²⁸⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 103; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 259; Muhaysın, *el-Mühezzeb*, I, 211.

²⁸⁸ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 165-166.

”أَلْحَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ“ (Eğer bizi bundan kurtarırsan, andolsun ki şükredenlerden olacağız) ifâdesidir.²⁸⁹

﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

“Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma.”²⁹⁰

Bu âyetteki “يُنْسِيَنَّكَ” kelimesini İbn Âmir, ‘nûn’ harfinin fethası ve ‘sîn’ harfinin şeddelenmesiyle “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okumuştur. Diğerleri ise âyette yazıldığı gibi “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okumuşlardır.²⁹¹

Bu âyetteki farklı okuyuş ile ilgili olarak Kurtubî, “وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ” ifâdesindeki “إِمَّا” ’nın şart edatı olduğunu ve genellikle bu edattan sonra gelen fiilin şeddeli nûn ile birlikte geldiğini söyler. Fakat bunun her zaman için geçerli olmadığını, bazen istisna olarak şeddeli nûnun gelmeyebileceğini belirterek şiirden verdiği bir örnekle de bu duruma açıklık getirir:

”إِمَّا يُصِيبَكَ عَدُوٌّ فِي مَنَا وَأَهٍ / يَوْمًا فَقَدْ كُنْتَ تَسْتَعْلَى وَتَنْتَصِرُ“

‘Bir düşman, düşmanlık hususunda bir gün sana isâbet ettirirse

Bir zamanlar sen de (ona karşı) üstünlük sağlıyor ve zafer elde ediyordun.’

Kurtubî, İbn Abbas ve İbn Âmir’in ise, bu fiili çokluk ifâde etmek üzere ‘sîn’ harfini şeddeli olarak; “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okuduklarını dile getirir.²⁹²

Fahreddîn er-Râzî de Tefsîr-i Kebîr’inde, İbn Âmir’in bu kelimeyi “يُنْسِيَنَّكَ” şeklinde okuduğunu belirttikten sonra “فَعَلَّ” ve “أَفْعَلَّ” vezinlerinin -daha önce birçok yerde açıklandığı gibi- aynı mânâ için kullanıldığını ifâde eder. Bu konuyu izah etmesi

²⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 481-482.

²⁹⁰ En’âm, 6/68.

²⁹¹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 125; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 157-158; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 513; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 155; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 260; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 640; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1955; Dâni, *et-Teysîr*, 103; İbn Haleveyh, *Îrâbu’l-kırâati’s-seb’a*, 160; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 259.

²⁹² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 52.

bakımından Târik sûresi 17. âyetteki durumu örnek verir. Nitekim Cenâb-ı Allah, “فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا” : ‘Sen şimdilik o kâfirlere mühlet ver, biraz zaman tanı’ buyurmuştur. Râzî, burada asıl tercih edilmesi gereken anlamın Kehf sûresi 63’te “وَمَا آتَسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ” ‘Onu bana ancak şeytan unutturdu’ âyetindeki (kelime)den dolayı, diğer bütün kıraat imamlarının okuyuşudur. Buna göre âyetin mânâsı, ‘Eğer sen unuttur da onlarla oturmaya devam edersen, hatırladıktan sonra orada oturma, hatırlar hatırlamaz oradan kalk’ şeklinde olur, demiştir.²⁹³

﴿ قُلْ أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُزِدْ عَلَيْنَا آيَاتِنَا بِعَدَاةِ إِيَّاكَ يَا كَاذِبٌ ﴾
 ﴿ الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى انْتَبِهْ قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ فَهُوَ الْهُدَى وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

“De ki: Allah’ı bırakıp da bize fayda veya zarar veremeyecek olan şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra; şeytanların saptırıp şaşkın olarak çöle düşürmek istedikleri, arkadaşlarının ise; «Bize gel!» diye doğru yola çağırdıkları şaşkın kimse gibi gerisin geri mi (inkârcılığa) döndürüleceğiz? De ki: Allah’ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir. Bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir.”²⁹⁴

Hamza, müzekker olarak elif ile “استنهوا”، diğer kıraat imamları ise ‘tâ’ ile “استنهوته” şeklinde okumuşlardır. Çünkü çoğul isim, cem mânâsına göre müzekker olmaya; cemaat mânâsına göre de müennes olmaya müsaittir.²⁹⁵

﴿ قَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴾

“O, sabahı aydınlatandır. O, geceyi dinlenme zamanı, güneş ve ayı (vakitlerin tayini için) birer hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, azîz olan (ve her şeyi) pekiyi bilen Allah’ın takdiridir.”²⁹⁶

Bu âyette geçen “وَجَعَلَ اللَّيْلَ” kelimesini Âsım, Hamza, Kisâî ve Halefû’l-Âşîr âyette geçtiği şekliyle, İbn Kesîr, Nâfi’, Ebû Amr ve İbn Âmir de ‘cîm’ harfinden sonra uzatma harfi getirerek, ‘ayn’ harfinin kesrası, ilk lâm harfinin ref’i ve son lâm harfinin de kesri ile “وَجَاعِلُ اللَّيْلِ” şeklinde okumuşlardır.

²⁹³ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 489.

²⁹⁴ En’âm, 6/71.

²⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, IX, 496; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 260; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 160.

²⁹⁶ En’âm, 6/96.

Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît* adlı tefsîrinde, Hasan, İsa ve Ebû Recâ'nın bu âyette geçen “فَالِقُ الْإِصْبَاحِ” kelimesini “أَصْبَاحٌ” şeklinde okuduklarını ifâde etmiştir.²⁹⁷

Kûfeliler elifsiz ‘ceale’ şeklinde, ‘leyl’ kelimesini de nasb ile yani ‘leyle’ şeklinde okudular. Bu durumda ‘ceale’ kelimesi ‘felaka’ manasına gelir dediler. Devamında gelen mazi fiiller de (ceale lekümünnücûme, enzele...) bunu kuvvetlendirir.²⁹⁸ ‘Câilü’ şeklinde okuyanlar sübût ve istikrar ifade ettiğini dile getirir.²⁹⁹

﴿ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴾

“Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa ki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”³⁰⁰

Bu âyetteki “وَخَرَقُوا” kelimesini sadece Nâfi’, ‘râ’ harfini şeddeleyerek “خَرَقُوا” şeklinde okumuştur. Diğerleri, âyette yazıldığı şekliyle şeddesiz, yani “خَرَقُوا” diye okumuşlardır.³⁰¹

Kurtubî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı tefsirinde, bu âyette geçen “وَخَلَقَهُمْ” kelimesini çoğunluğun ‘lâm’ harfine hareke vererek âyette yazıldığı şekliyle okuduğunu; sadece İbn Mes’ûd’un “O” anlamındaki zamir ziyadesiyle, “وهو خلقهم” şeklinde okuduğunu söylemiştir. Bu durumda ilk okuyuşun mânâsı, ‘O’na ortak koşanları yaratan O’dur. Ya da ortak koşulan cinleri yaratan O’dur.’ şeklindedir. Kurtubî, burada Yahya b. Ya’mer’in okuyuşunun bunlardan farklı olduğunu söyleyerek, onun ‘lâm’ harfinin cezm edilmesiyle tercih ettiği okuma şeklinin, yani “وخلقهم” şeklindeki okuyuşunun da farklı bir mânâ ifade ettiği bilgisini ilâve etmiştir. Yahya b. Ya’mer’in tercih ettiği

²⁹⁷ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 128; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 189-190; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 524; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 171; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 263; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbu'l-İknâ'*, 641; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1988; Dâni, *et-Teysîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kırâati's-seb'a*, 165; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

²⁹⁸ Mekki, *Kırâati's-seb'a*, 504.

²⁹⁹ İbn Haleveyh, *el-Hucetü fi'l-kırâati's-seb'*, 146.

³⁰⁰ En'âm, 6/100.

³⁰¹ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 128; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 526; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 173; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 264; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbu'l-İknâ'*, 641; Dâni, *et-Teysîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kırâati's-seb'a*, 166.

şekilde okunduğunda, ‘Onlar kendi elleriyle meydana getirip yaptıklarını Allah'a ortak koştular. Zira onlar, önce bir şeyi yapıyor, sonra da tapıyorlardı.’ şeklinde bir anlam kazanmış olur.³⁰²

“وَخَرُّوْا” kelimesini sadece Nâfi’in “وَخَرُّوْا” diye ‘râ’ harfini şeddeleyerek okuduğunu belirten Kurtubî, bunun da çokluk ifâde etmeye yarayan bir durum olduğunu söylüyor. Yani, ‘Uydurup iftira ettiler’ şeklinde bir anlam ortaya çıkmış oluyor. Müşrikler, melekleri Allah’ın kızları olarak görüyorlar ve bunlar görünmeyen varlıklar olduğu için, ‘Cin’ şeklinde isimlendiriyorlar. Hristiyanların da Hz. Mesih’in Allah’ın oğlu olduğu iddiasını dillendirdiklerini söyleyen Kurtubî, aynı şeyi Yahûdîlerin de yaparak Üzeyr Allah’ın oğludur, iftirasını uydurduklarını dile getirir. Bu onların işledikleri küfür çeşidi bakımından çokça işledikleri bir küfür olduğu için, ‘râ’ harfinin şeddeli olarak okunması anlam bakımından daha muvâfik düşmüştür. Elbetteki Rabbimiz onların uydurdukları bu iftiraların her türünden münezzehtir.³⁰³

Kurtubî, Nâfi’in dışındakilerin ‘râ’ harfini şeddesiz okumayı tecih ettiklerini ve bunun da azlık ifade eden bir durum olduğu görüşünü aktardıktan sonra, Hasan-ı Basrî’ye şeddeli okuyuşun ne anlama geldiği ile ilgili bir soru sorulduğunu ve onun da “Şeddesiz okuyuş, Arapça bir kelimedir. Kişi, oturup kalktığı mecliste yalan söyleyecek olur ise onun hakkında ‘حَرَقَهَا وَ رَبِّ الْكَعْبَةِ’: ‘Kâbe’nin Rabbi hakkı için o bunu yalan söyledi,’ denirdi.” dediğini aktarmıştır.³⁰⁴

﴿وَكَذَلِكَ تُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنَبِّئَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

“Böylece biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, «Sen ders almışsın» desinler de biz de anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklayalım.”³⁰⁵

Bu âyetteki kıraat farklılığı, “دَرَسْتَ” kelimesi üzerindedir. Âyette yazıldığı şeklin haricinde iki farklı şekilde de okunmuştur. Ebû ‘Amr ve İbn Kesîr, ‘dâl’ harfinden sonra bir uzatma elifi ziyâdesiyle “دَارَسْتُ” şeklinde okumuşlardır. Kurtubî’ye göre bu aynı zamanda Ali, İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Mekke’lilerin de kıratıdır ve ‘Karşılıklı okudun’ anlamına gelmektedir. İbn Âmir ve Hasen ise,

³⁰² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 110-111.

³⁰³ A.g.e., VII, 110-111.

³⁰⁴ A.g.e., VII, 110-111.

³⁰⁵ En’âm, 6/105.

”دَرَسْتُ” şeklinde okumuşlardır.³⁰⁶ Âyette yazıldığı şekilde okuyanlar ise, Nâfi’, Âsım, Hamza ve Kisâi’dir.³⁰⁷

Karşılıklı okumayı ifâde eden “دَرَسْتُ” okunuşuna göre buradan ehl-i kitap ile birlikte okuyup müzâkere ettin, onlar da seninle birlikte okudular, anlamı çıkmaktadır. Kurtubî, ayrıca bu açıklamanın Said b. Cübeyr tarafından yapıldığı bilgisini de ilâve eder. Furkân sûresi 4. âyetteki, "Bunun için bir diğer topluluk da ona yardım etmiştir" ifâdesi de bu okuyuşa delil olarak ileri sürülebilir. Zaten müşriklerin en çok kullandıkları iddialardan birisinin de bu yönde olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü müşrikler, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerîm hususunda Yahûdilerden destek aldığı iftirasını sürekli dillendiriyorlardı.³⁰⁸

Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* adlı eserinde bu âyetteki kıraat farklılıkları hakkında gerekli bazı bilgileri verdikten sonra, “دَرَسْتُ” okuyanlara göre anlamın, ‘Sen ders almışsın’; “دَرَسْتُ” okuyanlara göre, Sen bunu başkalarından, yani ehl-i kitaptan öğrenmişsin’; “دَرَسْتُ” kıraatına göre de, ‘Bu senin okuduğun şeylerin zamanı geçmiştir, eskimiş ve modası geçmiştir.’ şeklinde olduğunu söylemiştir. Böylece bu âyetten, kıraat farklılıkları sayesinde başlıca iki mânânın anlaşılabilceğini söyleyen Çetin, bu manaların şu şekilde olabileceğini ifade etmiştir:

Birincisi: Biz sana, âyetleri türlü türlü, geniş geniş açıklarız. İ’câzkar, güzel bir nizam ile halden hale devam ettirir, şekilden şekle koyarız. Bir taraftan nurlar saçar, basiretler açarız; diğer yönden bunlara lâyük olmayan gözlere göstermez, karanlıklar içinde bırakırız. Böylece inkârcılar şöyle derler: “Sen ders almışsın, sen bunu başkalarından öğrenmişsin. Çünkü bu Kur’ân’da tahsile ve incelemeye dayanan birçok bilgiler vardır. Bunlar, okuma yazma bilmeyen bir insanın söyleyeceği sözler değildir. Sen gizlice ders almışsın, ehl-i kitap ile okumuş diğer bazı kimselerle müzâkere etmişsin, bu bilgileri o şekilde ediniyorsun”.

³⁰⁶ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 118.

³⁰⁷ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 128; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 200; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 528; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 175; İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a*, 264; Halefî’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 641; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2020; Dâni, *et-Teysîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kirâati’s-seb’a*, 166; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

³⁰⁸ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 118.

İkinci mânâ olarak da inkârcıların şöyle dediği anlaşılır: ‘Sen bunları tekrar tekrar açıkladın; anlattıkların eskimiş, bayatlamış, zamanı, modası geçmiş, bugün için hükmü kalmamış eski şeylerdir’.

Böylece bu üç kıraat ile İslâm karşıtlarının, İslâm hakkında ileri sürdükleri bahane ve iftiralar bir arada görülmüş olmaktadır.³⁰⁹

Fahreddîn er-Râzî *Mefâtihu'l-ğayb* adlı tefsirinde, bu ayette “دَرَسْتُ” şeklinde yazılan bu kelimeyi İbn Âmir’in “دَرَسْتُ” olarak okuduğunu ve bu durumda anlamın, ‘Senin bize okuduğun bu haberler, çok eskidir. Onlar silinmiş, izleri kaybolmuş ve onların üzerinden çok zaman geçmiştir.’ şeklinde olacağını belirtmiştir. Burada “دَرَسْتُ” kelimesi, ‘izin silinmesi ve görüntünün kaybolması’ anlamına gelen ‘ders’ masdarından alınmış olmaktadır. Bu konuda Ezherî’nin görüşünü de bize nakleden Râzî, Ondan rivayetle, bunu “دَرَسْتُ” şeklinde okuyanların fiile tekâdemet anlamını vermiş olacaklarını ve bu durumda, ‘Senin bize okuduğun bu şeyler pek eskimiş, aşınmış, modası geçmiş şeylerdir.’ şeklinde bir anlamın çıkacağını söylemiştir. Bu, Arapların, “دَرَسَ الْأَثْرُ - يَدْرُسُ - دُرُوسًا” (iz silindi) sözlerinden alınmadır.³¹⁰

﴿ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

“Kendilerine bir mu’cize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a and içtiler. De ki: “Mu’cizeler ancak Allah katındandır. Ama mu’cize geldiğinde de inanmayacaklarının farkında mısınız?”³¹¹

Bu âyette geçen “أَنَّهَا” ifâdesindeki hemzeyi İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Ya’kûb, Halefû'l-Âşîr kesra ile “لَئِنَّهَا” şeklinde okudular. Nâfi’, Âsımın ravisi Hafs, Hamza ve Kisâî ise, âyette geçtiği şekliyle “أَنَّهَا” okudular.

Âyetin sonundaki “لَا يُؤْمِنُونَ” kelimesini İbn Âmir ve Hamza ‘tâ’ ile “تُؤْمِنُونَ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Nafî, Ebû ‘Amr ve Kisâî ise, ‘yâ’ ile “يُؤْمِنُونَ” şeklinde okudular.³¹²

³⁰⁹ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 168-169-170.

³¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 99-100.

³¹¹ En’âm, 6/109.

‘Ennehâ’ ile okunduğunda ‘lealle’ manasına geldiğini ifade etmişlerdir. ‘Inneha’ ile okununca ise, söz bitmiş; ibtida olduğu için, yani yeni bir söz başlamış olduğu için kesra ile okunmuştur.

“يُؤْمِنُونَ” kelimesini tâ ile okuyanlar mânânın muhataba olduğunu ve bunun delilinin de “مَا يُشْعِرُكُمْ” olduğunu ifade etmişlerdir. ‘yâ’ ile okuyanlar ise gayb ifade ettiğini belirtmişlerdir. Delili de ‘mukallibe ef’ideteühüm’ olduğunu söylemişlerdir.³¹³

﴿ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَّرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَلْيَظْلُونَ
بِأَهْوَائِهِمْ بَغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴾

“Üzerine Allah'ın adı anılıp kesilenden yememenize sebep ne? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır. Doğrusu birçokları bilgisizce kendi kötü arzularına uyarak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.”³¹⁴

Bu âyette geçen “فُصِّلَ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve İbn Âmir, ‘fe’ harfinin dammesi, sâd harfinin kesrası ile “فُصِّلَ” şeklinde okumuşlardır.

Yine bu âyette geçen “حَرَّمَ” kelimesini Nâfi’, Hafs, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb dışındakiler, ‘hâ’ harfinin dammesi, ‘râ’ harfinin kesrası ile, “حَرَّمَ” şeklinde okudular.

Yine bu âyette geçen “لِيُضِلُّونَ” kelimesini Hamza, Âsım, Kisâi ve Halefü’l-Âşir, âyette geçtiği şekliyle, bunların dışındakiler ise yâ harfinin fethası ile “لِيُضِلُّونَ” şeklinde okudular.³¹⁵

Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît* adlı eserinde İbn Kesîr ve Ebû ‘Amr’ın bu kelimeyi burada, Yûnus sûresi 88. âyette, İbrâhim sûresi 30. âyette, Hacc sûresi 9. âyette,

³¹² Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 129; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 203; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 529-530; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 177-178; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 265-266; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 642; Dâni, *et-Teyisîr*, 106; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 167; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

³¹³ İbn Haleveyh, *el-Hucetü fi’l-kırâati’s-seb’a*, 147.

³¹⁴ En’âm, 6/119.

³¹⁵ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 129; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 533; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 182; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 266-267; Dâni, *et-Teyisîr*, 106; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 168; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 261.

Lokman sûresi 6. âyette, Zümer sûresi 8. âyette yâ harfinin fethası ile “يُضِلُّ” şeklinde okuduklarını beyan etmiştir.³¹⁶

Kurtubî, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde, Nâfi' ve Yakub'un bu âyetteki “فَصَّلْ” ve “حَرِّمْ” kelimelerini ma'lûm bina ile; yani ilk harflerini nasb ederek okuduklarını söylemiştir. Âyetin anlamı bu durumda, ‘Hâlbuki O size neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır.’ şeklinde olur. Ebû ‘Amr, İbn Âmir ve İbn Kesîr ise, her iki fiilin de, yani “حَرِّمْ” ve “فَصَّلْ” fiillerinin ilk harflerini ötre ile meçhul olarak okumayı tercih etmişlerdir. Bu durumda âyetin anlamı ise, ‘Hâlbuki size neyin haram kılındığı ayrı ayrı açıklanmıştır.’ şeklinde olur.³¹⁷

Kûfeli kıraat âlimlerinin bu kelime ile ilgili okuyuş şekilleri hakkında da bilgi veren Kurtubî, Onların bu iki kelimedede iki ayrı okuma şekli uyguladıklarını aktarmıştır. Kûfe'liler, birinci kelime olan “فَصَّلْ” kelimesini aynen âyette yazıldığı şekliyle nasb ederek, ikinci kelime olan “حَرِّمْ” kelimesini de meçhul olarak ötre ile okumayı tecih etmişlerdir. Bu durumda âyetin anlamının, ‘Hâlbuki O, size neyin haram kılındığını ayrı ayrı açıklamıştır.’ şeklinde olacağını söyleyen Kurtubî, Atıyye el-Avfi'nin de “فَصَّلْ” kelimesindeki ‘sâd’ harfinin üzerindeki şeddeyi kaldırarak “فَصَّلْ” şeklinde okuduğunu aktarmıştır. Bu durumda mânâ, ‘Açıkça belli olmuş, ortaya çıkmıştır.’ şeklinde bir anlam kazanmış olur. Bu kelimeyi sadece buradaki âyette değil, Hûd sûresinin ilk âyetinde geçen yerde de aynı hareke ile okumuştur. Yani, “أَحْكَمْتَ آيَاتَهُ ثُمَّ” “الرَّ كِتَابٌ فَصَّلَتْ” şeklinde okumuştur. Hâlbuki bu kelime normalde meçhul olarak yazılmıştır. Ma'lûm bina ile okunduğunda, ‘Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açık seçik ortaya çıkmış bir kitaptır.’ şeklinde; âyette yazıldığı şekli ile okunduğunda ise ‘Sonra da geniş geniş açıklanmıştır.’ şeklinde bir mânâ ifâde eder. Kurtubî, Ebû Ubeyde'nin ise Medine'li kıraat âlimlerinin okuyuşunu tercih ettiğini bize aktarmıştır.³¹⁸

Bu âyette birçok kimsenin, kesin bir bilgi ve delile dayanmadan, keyiflerine göre Allah'ın helal kıldığını haram kılarak, haram kıldığını da helal sayarak, hem kendilerini ve hem de başkalarını saptırmaları kınanmaktadır.

³¹⁶ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 214; Halefü'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 642.

³¹⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VII, 140.

³¹⁸ A.g.e., VII, 140.

“لَيُضِلُّونَ” kıraatına göre: ‘Keyiflerine uyarak saptırıyorlar’;

“لَيُضِلُّونَ” şeklindeki kıraata göre ise, ‘keyiflerine uyarak sapıyorlar’ demektir.

İki kıraatla birlikte, onların hem kendilerinin saptıkları, hem de başkalarını saptırdıkları anlaşılmaktadır.³¹⁹

Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr* adlı büyük eserinde “فَصَّلَ ve حَرَّمَ” kelimelerinin okunuş şekilleri hakkında temel bilgileri verdikten sonra, ma’lûm ve meçhul okuyanların kendilerine göre delillerinin olduğunu ve bu delillerin neler olduğu ile ilgili ayrıntılı bilgileri vermiştir. Buna göre, ma’lûm okuyanların delil olarak gösterdikleri âyetler şunlardır:

İlk olarak, En’âm sûresi 126. âyette geçen “فَصَّلْنَا الْآيَاتِ” ifâdesidir. Yani, ‘Biz âyetleri apaçık gösterdik.’ Burada kelime nasb ile ma’lûm olarak zikredilmiştir. Bir diğer âyet de yine En’âm sûresinin 151. âyetidir: ‘Gelin, üzerinize Rabbinizin neleri haram ettiğini ben okuyayım.’ Burada da “حَرَّمَ” kelimesi ma’lûm bina ile, yani nasb ile yazılmıştır. İncelememize konu olan En’âm sûresinin bu 119. âyetinde geçen “مِمَّا دُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ” kısmına baktığımızda da, ‘Allah’ isminin, yani fâilin açık olarak zikredilmiş olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla Râzî, ‘buradaki fiillerin de nasb ile ma’lûm olarak okunması gereklidir’.³²⁰ şeklinde görüş belirtir.

Her iki kelimeyi meçhul olarak damme ile okuyanların delillerine örnek olarak, Mâide sûresi 3. âyette geçen “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ” yani, ‘Ölü, kan ve... Üzerinize haram kılındı.’ ifâdesi verilmiştir. Bu âyetteki hurrimet (haram kılındı) ifâdesi, tefsir edilen âyette mücmel (kapalı) bırakılan hususu açıklamaktadır. Râzî, Açıklayan ifâdede meçhul sigâ ile ‘haram kılındı’ şeklinde zikredilen kelime, elbetteki mücmel olan ifâdede de aynı kalıpla zikredilmiş olmalıdır, demektedir. Bu da âyetteki, “مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ” ifâdesidir. Dolayısıyla ‘hurrime’ fiilinin meçhul okunması sabit olunca, ‘Fussile’ kelimesinin de meçhul okunması gerektiği kesinlik kazanmış olur.³²¹

Râzî, daha sonra âyette “لَيُضِلُّونَ” şeklinde geçen kelimeyi, İbn Kesîr ve Ebû ‘Amr’ın ‘yâ’ harfinin fethası ile “لَيُضِلُّونَ” şeklinde okuduklarını aktarır. Bu da, ‘Muhakkak sapıyorlar.’ anlamına gelmektedir. Fakat Râzî, bunlar bu kelimeyi sadece burada

³¹⁹ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 171-172.

³²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 145.

³²¹ A.g.e., X, 145.

değil, aynı zamanda Yûnus 88, İbrâhim 30, Hacc 9, Lokman 6 ve Zümer 8. âyetlerinde de aynı şekilde okumuşlardır. Âsım, Hamza ve Kisaî, bütün bu ifâdeleri yâ harfinin dammesiyle; Nâfi' ve İbn Âmir, hem burada hem de Yûnus 88 âyetinde, yâ'nın fethasıyla; diğer yerlerdeyse, yâ harfinin dammesiyle okumuşlardır. Binaenaleyh bu kelimeyi yâ'nın fethasıyla okuyan kıraat, o kimsenin sapıtmış olduğuna; damme ile okuyan kıraat ise, o kimsenin saptıran bir kimse olduğuna işaret eder. Damme ile okuyanlar şunu söylemişlerdir: Bu şekilde okuma, daha fazla zemm ifâde eder. Çünkü saptırıcı olan herkesin, aynı zamanda sapmış olması gerekir; ama sapmış olan kimse, saptırıcı olmayabilir. O halde, saptıran, sapandan daha fazla zemmedilmeye müstehaktır.³²²

﴿ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتُمْ لَنَا قَالُوا نَارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾

“Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, «Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız» der. Onların, insanlardan olan dostları ise: «Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık» derler. Allah da buyurur ki: Allah'ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, bilendir.”³²³

Bu âyette geçen “يُحْشَرُهُمْ” kelimesindeki ‘yâ’ harfini Hafs ve Ya’kûb’un râvisi Ravh haricindekiler ‘nûn’ ile “تُحْشَرُهُمْ” şeklinde okumuşlardır.³²⁴

‘Nûn’ ile okunduğunda, Allah-u Teâlâ’nın kendinden ta’zim ve tahsis ile haber verdiği mânâsına gelir. ‘yâ’ ile okunduğunda Allah onları haşir meydanında toplar, anlamına gelir.³²⁵

﴿وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ﴾

“Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.”³²⁶

³²² A.g.e., X, 145.

³²³ En’âm, 6/128.

³²⁴ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 130; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 223; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 536; İbn Mücâhid, *Kirââtü’s-seb’a*, 269; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 643; Dâni, *et-Teyîr*, 107.

³²⁵ İbn Haleveyh, *el-Hucetü fi’l-kirââtü’s-seb’a*, 137.

Bu âyetin sonundaki “يَعْمَلُونَ” kelimesini İbn Âmir, ‘tâ’ ile “تَعْمَلُونَ” şeklinde okumuştur. Diğerleri ise âyette yazıldığı şekliyle “يَعْمَلُونَ” olarak okumuşlardır.³²⁷

‘yâ’ ile okunduğunda ‘Onların işlediklerinden’ anlamına gelirken; ‘tâ’ ile okunduğunda ise ‘Sizin işlediklerinizden’ anlamına gelecek şekilde bir anlam değişikliği ortaya çıkmış olur.³²⁸

‘tâ’ ile okunduğunda hitap üslubunu ifade eder. Kendinden sonra gelen ‘İn yeşe’ yüzhibküm’ ve ‘Kemâ enşekküm’ ayetlerindeki hitap üslubuna hamletmişlerdir. ‘yâ’ ile okunduğunda öncesinde gelen “وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا” âyetindeki gaybe hamletmişlerdir.³²⁹

﴿وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُزِدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ﴾

“Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyle ise onları uydurdukları ile başbaşa bırak!”³³⁰

İbn Âmir, bu âyette geçen “زَيْنَ” kelimesini ‘zây’ harfinin dammesi ve ‘râ’ harfinin kesrası ile “زَيْنَ” şeklinde; âyetin devamındaki “قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ” cümlesini de “قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ” şeklinde okumuştur.³³¹

³²⁶ En’âm, 6/132.

³²⁷ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 130; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 227; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 538; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 191; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 269; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’* 643; Dâni, *et-Teysîr*, 107; İbn Haleveyh, *Î’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 170; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, X, 191.

³²⁸ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 161-162.

³²⁹ Mekki, *Kırâati’s-seb’a*, 515.

³³⁰ En’âm, 6/137.

³³¹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 131; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 232-233; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 540; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 193; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 270; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 644; Dâni, *et-Teysîr*, 107; İbn Haleveyh, *Î’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 263.

Ahkâm Tefsirinin müellifi Kurtubî, bu âyet-i kerîmede dört kıraatın söz konusu olduğunu söylemiştir. Bunların içerisinde en muteber olanın cumhurun kıraatı olan okuyuş olduğunu, yani

{وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءُهُمْ...}

“Böylece onların ortakları müşriklerden birçoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir” anlamına gelen kıraat olduğunu belirtmiştir. Kurtubî’ye göre bu kıraat aynı zamanda Hameyn ehlinin, Kûfe’lilerle Basra’lıların da kıraatıdır. Âyette geçen “شُرَكَاءُهُمْ” kelimesi, “زَيْنٌ” fiili ile ref’ olunmuştur. Çünkü onlara çocuklarını öldürmeyi hoş ve süslü gösteren bizzat ortaklarının kendileridir Fakat bu ortakları kendileri öldürme fiilinde bulunmamışlardır. Bu nedenle “قَتَلَ” (öldürmeyi) kelimesi, “زَيْنٌ” (hoş gösterdi) fiilli ile nasb edilmiştir. “أَوْلَادَهُمْ” (evlatlarını) kelimesi ise mef’ûle, yani öldürme ‘kelimesine’ izâfe edilmiştir. Esasında mastarda asıl olan fâile izâfe edilmesidir. Çünkü masdarın ifâde ettiği fiili meydana getiren fâil olduğu gibi, onsuz da olmaz. Bununla birlikte mef’ûl olmayabilir. Burada lafız itibariyle mef’ûle izafe edilmiş olmakla birlikte, mânâ itibarıyla fâile izâfe edilmiştir.³³²

Kurtubî’nin açıklama yaptığı ikinci bir kıraat çeşidi olan okuyuş şekli ile ilgili bilgi vermek gerekirse, “زَيْنٌ” (süslü gösterildi) kelimesindeki ‘zây’ harfi ötreli olarak; “لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ” (müşriklerin birçoğunu öldürmeleri) ifâdesinde ‘öldürme’ anlamındaki masdar merfu’ olarak, “أَوْلَادَهُمْ” (evlatlarını) kelimesi, esreli olarak, “شُرَكَاءُهُمْ” (onların ortakları) kelimesi de merfû’ olarak okunmuştur. Kurtubî, bu okuyuş şekillerinin sahibinin el-Hasen olduğunu söyler. Burada âyette söz konusu dört kıraat şeklinin ikisi hakkında bilgi vermekle iktifa ederek, el-Hasen’e ait olan son kıraatın anlamı ile ilgili bilgi vermek tercih edilmiştir. Kurtubî, Hasen’in kıraatının câiz bir kıraat olduğunu söyler. Bu takdirde, “قَتَلَ” (öldürme) meçhul bir fiilin nâib-i fâili, yani sözde öznesi olur. “شُرَكَائِهِمْ” yani ‘Onların ortakları’ ise “زَيْنٌ” (hoş göstermiştir) fiilinin delâlet ettiği mahzûf bir fiil ile merfû’ olur. Yani “زَيْنُهُ” (onların ortakları bu işi onlara süslü göstermiştir.) takdirindedir.³³³

Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* adlı eserinde İbn Âmir’in tercihi olan “وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَاءُهُمْ” şeklindeki okuyuş şeklinde mânânın

³³² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 167-168.

³³³ A.g.e., VII, 167-168.

“Müşriklerin pek çoğuna, ortaklarının, onların (müşriklerin) çocuklarını öldürmesi hoş gösterildi” şeklinde bir anlam ifâde edeceğini beyan etmiştir.³³⁴ Yine âyette geçen “şürekâ” kelimesi putlar ve şeytanlar olarak anlaşılabilceği gibi, kelimenin putların bakıcı ve hizmetkârları şeklinde yorumlanabileceği de belirtilmiştir.³³⁵

Fahreddîn er-Râzî, İbn Âmir'in tercih ettiğı kıraat ile ilgili olarak *Mefâtihu'l-ğayb* adlı eserinde, bu okuyuşa göre âyetin takdirinin

“ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلُوا شُرَكَائِهِمْ أَوْلَادَهُمْ ”

(müşriklerden pek çoğuna, ortaklarının onların (müşriklerin) çocuklarını öldürmesi hoş gösterildi.) şeklinde olacağını, ancak bu durumda da muzâf ile muzâfunileyh olan ve mânâ bakımından mefûlün bih ifade eden “أَوْلَادَهُمْ” kelimesinin arası, “شُرَكَاءُ” lafzıyla fasledilmiş olacaktır, der. Râzî, hâlbuki bunun şiirde bile hoş bir durum olarak görülmediğini söyleyerek bunu bir örnekle açıklar:

“فَرَجَحْتُهَا بِمِرْجَةٍ / رَجَّ الْقُلُوصَ أَبِي مَرَادَةٍ”

‘Ebû Mezâde'nin genç ve kuvvetli deveye vurması gibi ben de kısa bir mızrak ile ona vurdum’ (Bu beyitte Zecce ile Ebî Mezâde terkinin arasına ‘kalûs’ kelimesi girdirilmiştir.) Râzî, böyle bir şeyin şiirde bile hoş karşılanmaması gibi bir gerçek ortada dururken, bu durumun fesahat konusunda mu'cize olan Kur'ân için normal görülmesi hiç de akla ve mantığa uygun gözükmemektedir, der. Râzî, İbn Âmir'i bu şekilde okumaya sevkeden hususun, onun mushaflardan birinde, “شُرَكَائِهِمْ” kelimesinin yâ ile yazılmış olduğunu görmüş olması ihtimalinden kaynaklanabileceğini aktarır, Ona göre o çocukların, o müşriklerin malları hususunda ortakları olmasından dolayı, hem “أَوْلَادُ” lafzını, hem de “شُرَكَاءُ” lafzını mecrûr olarak okumuş olsaydı, onun yukardaki şekilde okumasına ve külfete girmesine gerek kalmazdı.³³⁶

﴿ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِدُنُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾

“Dediler ki: «Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın

³³⁴ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 172-173.

³³⁵ Ateş, *Yüce Kur'ânın Çağdaş Tefsiri*, III, 239-240.

³³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 204-205.

erkek) hepsi onda ortaktır.» Allah bu değerlendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz ki O hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”³³⁷

Bu âyette geçen “يَكُنْ” kelimesini İbn Âmir, Âsım’ın râvisi Ebû Bekir ve Ebû Ca’fer, ‘tâ’ ile “تَكُنْ” şeklinde okumuşlardır. “مَيِّتَةً” kelimesini İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer, ötre ile “مَيِّتَةٌ” şeklinde okumuşlardır.³³⁸

Kurtubî, Ahkâm Tefsîrinde, bu âyette “يَكُنْ” olarak ‘yâ’ ile yazılmış olan bu kelimeyi, ‘yâ’ ile de ‘tâ’ ile de okumayı tercih edenlerin olduğunu söylemiştir. Âyette, ‘Bu davarların karınlarında bulunan meyte, yani ölmüş olursa, onlar bunda ortak olurlar’ ifâdesi geçmektedir. Yani, erkek ve kadınların ondan ortaklaşa yiyebileceklerini ifâde eden bir durum söz konusu olmaktadır. Kurtubî’ye göre burada, “فيه” denilmesinin sebebi, ‘meyte’ yani ölü kelimesiyle hayvanın kastedilmiş olmasıdır. Bu da ‘yâ’ ile kıraatı pekiştiren bir durumun varlığını göstermektedir. Kurtubî’ye göre, “مَيِّتَةً” kelimesinin merfu’ olarak okunması, ölürse yahut ölüm söz konusu olursa, anlamını kazandırmaktadır. “مَيِّتَةٌ” şeklinde nasb ile okunma durumu olduğunda ise ‘Ve eğer o canlı ölü çıkarsa’ anlamını kazandırmış olmaktadır.³³⁹

Fahreddîn er-Râzî, bu âyetteki kıraat farklılığına sahip olan kelimelerden “يَكُنْ” fiilini, İbn Âmir’in ‘tâ’ ile “تَكُنْ” şeklinde, isim olan ve âyette nasb ile yazılmış olan “مَيِّتَةً” kelimesini yine nasb ile aynı şekilde okuduğunu; İbn Kesîr’in, fiili ‘yâ’ ile ismi ref’ ile “وَأَنْ يَكُنْ مَيِّتَةً” şeklinde okuduğunu; Âsım’ın râvisi Ebû Bekir’in fiili ‘tâ’ ile ismi nasb ile “وَأَنْ يَكُنْ مَيِّتَةً” şeklinde okuduklarını bize aktarmıştır. Râzî, İbn Âmir’in okuyuşuyla ilgili olarak, fâil müennes-i lâfzî olduğu için, fiile te’nis alâmeti getirmiştir, açıklamasını yapmıştır. İbn Kesîr’in kıraatine göre ise ‘meyte’ kelimesi ‘yekün’ fiilinin ismi olup, bunun haberi ise mukadderdir. Bu durumda âyetin takdirinin, “وَأَنْ يَكُنْ لَهُمْ مَيِّتَةً” şeklinde olacağını söyler. Râzî, ‘meyte’ kelimesi ‘meyyit’ mânâsında olduğu için, fiilin müzekker getirilmiş olduğunu söyler.³⁴⁰

³³⁷ En’âm, 6/139.

³³⁸ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 131; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 235; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 514-542; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 194; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 271; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 644; Dâni, *et-Teyysîr*, 107; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

³³⁹ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 175.

³⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 209.

Râzî, Ebû Ali'den nakille, fâilin müennesliğinin hakiki müenneslik olmaması nedeniyle, fiile müenneslik alâmetinin gelmediğini ve bu kıraata göre 'kâne' ifâdesi, 'hadese' ve 'veka'a' anlamına geldiği için, habere muhtaç olmadığını söylemiştir. Râzî, kıraat imamlarından Âsım'ın okumayı tercih ettiği kıraat olan fiilin tâ ile "تَكُنُّ" ismin de nasb ile "مَيْتَةً" şeklindeki kıraatına gelince, bu ifadenin takdirinin

"وَ إِنْ تَكُنُّ الْمَذْكُورُ مَيْتَةً" şeklinde olacağını söyler ve fiilin bu sebepten müennes kılındığı bilgisini de ekler. Râzî, diğer kıraat imamlarının, fiili 'yâ' ile ismi de nasb ile okumayı tercih ettikleri kıraat ile ilgili olarak da şunları belirtir: "Onların bu şekilde okumalarının nedeni, وَ إِنْ يَكُنُّ الْمَذْكُورُ مَيْتَةً, takdirinde olması nedeniyledir. Onlar, Hak Teâlâ'nın, 'مَا فِي بُطُونِ' ifadesindeki mâ'ya râci olan zamire isnad edildiği için, fiili müzekker getirmişlerdir." Çünkü bu mâ'nın da müzekker olduğunu söyleyen Râzî, 'meyte' kelimesi, fiil mâ'ya râci olacak zamir isnad edildiği için, yani o onun ismi olduğu için, mansub kılınmıştır, der.³⁴¹

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾

"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değillerdir."³⁴²

Bu âyette geçen "قَتَلُوا" kelimesini İbn Kesîr ve İbn Âmir 'tâ' harfinin şeddesi ile "قَتَّلُوا" şeklinde okumuşlardır. Nâfi', Âsım, Ebû 'Amr, Hamza ve Kisâî şeddesiz olarak "قَتَّلُوا" şeklinde okumuşlardır.³⁴³

Âyette bulunan "قَتَّلُوا" kelimesini İbn Kesîr ve İbn Âmir şeddeli olarak "قَتَّلُوا" şeklinde; Nâfi', Ebû 'Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-

³⁴¹ A.g.e., X, 209.

³⁴² En'âm, 6/140.

³⁴³ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 131; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 235; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 542; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 194; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 271; İbn Haleveyh, *İ'râbu'l-kırââtü's-seb'a*, 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

Âşir, ise başta yazıldığı gibi okumuşlardır.³⁴⁴ Buna göre şeddeli kıraat mübalağa ifâde eder; defalarca, çok sayıda çocuğun öldürüldüğü anlaşılır.³⁴⁵

﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خنزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِعَیْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

“De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, haram kılınmış birşey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.”³⁴⁶

Bu âyette geçen “إِلَّا أَنْ يَكُونَ” kelimesini İbn Kesîr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû Ca’fer “تَكُونَ” şeklinde; “مَيْتَةً” kelimesini İbn Âmir ve Ebû Ca’fer “مَيْتَةً” şeklinde ref’ ile okumuşlardır.³⁴⁷

Râzî, tefsirinde İbn Kesîr ve Hamza’nın “يَكُونَ” fiilini ‘tâ’ ile “تَكُونَ” şeklinde, ismi de nasb ile “مَيْتَةً” şeklinde okuduklarını söylemiştir. Bu ifâde, ‘...O şeyin bizzat kendisinin veya o cüssenin, bedeninin ölü olması durumu müstesna...’ anlamına gelmektedir. Bunlardan farklı olarak İbn Âmir, fiili ‘tâ’ ile, ismi de merfu’ olarak “إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَيْتَةً” şeklinde okumayı tercih etmiştir. Bu da ‘Bir ölü hayvanın bulunması, mevcut olması hali müstesna...’ anlamına gelmektedir. Diğer kıraat imamlarının ise fiili ‘yâ’ ile ismi de nasb ederek “إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً” şeklinde okumayı tecih ettiklerini bize aktaran Râzî; bu durumda ‘yenilen o şeyin meyte olması, yahut da bulunan o şeyin meyte olması müstesna’ mânâsını ifâde ettiğini bize söylemiştir.³⁴⁸

³⁴⁴ Dâni, *et-Teyşîr*, 107; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

³⁴⁵ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 173-174.

³⁴⁶ En’âm, 6/145.

³⁴⁷ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 132; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 242; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, 544; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 198; Halefû'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 644; Dâni, *et-Teyşîr*, 108; İbn Haleveyh, *Î'râbu'l-kirââtî's-seb'a*, 172; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266; Mücâhid, *Kirââtü's-seb'a*, 272.

³⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 225.

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ﴾

“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!”³⁴⁹

Bu âyetteki “تَأْتِيَهُمْ” kelimesini burada ve Nahl 33. âyette Hamza, Kisâî ve Halefü’l-Âşîr yâ ile “يَأْتِيَهُمْ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Nâf’, Âsım, Ebû ‘Amr ve İbn Âmir ayette yazıldığı gibi “تَأْتِيَهُمْ” şeklinde okumuşlardır.³⁵⁰

İnkâr edenler inkârlarına türlü mâzeretler uydurarak îmâna gelmek istemediklerini söylüyor ve buna geçersiz bahâneler uydurarak kurtulacaklarını sanıyorlar. Âyette bir takım alâmetlerin gelme beklentisi içinde olan bu gürûha hitâben “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ” yani, ‘Onlar kendilerine ille (azab yapacak) meleklerin gelmesini... mi bekliyorlar?’ diye seslenilmiştir. İşte o zaman îmanlarının onlara bir faydasının olmayacağı kesin olarak belirtilmiş olmaktadır.

Aynı âyet Bakara sûresi 210. âyette de “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ” şeklinde geçmektedir. Her iki âyette de geçen “يَنْظُرُونَ” kelimesi aslında “يَنْتَظِرُونَ” yani ‘bekliyorlar’ anlamını ihtiva etmektedir. Âyetlerin başında kullanılan istifham edâtının, yani “هَلْ” lafzının ifâde ettiği mânâ da aslında olumsuzluk içermektedir. Buna göre âyetin takdirî mânâsı, ‘Onlar, sana ancak şu üç şeyden birisi geldiği zaman îman ederler.’ şeklinde olacaktır.³⁵¹

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِبَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾

“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.”³⁵²

³⁴⁹ En’âm, 6/158.

³⁵⁰ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 133; Neseî, *Medârikü’t-tenzîl*, 550; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 207; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 274; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 645; Dâni, *et-Teyisîr*, 108; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

³⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 258-259.

³⁵² En’âm, 6/159.

Bu âyette geçen “فَرَّقُوا” kelimesini Hamza ve Kisâi burada ve Rûm sûresinde, ‘fe’ harfinden sonra med elifi getirerek, “فَارَّقُوا” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Nâfi’, Âsım, Ebû ‘Amr ve İbn Âmir burada ve Rûm sûresinde, âyette yazıldığı şekliyle “فَرَّقُوا” şeklinde okumuşlardır.³⁵³

Kurtubî’nin Ahkâm tefsîrinde söylediğine göre, Hamza ve Kisâi’nin hem burada hem de Rum sûresinde ‘fe’ harfinden sonra med elifi getirerek tercih ettikleri okuyuş olan “فَارَّقُوا” şeklindeki okuyuş, aynı zamanda Hz. Ali’nin de tercih ettiği okuyuş şeklidir. Ve “المفارقة و الفراق” yani ‘ayrılmak’tan gelmektedir. Bu da dinlerini terk edip çıkıp gidenler, anlamına gelir. Hz. Ali (r.a.) bu okuyuş şekline bağlı olarak, ‘Allah'a yemin ederim, onlar dinlerini parça parça etmediler. Kendileri dinlerinden ayrıldılar.’ ifâdesini kullanmıştır. Buradaki kasıt, Yahudi ve Hristiyanlardır. Mücâhid, Katâde, Süddî ve Dahhâk’ın bu düşüncede olduklarını bize aktaran Kurtubî, bu nedenle bunlar Kur’ân’da, ‘ayrılık içerisinde olmakla vafedilmişlerdir.’ demiştir.³⁵⁴

Kur’ân’da ‘ayrılık içerisinde olmakla vafedilen’ Yahûdî ve Hristiyanlarla ilgili olarak Beyyine sûresi 4. âyette “Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler” buyrulmuştur. Kurtubî’ye göre, bu ve benzeri âyetlerde kast edilenlerin müşrikler olduğunu söyleyenler de olmuştur. Çünkü onların bir kısmı putlara bir kısmı da meleklerle tapıyorlardı. Âyetin, bütün kâfirler hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah’ın emretmemiş olduğu her bir şeyi uydurup bid’at olarak ortaya çıkaran da dinini parçalamış olur.³⁵⁵

Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* adlı eserinde “فَرَّقُوا” şeklinde okuyanlara göre mânânın ‘Dinlerini parça parça ettiler’ anlamında; “فَارَّقُوا” şeklinde okuyanlara göre ise, ‘Dinlerinden ayrıldılar, uzaklaştılar’ anlamına geleceğini aktardıktan sonra, Elmalılı Hamdi Yazır’ın bu âyeti tefsir eden görüşlerine yer vermiştir:

³⁵³ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 133; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 260; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 551; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 208; İbn Mücâhid, *Kitâbü’l-İknâ’*, 274; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 645; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2110; Dâni, *et-Teyisîr*, 108; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-krâati’s-seb’a*, 173; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

³⁵⁴ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 253-254.

³⁵⁵ A.g.e., 7, 253-254.

“Yazır, bu âyeti -özetle- şöyle tefsir etmektedir: “Dinin bazı hükümlerini tanıyıp, bazısını tanımayarak parçalayan veya dinlerini gerçek tevhidde toplamayıp, çeşitli emeller, mabudlar, metbular (kendisine uyulanlar) ve türlü türlü yollarla çatalandıran veya din, insanın iç dünyasına ve ruhuna aittir, dışına ve cismine karışmaz, din insanın filan işine hâkim ise de filan işine karışmaz; din başka, millet başkadır, demek gibi bir tavırla dinlerini birçok işlerinden ayırırlar. Hamza ve Kisâî kıraatlarında “فَارْفُوا” okunduğuna göre, bu şekillerden biriyle hak dinlerinden ayrılmaya kalkışanlar, gücünü birlik için değil, ayrılık için harcayanlar ve grup grup olanlar, yani her biri ayrı bir başkana ve başka bir duygu ve isteğe taraftarlık ederek grup grup olup ayrılığa düşenler...”

“Peygamberin ve ashabının yürüdükleri hak yol olan tevhid yolundan ayrılanlara gelince, sen onlardan hiçbir şeyde ilgili değilsin... Onların durumlarından ve felaketlerinden ne sorumlusun, ne de haklarında Allah’tan bir şey sorup istemeğe yetkilisin; ne onların sana tutunmaya ve gittikleri yolu sana isnad etmeye hakları vardır, ne de senin onlara şefaaf etmeye yetkin. Onlara yapılacak iş, uygulanacak emir, yalnız Allah’a aittir.”³⁵⁶

Râzî’ye göre, Aslında gerek elifli olarak “فَارْفُوا” şeklinde, gerekse şeddeli ve uzatma elifi olmaksızın “فَرَفُوا” şeklinde okunsun, mânâ hep aynıdır, asla değişmez. Çünkü ‘Bir kısmını kabul edip, bir kısmını reddetme’ ye dayanan, yani ‘Dinini parça parça etmiş’ olan kimse, aslında onu terketmiş demektir.³⁵⁷

﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يُبَدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴾

“(Yahudiler) Allah’ı gereği gibi tanımadılar. Çünkü «Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir» dediler. De ki: Öyle ise Mûsâ’nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab’ı kim indirdi? Siz onu kâğıtlara yazıp (istediğinizi) açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur’an’da) size

³⁵⁶ Çetin, *Kıratların Tefsire Etkisi*, 174-175.

³⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, X, 260.

öğretilmiştir. (Resûlüm) sen «Allah» de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar!»³⁵⁸

Bu âyetteki “تَجْعَلُونَهُ” ifâdesini İbn Kesîr ve Ebû Amr, ‘yâ’ ile “يَجْعَلُونَهُ” şeklinde; Nâfi’, Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâ’î ‘tâ’ ile “تَجْعَلُونَهُ” şeklinde okumuşlardır.³⁵⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, bu kelimenin İbn Kesîr ve Ebû ‘Amr kıraatlarında böyle okunması, Yahûdilerden hitap ile değil, gıyab ile bahsedildiğini göstermektedir, demiştir. Eğer bu şekilde bir kıraat olmasaydı, bu ayetin Mekke’de ve müşrikler hakkında nâzil olduğu anlamı çıkmış olurdu. Bu iki şekilde okuyuş, anlamı daha da zenginleştirerek hem Yahûdiler, hem de müşriklerin kast edildiği düşüncesine bizi yönlendirmiş olur.³⁶⁰

Fahreddîn er-Râzî, Tefsîr-i Kebîrinde, âyette “تَجْعَلُونَ” şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi Ebu Amr ve İbn Kesîr’in gâib sîgasıyla “يَجْعَلُونَهُ” şeklinde okuduklarını belirttikten sonra “يُيَذُّونَهَا” ve “وَيُخْفُونَ” kelimelerini de aynı sîga ile okuduklarını söyler. Gâib sîgasıyla okumuşlardır; çünkü o kimseler, âyetler nâzil olurken mevcut olmayan insanlardı. Râzî, "(Onlar), Allah'ın kadrini, ona layık olacak bir sûrette, hakkıyla takdir edemediler" ve "Allah hiçbir beşere, hiçbir şey indirmedir" âyetlerinde gâib sîgası kullanıldığına göre, âyetteki diğer sîgaların da gâib olması gereklidir, der.³⁶¹

Muhatap sîgasıyla okuyanlar ise bu şekilde okumanın daha doğru olduğu iddasını ispat etmek için aynı âyette geçen “وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا” ifâdesini örnek vermişlerdir. Yani, “Bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir”, ifadesi muhatap sîgasıyla zikredildiğine göre, önceki fiiller de bu sîga ile zikredilmelidir.³⁶²

---

³⁵⁸ En’âm, 6/91.

³⁵⁹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 127; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 181-182; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 167; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 263; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 641; Dâni, *et-Teyssîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırââti’s-seb’a*, 164; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

³⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1979.

³⁶¹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, X, 20-21.

³⁶² A.g.e., X, 20-21.

﴿وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾

“Bu (Kur’ân), Ümmü'l-Kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler.”³⁶³

Bu âyetteki “وَلِتُنذِرَ” kelimesini Âsım’ın râvisi Ebû Bekir Şu’be ‘yâ’ ile “وَلِيُنذِرَ” şeklinde okumuştur. Diğerleri ‘tâ’ ile âyetteki şekliyle okumuşlardır. Âsım’ın râvisi Hafs da aynı şekilde okumuştur.³⁶⁴

‘tâ’ ile okunduğunda muhatap Hz. Peygamber’dir. Çünkü o hakiki münzirdir. Enbiya 45 (ve enzir bihillezine), Ra’d sûresi 7. âyetleri (innema ente münzir) bunun delili olarak görülmüştür. ‘yâ’ ile okunduğunda ise, ‘Münzir’ kitaptır.³⁶⁵

3.1.3.Harf İle İlgili Olanlar

﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

“Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı. Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”³⁶⁶

Bu âyetteki “أَنَّهُ” ifâdesindeki “أَنَّهُ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Hamza, Kisâi ve Halefü’l-‘Âşir, hemzenin kesriyle, yani “أَنَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Âyetin

³⁶³ En’âm, 6/92.

³⁶⁴ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 127; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 183; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 521; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 168; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 263; Halefü’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 641; Dâni, *et-Teysîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kirââti’s-seb’a*, 164; İnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

³⁶⁵ İbn Haleveyh, *el-Huccetü fi’l-kirââti’s-seb’a*, 145.

³⁶⁶ En’âm, 6/54.

sonundaki “فَأَنَّهُ” kelimesini ise İbn ‘Âmir, Âsım ve Ya’kûb hariç diğerleri yine hemzenin kesriyle, “فَأَنَّهُ” şeklinde okumuşlardır.³⁶⁷

Râzî, bu âyetteki kıraat farklılıkları hakkında bilgi verdiği tefsirinin ilgili bölümünde, Nâfi’nin diğer kıraat imamlarından farklı olarak bu âyetteki “أَنَّهُ مِنْ عَمَلٍ” ifâdesindeki, “أَنَّ” edatının hemzesini fetha, “فَأَنَّهُ غُفُورٌ رَحِيمٌ” ifâdesindeki hemzeyi de kesre ile “إِنَّهُ” şeklinde okuduğunu aktarmıştır. Kıraat imamlarından Âsım ve İbn ‘Âmir ise, her ikisini de kesre ile okumuşlardır. Râzî, fetha ile okunan birinci “أَنَّ” edatının hemzesinin fetha okunmasının nedeninin, kendisinden önce geçen “rahmet” kelimesinin tefsiri olmasından dolayıdır, der. İkinci “أَنَّ” edatının hemzesinin fetha okunması, bunun birinciden bedel kılınması nedeniyledir. Râzî, burdaki bedel kılınma durumunun, tıpkı Mü’minûn sûresi 35. âyetteki durumla aynı olduğunu söyler. “أَيَعِدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَ كُنْتُمْ تُرَاباً وَ عِظَاماً أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ”: “O size, ‘Öldüğünüz ve bir toprak, bir kemik olduğunuz vakit, mutlaka çıkarılacaksınız’ diye mi vaat ediyor.”³⁶⁸ Râzî’nin bu konu hakkında verdiği diğer bir örnek de “Hâlâ şu hakikati anlamadılar mı? Kim Allah'a ve Râsûlüne karşı yan çizerse; ona, içinde ebedî kalıcı olmak üzere, cehennem ateşi vardır” (Tevbe, 9/63) âyetidir.³⁶⁹

﴿وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يُشَاءَ رَبِّي سَنِيئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ﴾

“Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak, Rabbim'in bir şey dilemesi hariç. Rabbimin ilmi herşeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almıyor musunuz?”³⁷⁰

Bu âyetteki “أَتُحَاجُّونِي” ifadesini, Nâfi, İbn ‘Âmirin râvisi İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer, nûn harfinin tahfîfi ile yani şeddesiz olarak “أَتُحَاجُّونِي” şeklinde okumuşlardır. Zümer

³⁶⁷ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 124; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 144; Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 507; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 258; Halefî'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'*, 639; Dâni, *et-Teyisîr*, 102; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 148; İbn Haleveyh, *I'râbu'l-Kırââti's-seb'a*, 157-158; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 258.

³⁶⁸ Mü'minûn, 23/35.

³⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, IX, 458-459.

³⁷⁰ En'âm, 6/80.

sûresi 64. âyetteki “تَأْمُرُونِي” ifâdesinde de durum aynen bunun gibidir. Ebû Hayyân, bunun aslının iki nûn’dan ibaret olduğunu, birincisinin ref’ alameti, ikincisinin de nûn-u vikâye olduğunu belirtilmiştir.³⁷¹

İbrahim’in (a.s.) kavmi onunla Allah’ın birliği konusunda tartışmaya girmişlerdi. Âyetin başındaki ifâdeden bu mânâ anlaşılmaktadır. İbrahim de (a.s.)

“أَتَحَاجُّونِي” kelimesiyle, bu konuda siz benimle tartışmaya mı giriyorsunuz, sizin yaptığınız ne kadar anlamsız ve gereksiz bir tartışmadır, demiş olmaktadır. Kurtubî, Hişâm’dan rivayetle İbn Âmir’den, âyetteki bu kelimenin okunuşu ile ilgili olarak bize farklı rivâyetlerin ulaştığını söylemektedir. Nûn harfinin şeddeli okunması gerektiğini söyleyenler olduğu gibi şeddesiz de okunabileceği kanaatini taşıyanlar da vardır. Şeddeli okuyanlar bunda aslolan iki ‘nûn’ okumaktır, derler. Çünkü birincisi ref’ alâmeti, diğeri ise fiil ile ‘yâ’ harfinin birbirinden ayrılması içindir. Kurtubî’ye göre, fiilde birbirine benzer iki harfin yan yana gelmesi durumunda bunun telaffuzunda bir ağırlık durumu ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenle ‘nûn’ un birisi diğeri idğam olunmuştur. Dolayısıyla şeddeli nûn bu şekilde ortaya çıkmıştır. Kurtubî, iki sâkin harfin, yani ‘vâv’ ile şeddeli olan iki nûn harfinden birincisinin bir araya gelmemesi için ‘vâv’ harfinin med ile okunulması kaçınılmaz olmuştur, der. Böylece bu med, sakin olan bu iki harfi birbirinden ayırma görevi yapmış olmaktadır.³⁷²

Kurtubî, ‘nûn’ harfinin şeddesiz de okunabileceğini söyleyenlerin görüşleriyle ilgili olarak da şunları paylaşmıştır: “Birbirinin aynısı olan iki harfin yan yana gelmesi nedeniyle ikinci ‘nûn’ harfi hafzedilmiştir. Birinci ‘nûn’ harfinin hafzedilmiş olma ihtimali onlara göre imkânsızdır. Zira birinci ‘nûn’ harfinin hafzedilmesi durumu söz konusu olmuş olsaydı merfu, meczum ile mansuba benzemiş olurdu.” Kurtubî, “Ebû Amr b. el-Âlâ’ya göre böyle bir kıraat lahn’dir” diyor.³⁷³

³⁷¹ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 126; Ebû Hayyân, *Bahru’l-muhît*, 174; Nesefî, *Medârikü’t-tenzil*, 517; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 163; İbn Mücâhid, *Kırââtü’s-seb’a*, 261; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 640; Dâni, *et-Teysîr*, 104; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kırâati’s-seb’a*, 162; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 259.

³⁷² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 74-75.

³⁷³ A.g.e., VII, 74-75.

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zîra o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”³⁷⁴

Bu âyetteki “وَأَنَّ هَذَا” ifadesini İbn Âmir ve Ya’kûb “وَأَنَّ هَذَا” şeklinde, Hamza, Kisâi ve Halefû'l-Âşîr “وَأَنَّ هَذَا” şeklinde okudular. İbn Kesîr, Nâfi', Âsım ve Ebû 'Amr, âyetteki gibi “وَأَنَّ هَذَا” şeklinde okudular.³⁷⁵

Râzî, İbn Âmir'in okumayı tercih ettiği kıraata göre bu kelimenin aslının “أَنَّهُ” olduğunu söylemiştir. Buradaki ‘hüve’ zamirinin, şa'n ve söz (kıssa) zamiri olduğunu ve bu durumda “أَنَّ” edâtının hafifletilerek “أَنَّ” şeklini aldığını bildirmiştir. Tercih edilen kıraat şekli ile ilgili Şâir el-A'şâ'nın şu şiiri bize delil olarak gösterilmiştir:

”فِي فَنِيَّةِ كَسْبُوفِ الْهَيْدِ قَدْ عَلِمُوا / أُنْ هَالِكٌ مَنْ يَحْفَى وَ يَنْتَعِلُ“

‘Hind kılıçları gibi (bıçkın) delikanlılar içinde... Onlar, bilirler ki yalınayak kalan da, ayakkabı giyen de işin sonunda yok olacaktır.’ Şiirde geçen “أُنْ هَالِكٌ” aslında “أَنَّهُ” mânâsıdır. Eğer âyetteki ifâdeyi şedde ve kesre ile “أَنَّ” diyerek okumayı tercih edersek, bu takdirde mânâ ‘Allah'ın haram kıldığını okuyayım ve yine bunun, benim yolum olduğunu okuyayım...’ şeklinde anlaşılacaktır.³⁷⁶

3.2.Nahiv İlmi Açısından Kıraat Vecihleri ve Anlama Etkisi

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرِ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

“İbrahim, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.”³⁷⁷

³⁷⁴ En'âm, 6/153.

³⁷⁵ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 132; Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 254; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, 548; Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 205; İbn Mücâhid, *Kırââtü's-seb'a*, 273; Halefû'l-Ensârî, *Kitâbü'l-İknâ'* 644; Dâni, *et-Teyisîr*, 108; İbn Haleveyh, *I'râbu'l-kirâati's-seb'a*, 173; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266.

³⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, X, 251.

³⁷⁷ En'âm, 6/74.

Bu âyetteki Âzer kelimesini Ya'kub, ref' ile “أَزَّرُ” şeklinde okumuştur. Diğerleri fetha ile “أَزَرَ” şeklinde okumuşlardır.³⁷⁸ Beğavî Tefsir'inde, Muhammed b. İshak, Dahhâk ve Kelbî'den naklen, Âzer'in İbrahim'in (a.s.) babasının adı olduğunu ifade etmiştir. Târeh ve İsrâil de bunun gibidir. Âzer'in Kûfe'de bir karye olduğu da söylenmiştir.³⁷⁹ Mukâtil, Âzer kelimesinin, İbrahim (a.s.)'ın babasının lakabı olduğunu, İsmnin de Târeh olduğunu ifade etmiştir. Âzer'in bir put ismi olduğunu iddia edenler de olmuştur.³⁸⁰

Kurtubî, Âzer kelimesinin İbrahim'in (a.s.) kavminin dilinde yerici bir isim olarak kullanılma ihtimalinin çok kuvvetli bir ihtimal olduğunu söylemiştir. Bu durumda âyetin şöyle bir anlama gelme ihtimali söz konusudur: “Hani İbrahim babasına, ey hata içerisinde olan! ‘Sen bir takım putları ilâh mı ediniyorsun...’ demişti.” Eğer durum bu şekilde olursa, Âzer kelimesi -nidâ nedeniyle- merfu' olarak okunur. Kurtubî, Âzer kelimesinin put ismi olarak kullanılmış da olabileceğini söylemiştir. Bu durumda Âzer kelimesi nasb ile okunur. Ve İbrahim (a.s.) babasına şöyle demiş gibidir: “Sen Âzer'i ilah mı ediniyorsun, yani sen bir takım putları ilahlar mı ediniyorsun?”³⁸¹

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ رَعِمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءَ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَصَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَرَعُمُونَ﴾

“Andolsun ki sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaathçılarınızı da yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığımız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.”³⁸²

³⁷⁸ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 126.

³⁷⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 158.

³⁸⁰ Ebû Hayyân, *Bahru'l-muhît*, 169; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1963; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 259.

³⁸¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VII, 64-65.

³⁸² En'âm, 6/94.

Bu âyetteki “بَيْنَكُمْ” kelimesini Nâfi’, Hafs, Kisâi ve Ebû Ca’fer “بَيْنَكُمْ” şeklinde, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Ebû Bekr Şu’be, Hamza, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir de ‘nûn’ harfinin ref’iyle “بَيْنَكُمْ” şeklinde okumuşlardır.³⁸³

Kurtubî, bu âyetteki “بَيْنَكُمْ” kelimesini zarf olarak nasb ile okuyanların Nâfi’, el- Kisâi ve Hafs olduğunu ve bu durumda mânânın âyetteki gibi ‘Andolsun, onlarla aranızdaki bağlar kesilmiş...’ şeklinde olacağını belirtmiştir. Yani, ortak koşanlar ve kendisine ortak koşulanlar arasındaki bağ kopmuştur. Burada aslında ‘ilişki’ anlamına gelen bir ‘vasl’ kelimesi mevcuttur, fakat hafzedilmiştir. Kurtubî’ye göre bunun delili, bu âyetteki şu bölümdür: “وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ” yani, "Boş yere iddia ettiğiniz şefaathçilerinizi de aranızda görmüyoruz" anlamına gelen kısımdır. Âyetin bu kısmındaki ifâdeden anlaşıldığına göre, kıyamet gününde müşrikler ile Allah’a ortak koştukları putları arasında bir irtibat kalmayacak ve onlar birbirinden uzaklaşacaklardır. Hâlbuki onlar, aralarında bir bağ olduğu iddiasını tekrarlayıp duruyorlar ve öyle zannediyorlardı.³⁸⁴

Kurtubî, “تَقَطَّعَ”: ‘Kesilmiş’ anlamına gelen bu ifâdeden sonra ‘bağlar, ilişkiler’ anlamında ‘vasl’ in hafzedildiğini kabul etmek güzel bir şeydir, der. Aslında ona göre ifâde, zaten buna delâlet etmektedir. İbn Mes’ûd’un kıraati de nasb ile okunduğuna delalet etmektedir. İbn Mes’ûd’un kıraati aynen şöyledir: “لَقَدْ تَقَطَّعَ مَا بَيْنَكُمْ”, Yani, "Andolsun, aranızdaki şeyler (bağlar) kesilmiş" anlamına gelen bir okuyuş şekliyle okunmuştur ki bu durumda nasb ile okumaktan başka bir okuyuş şekli benimsenemez. Buradaki “مَا” ifâdesi kesilene, yani bağların kesildiğine işaret etmektedir. Sanki şöyle denilmek istenmiştir: ‘And olsun, aranızdaki ilişki kopmuş, kesilmiş bulunmaktadır.’ Ya da, ‘Andolsun, aranızdaki durum kesilmiş bulunmaktadır.’ şeklinde söylemek de mümkündür. Her ikisi de birbirine yakın bir mânâ ifâde eder.

³⁸³ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 128; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 170; İbn Mücâhid, *Kirââtü’s-seb’a*, 263; Halefû’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ*, 641; Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1983; Dâni, *et-Teysîr*, 105; İbn Haleveyh, *İ’râbu’l-kirâati’s-seb’a*, 165; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 260.

³⁸⁴ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, VII, 95-96.

Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* adlı eserinde, “بَيْنَكُمْ” şeklinde okunduğunda mânâ aranızdaki bağlar kesilmiştir; “بَيْنَكُمْ” okunduğunda ise, ‘Aranız açılmıştır (onlara ulaşmanız imkânsızdır.)’ şeklinde bir anlam kazanır, demiştir.³⁸⁵

Fahreddîn er-Râzî *Tefsîr-i Kebîr* olarak isimlendirilen meşhur tefsirinde, Zeccâc’dan, “Merfu kıraatin mânâsı daha güzeldir. Çünkü bu, ‘Aranızdaki bağ(lar) kopmuştur’ anlamına gelir.” diye nakilde bulunmuştur. Güzel olan, bu kelimenin burada bir zarf olarak kullanılmış olmasıdır. Bunu merfu olarak okuyanlar, bu kelimeyi aslında bir zarf olarak kabul etmişler ve bir isim olarak kullanmışlardır. Bu kelime bir isim olarak kullanıldığına göre, “تَقَطَّعَ” fiiline fâil yapılması caiz olmaktadır. Râzî’ye göre bunun masdar olması imkânsızdır. Çünkü o zaman âyetin takdiri “لَقَدْ تَقَطَّعَ إِفْتِرَافُكُمْ” yani, ‘Andolsun ki sizin ayrılışınız paramparça oldu’ şeklinde olurdu. Bu da kastedilen mânânın tam zıddı bir anlam içermiş olmaktadır. Çünkü âyette kast edilen mânâ bu değildir. Âyette kast edilen gerçek mânâ ise, ‘Sizin bağlarınız ve geçmişte üzerinde olduğunuz (kendine güvendiğiniz) şeyler paramparça oldu’ anlamıdır.³⁸⁶

﴿ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴾

“Onlara bir âyet geldiğinde, Allah’ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız, dediler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere, yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından aşağılık ve çetin bir azap erişecektir.”³⁸⁷

Bu âyette geçen “رِسَالَتُهُ” kelimesini, İbn Kesîr ve Hafs, âyette geçtiği şekliyle, Onların dışındakiler, lâm harfinden sonra uzatma elifi getirerek “رِسَالَاتِهِ” şeklinde cem’ olarak okumuşlardır.³⁸⁸

İbn Kesîr ve Hafs ‘tâ’ harfinin fethi ile okumuşlardır. Çünkü bu kelime mef’ûlün bihtir. Diğer kıraat imamları cemi olarak ve ‘tâ’ harfinin kesri ile okumuşlardır.³⁸⁹

³⁸⁵ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 167.

³⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, X, 35-36.

³⁸⁷ En’âm, 6/124.

³⁸⁸ Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 130; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 535; Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 186; Halefî’l-Ensârî, *Kitâbü’l-İknâ’*, 643; Dâni, *et-Teysîr*, 106; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 262.

﴿ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾

“Kim (Allah’ın huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”³⁹⁰

Bu âyette geçen “عَشْرُ أَمْثَالِهَا” ifâdesini Ya’kûb, ‘ra’ harfini tenvinli, lâm harfini de ref’ ile “عَشْرُ أَمْثَالِهَا” şeklinde okumuştur.³⁹¹

Kurtubî, Ya’kûb’a ilave olarak Hasen, Said b. Cübeyr ve el-A’meş’in de “فله عشر” diye okuduklarını aktarmıştır. Bunun da “فله عشر حسنات أمثالها” yani ‘Ona, onun misli on hasene vardır’ takdirinde olduğunu söylemiştir. Yani ona lehine verilmesi gerekenin on katı mükâfat vardır. Diğer bir ifâde ile onun yaptığı iyiliğin on misli vardır mânâsına gelip, mislin kapsamına, on katına ulaşmasının kastedilme durumu da söz konusu olabilir. Kurtubî, burada sözü edilen ‘hasene’ yani iyilikten kasdın ‘îmân’ olduğunu söylemiş ve ‘her kim lâilâhe İllallâh şehâdetini yapmış olarak gelirse, dünyada hayır namına işlediği her bir amele on misliyle sevap verilecektir’ şeklinde yorumlamıştır.³⁹²

Tezin araştırma konusu olan En’âm sûresindeki kıraat farklılıkları incelendiğinde, bazı farklılıkların mânâ üzerinde önemli derecede etkili olduğu görünmektedir. Bunlardan bir kısmı fıkıhçıların uygulamalarında ortaya çıkan ihtilaflarına delil teşkil etmekte ve müslümanlar açısından bir zorluk değil kolaylık vücuda getirmektedir. Mensup olduğu mezhebinde bir çıkış yolu bulamayan müslüman, farklı okumanın ortaya çıkardığı anlam zenginliği sayesinde bir başka mezhebin uygulamasından yararlanabilmektedir. Bu da âyetteki farklı okuyabilme ruhsatından kaynaklanmaktadır.

Kur’ân’daki kıraat farklılıklarını sanki onun bir eksikliği gibi algılama ve algılatma eğiliminde olan batılı araştırmacıların iddialarının aksine bunlar, Kur’ân’ın mükemmelliğinin delilleridir. Bu bir kafa karışıklığı olmanın ötesinde Kur’ân’ı

³⁸⁹ Mekkî, *Kırâati's-seb'a*, 512-513.

³⁹⁰ En’âm, 6/160.

³⁹¹ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 133; Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 210; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 266-267.

³⁹² Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, VII, 256.

anlamada bir çeşitliliğin ve anlam zenginliğinin göstergesidir. Zaten bu tür farklılıkların büyük bir yekün tutmadığı gerçeği de bütün kıraatçıların ortak kanaatlarını teşkil etmektedir. Kur'ân'daki kıraat farklılıklarının çoğunluğunu teşkil edenler bu türden farklılıklar değil, okumada kolaylık sağlamaya yönelik olan eda ve şive farklılıklarıdır. Bu oranın yüzde seksen³⁹³ civarında olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, geriye kalan yüzde yirmilik oranın bu tür iddiaların yersizliğini göstermek bakımından yeterli olduğunu ortaya koyacaktır.

3.3.En'am Sûresindeki Şâz Kıraatlar

﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ﴾

“O, kullarının üstünde yegâne kudret ve tasarruf sahibidir. Size koruyucular gönderir. Nihâyet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”³⁹⁴

Bu âyette geçen "يُفِرُّونَ" kelimesini A'rec, şeddesiz olarak "يُفِرُّونَ" şeklinde okumuştur.³⁹⁵

﴿وِإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَّرُ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

“İbrahim, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.”³⁹⁶

Bu âyettegeçen "أَرَزَّرُ" kelimesini Ubeyy, İbn Abbas, Hasan, İbn Mücâhid ve Dahhâk, "أَرَزُّ" şeklinde okumuşlardır.³⁹⁷

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتٍ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مَثْرًا كَثِيرًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالرَّيُّونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üstüste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın

³⁹³ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 66.

³⁹⁴ En'am, 6/61.

³⁹⁵ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el- Bağdâdî (ö. 392/1002), *el-Muhteseb fi tebyîni vucûhî şevâzi'l-kirâati ve'l-idâhî Anhâ*, Thk.: Dr. Abdülhalîm en-Neccâr, Dr. Abdu'l-Fettâh İsmail Şiblî (Kahire: Lecnetü İhyâi Kutûbu's-Sünneti, 1415/1994), 223.

³⁹⁶ En'am, 6/74.

³⁹⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 223.

tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır.”³⁹⁸

Bu âyetteki “قَنَوَانٌ” kelimesini A’rec, ‘kâf’ harfinin fethası ile “قَنَوَانٌ” şeklinde okumuştur.³⁹⁹

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ﴾

“Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”⁴⁰⁰

Bu âyette geçen “خَلَقَهُمْ” kelimesini İbn Ya’mer, ‘lâm’ harfinin cezmi ile “خَلَقَهُمْ” okumuştur. “خَرَقُوا” kelimesini Ömer ve İbn Abbas, “خَرَقُوا” şeklinde okumuşlardır.⁴⁰¹

﴿بِدَيْعِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir! Her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen o'dur.”⁴⁰²

Bu âyette geçen “تَكُنْ” kelimesini İbrahim, yâ ile “يَكُنْ” şeklinde okumuştur.⁴⁰³

﴿وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

“Böylece biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, «Sen ders almışsın» desinler de biz de anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklayalım.”⁴⁰⁴

Bu âyette geçen “دَرَسَتْ” kelimesini İbn Abbas, “دُرَسَتْ” şeklinde; İbn Mes’ûd ve Übey ise, “دَرَسْنَ” okumuşlardır. İbn Mes’ûd ayrıca “دَرَسْنَ” şeklinde de okumuştur.⁴⁰⁵

³⁹⁸ En’âm, 6/99.

³⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 223-224.

⁴⁰⁰ En’âm, 6/100.

⁴⁰¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 224.

⁴⁰² En’âm, 6/101.

⁴⁰³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 224.

⁴⁰⁴ En’âm, 6/105.

﴿ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”⁴⁰⁶

Bu âyetteki “عَدْوًا” kelimesini Hasan, Ebâ Recâ, Katâde, Sellâm, Ya’kûb ve Abdullah b. Yezîd, “عُدْوًا” şeklinde okumuşlardır.⁴⁰⁷

﴿ وَتُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَٰى مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

“Yine O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak azgınlıkları içerisinde bırakırız.”⁴⁰⁸

Bu âyette geçen “وَنَذَرُهُمْ” kelimesini Hasan, Ebu Recâ, Katâde, Sellâm, Ya’kûb, Abdullah b. Yezîd, A’meş ve Hemedânî “وَيَذَرُهُمْ” şeklinde okumuşlardır.”⁴⁰⁹

﴿ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴾

“Üzerine Allah'ın adı anılıp kesilenden yememenize sebep ne? Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır. Doğrusu birçokları bilgisizce kendi kötü arzularına uyararak saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.”⁴¹⁰

Bu âyette geçen “فَصَّلَ لَكُمْ” kelimesini Atıyyetü'l-Avfi “فَصَّلَ لَكُمْ” şeklinde okumuştur.⁴¹¹

﴿ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرَوْهُ وَظَنُّوا مَا هُمْ مُقْتَرُونَ ﴾

⁴⁰⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 225-226.

⁴⁰⁶ En'âm, 6/108.

⁴⁰⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 226.

⁴⁰⁸ En'âm, 6/110.

⁴⁰⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 227.

⁴¹⁰ En'âm, 6/119.

⁴¹¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 227.

“Âhirete inanmayanların kalpleri ona (yaldızlı söze) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri suçu işlemeye devam etsinler diye (böyle yaparlar).”⁴¹²

Bu âyette geçen “وَلْيَقْتَرُوا” ve “وَلْيَرْضَوْهُ” kelimelerini Hasan ve İbn Şeref “وَلْيَقْتَرُوا” ve “وَلْيَرْضَوْهُ” şeklinde okudular.⁴¹³

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

“Muhakkak ki senin Rabbin, evet O, kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, doğru yolda gidenleri de iyi bilendir.”⁴¹⁴

Bu âyette geçen “يُضِلُّ” kelimesini Hasan, ‘yâ’ harfinin dammesiyle “يُضِلُّ” şeklinde okumuştur.⁴¹⁵

﴿ وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُزِدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرُّهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴾

“Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyle ise onları uydurdukları ile başbaşa bırak.”⁴¹⁶

Bu âyette geçen “وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ” ifâdesini Ebu Abdurrahman es-Sülemî, “وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ” şeklinde okumuştur. “وَلِيَلْبِسُوا” kelimesini İbrâhim, ‘bâ’ harfinin fethası ile “وَلِيَلْبِسُوا” şeklinde okumuştur.⁴¹⁷

﴿ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْتٌ حَجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

“Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: «Bu (tanrılar için ayrılan) hayvanlarla ekinler haramdır. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.» Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah böyle emrediyor

⁴¹² En’âm, 6/113.

⁴¹³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 227.

⁴¹⁴ En’âm, 6/117.

⁴¹⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 228.

⁴¹⁶ En’âm, 6/137.

⁴¹⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 231.

diye) O'na iftira ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Yapmakta oldukları iftiraları yüzünden Allah onları cezalandıracaktır.”⁴¹⁸

Bu âyette geçen “حَجْرٌ” kelimesini Übeyy b. Ka'b, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, İbn Zübeyr, A'meş, Akrame ve Amr b. Dînar, “حَرْجٌ” şeklinde okumuşlardır.⁴¹⁹

﴿ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾

“Dediler ki: «Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza ise haram kılınmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın erkek) hepsi onda ortaktır.» Şüphesiz ki O hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.”⁴²⁰

Bu âyette geçen “خَالِصَةٌ” kelimesini İbn Abbas, -A'rec, Katâde ve Süfyan b. Huseyn' in hilafına- “خَالِصَةٌ” şeklinde okumuştur. Said b. Cübeyr, “خَالِصًا” okumuştur. İbn Abbâs, -Zührî, A'meş ve Ebû Tâlut hilafına- “خَالِصَةٌ” şeklinde okumuştur. İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve A'meş -bi hilâfin- “خَالِصٌ” şeklinde okumuştur.⁴²¹

﴿ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ كُلُّوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴾

“Hayvanlardan yük taşıyanı ve tüyünden döşek yapılanları yaratan O'dur. Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin, şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır.”⁴²²

Bu âyette geçen “خُطُواتِ” kelimesini Ali (a.s.), A'rec ve Amr b. Ubeyd, hemze ile “خُطْءَاتِ” olarak okumuşlardır. Ebu's-Semmâl ise, “خَطُواتِ” şeklinde okumuştur.⁴²³

﴿ تَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الصَّانِئِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِ اثْنَيْنِ قُلْ أَلَذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اسْتَمَلْتِ عَلَيْهِ أَرْحَامَ الْأُنثَيَيْنِ نَبِيُّونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

⁴¹⁸ En'âm, 6/138.

⁴¹⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 231.

⁴²⁰ En'âm, 6/139.

⁴²¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 232.

⁴²² En'âm, 6/142.

⁴²³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 233.

“(Dişi ve erkek olarak) sekiz eş yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin.”⁴²⁴

Bu âyette geçen “الصَّانِ” kelimesini Talha, hemzenin fethası ile “الصَّانِ” olarak okudu.⁴²⁵

﴿ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ﴾

“Sonra iyilik edenlere nimetimizi tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidayete erdirmek ve rahmet etmek maksadıyla Musa'ya da Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Umulur ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına iman ederler.”⁴²⁶

Bu âyette geçen “أَحْسَنَ” kelimesini İbn Ya'mer, “أَحْسَنُ” şeklinde okudu.⁴²⁷

﴿أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدُقُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدُقُونَ﴾

“Yahut «Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk» demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidâyet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zalimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız.”⁴²⁸

Bu âyette geçen “كَذَبَ” kelimesini Yahya ve İbrâhim, ‘zâl’ harfinin tahfiyiyle “كَذَّبَ” şeklinde okumuşlardır.⁴²⁹

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمْنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مُمْتَظِرُونَ﴾

“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı alâmetleri geldiği

⁴²⁴ En'âm, 6/143.

⁴²⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 234.

⁴²⁶ En'âm, 6/154.

⁴²⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 234.

⁴²⁸ En'âm, 6/157.

⁴²⁹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 235.

gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz.”⁴³⁰

Bu âyette geçen “يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ” ifâdesini Züheyr, “يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ” şeklinde ref ile okumuştur.⁴³¹

﴿ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِبَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴾

“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.”⁴³²

Bu âyette geçen “فَرَّقُوا” kelimesini Nehâî ve Ebu Salih, “فَرَّقُوا” şeklinde şeddesiz olarak okumuşlardır.⁴³³

---

⁴³⁰ En’âm, 6/158.

⁴³¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 236.

⁴³² Enâ’m, 6/159.

⁴³³ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 238.

SONUÇ

İnsanların yaratıcının istek ve arzusu doğrultusunda yaşamaları ve iki dünya saadetine nail olmaları için Kur'ân-ı Kerîm'i anlama ve tatbik etme zorunlulukları vardır. Kur'ân, sadece tilâvetiyle ibadet yapılan ve önemli günlerde okunan bir kitap olmaktan daha yüce bir hedef ve maksat için gönderilmiştir. Hiç şüphesiz onu en iyi anlayan ve hayatına tatbik eden kişi, vahyin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'i Allah'ın rızası doğrultusunda anlama gayreti içersinde olan birinin müracaat edeceği ilk kaynağı o olmalıdır. Hz. Aişe'ye onun ahlakı ile ilgili bir soru sorulduğunda, kendisinden, 'Onun ahlakının Kur'an' olduğu cevabı alınmıştır. Yani Peygamberimiz (s.a.v.), sadece onu en iyi anlayan değil aynı zamanda en iyi yaşayandır.

Diğer taraftan Kur'ân'ın en iyi şekilde anlaşılmasının bir yolu da hiç şüphesiz Kur'ân'ın bizzat kendisidir. Yani onun ilk müfessiri bizzat kendisi olmaktadır. Çünkü o, kapalı bıraktığı bazı yerleri, daha sonra gelen diğer sûre ve âyetlerde açıklamıştır. meselâ Fâtihâ sûresinde, 'Kendilerine nimet verilenler' olarak ifade edilenlerden kast edilenlerin kimler olduğu Nisa sûresinin 69. âyetinde açıklanmıştır. Bunun birçok örneğini Kur'ân-ı Kerîm'de bulmak mümkündür.

Kur'ân'ın anlaşılması ve anlam zenginliğinin fark edilmesinde en önemli faktörlerden birisi de kıraatlardır. İlk nâzil olduğu dönemlerdeki farklı dil, kültür ve lehçelere sahip olan muhataplarına kolaylık olsun diye onu farklı şekillerde okuma kolaylığı sağlanmıştır. Bunda gözetilen bir gaye de onun, farklı topluluklar arasında daha kısa sürede ve süratte yayılmasını sağlamaktır. Kıraat farklılıklarından bazılarının hatta büyük bir kısmının mânâ üzerinde bir te'siri olmadığı gözlemlenmiştir (izhâr, imâle, işmam, revm... gibi). Bunlar sadece okuyuşta telaffuz değişikliğine neden olan farklılıklardır.

Mânâ üzerinde değişikliğe ve yorum zenginliğine neden olan kıraat farklılıklarına gelince, bunlar da kıraat farklılıklarının çok az bir kısmını teşkil etmektedir. Ve bu farklılıklarda asla kafa karıştıracak bir durumun ortaya çıkması söz konusu değildir. Tam tersine bunlar, kendine tabi olanlara bir takım kolaylıkların sağlanmasına vesile olacak türden farklılıklardır. Dolayısıyla bu farklılıklar birbiriyle çelişen ve birbirine tezatlık teşkil eden farklılıklardan ziyade genişlik, esneklik ve derinlik sağlayan zenginlikler olarak görülmelidir.

Kıraat farklılıklarının Kur'ân'ın yorumlanması, yani tefsire etkisi ile ilgili hususlar genel olarak incelendiğinde, bu farklılıkların âyete kattığı anlamların bir sorun oluşturmaktan ziyade bir zenginlik meydana getirdiği ve bazı gerçeklerin daha net bir şekilde ifade edilmesine ve anlaşılmasına vesîle olduğu anlaşılmıştır. Bir örnek olması bakımından 'Kadınlara zorla vâris olunamayacağı' ile ilgili âyet-i kerîmenin ihtiva ettiği farklılık incelenecek olursa, bu âyette geçen "كُرْهًا" kelimesi ötre ile "كُرْهًا" şeklinde de okunmuştur. Bir okuyuşta dış etki ifade edilirken diğer bir okuyuşta iç etki ifade edilmiştir. Bu iki durum birlikte mütalaa edilince, kadın aleyhine hiçbir olumsuz baskının bulunmaması gerektiği anlaşılır. Bu ve benzeri âyetlerde, dinimizin, o zamana kadar, gereken saygı gösterilmeyen, ezilip horlanan kadın lehine yaptığı inkılâbı, ona verdiği şeref ve itibarı açıkça görmek mümkündür.

Bu konunun anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmak amacıyla yapılmış olan bu çalışmada En'âm sûresi'ndeki kıraat farklılıkları esas alınmıştır. Gerek giriş bölümündeki kıraat farklılıklarının tefsire etkisini incelemek için ele aldığımız örneklerde; gerekse bu sûredeki anlam zenginliğine örnek oluşturacak türden farklılıklar incelediğinde, Kur'ân'ın Müslümanların günlük yaşayışlarında karşılaştıkları zorlukların çözümünde önemli kolaylıklar sağladığı görülmüştür. Bir âyette birden çok mânâyı barındırıp anlam zenginliğine vesile olan kıraat farklılıkları sayesinde Kur'ân'ın bu yönden de asla taklit edilemez bir i'câz ve îcâza sahip olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Beyrut tsz.
- Âsım Efendi. *Kamus Tercümesi*, İstanbul: 1304-1305.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'anın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Beğavî, Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud el-Ferra, *Me'âlimu't-tenzil*, Tahkîk: Halid Abdurrahman el-Akk, Beyrut: Mervân es-Savvâr, 1987.
- Beydâvî, Kâdî Nâsiru'd-Dîn Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, İstanbul: 1314.
- Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkamü'l-Kur'an*, İstanbul: 1335/1338.
- Cezîrî, Abdurrahman. *el-Fıkhü 'ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, Mısır: 1970.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraatların Tefsire Etkisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- , "Kur'an'ın farklı yorumlanmasında Kıraatların rolü". *Diyanet İlmi Dergi*. S. 4 (2001): 97.
- Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Saîd. *et-Teyisir fi'l-kıraati's-seb'*, İstanbul: 1930.
- Dimyatî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfû fudalâi'l-beşer fi'l-kıraati'l-erbaa'l-aşer*, Mısır: 1359.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11. Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Ebû Ca'fer, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halefü'l-Ensari. *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-kirâati's-seb'*, Şam: Dâru'l-Fıkr, 1403.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn el-İmâdî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mısır: Mektebetü'r-Riyadi'l-Hediyetî, tsz.
- Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil. *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî*, Thk. İbrahim Atve, tsz.
- Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele. *Hüccetü'l-kirâat*, Thk. Sâ'id el-Efgânî, 5 bs. Beyrut: Müessesetür-Risale, 1417/1997.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Zeyyâd. *Meâni'l-Kur'an*, Thk.: Ahmet Yusuf Necati, Muhammed Alî en-Neccar, 2 bs. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmetî li'l-Küttab, 1980.

- Hanay, Necattin “Kur’ân Tefsirinde Kıraat Farklılıklarının Rolü: Zeccâc ve Taberî Örneği”, (Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- İbn Atıyye, Abdu’l-Hakk b. Ğâlib. *el-Muharraru’l-vecîz fî tefsîri’l- Kitâbi’l- ‘Azîz*, Fas: 1979-1991.
- İbnu’l-Cevziyye, İmam Ebü’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Kureyşî el-Beğdâdî. *Zâdu’l mesîr fî ilmit-tefsir*, el-Mektebetu’l-İslamiyye, tsz.
- İbnü’l-Cezerî, Eb’ul Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el Cezerî Ed-Dimaşkî eş-Şirâzi. *en-Neşr fî’l-kırâati’l aşr*, Mısır: Dâru’l-Fikir, tsz.
- İbn. Cinnî, Ebu’l-Feth Osmân el-Mevsilî el- Bağdâdî. *el-Muhteseb fî tebyînî vucûhî Şevâzi’l-kırâati ve’l-idâhî anha*, Tahkîk: Dr. Abdülhalîm en-Neccâr, Dr. Abdu’l-Fettâh İsmail Şiblî, Kahire: Lecnetü İhyâî Kütübi’s-sünneti, 1415/1994.
- İbnü’l-Gâlbûn, Ebu’l-Hasan Tahir b. Abdu’l-Mun’im, *et-Tezkiretu fî’l-kırâati’s-semân*, Thk. Eymen Rüşdî Seviyd, 1 bs. Cidde: el-Cemâatu’l-Hayriyyetî li-Tehfiyzi’l- Kur’âni’l-Kerim, 1412/1991.
- İbn Haleveyh, Hüseyin b. Ahmed, *el-Hüccetü fî’l-kırâatis-seb’a*, Tahkîk: Dr. Abdu’l-Alî Salim Mükerrrem, 3 bs. Beyrut: Dâru’ş-Şûruk, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İmâdüddîn İsmail. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Mısır: tsz.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Tefsîru ğarîbi’l-Kur’ân*, Thk.: es-Seyyid Ahmet Şâkir, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1398/1978.
- İbn Muhaysın, Muhammed b. Sâlim. *el-Mühezzeb fî’l-kırâati’l- ‘aşr*, 2 bs. Kahire: 1978.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Musâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî. *Kitâbü’s-seb’a fî’l kırâat*, Thk.: Dr. Şevki Dayfi, 3 bs. Kahire: Dâru’l-Mearif, 1400/1981.
- İbnü Zencele, *Huccetü’l-kıraat*, (thk. Saîdü’l-Efgânî), Beyrut: 1982.
- Karaçam, İsmail. *Kıraat ilminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayreddin, Ali Özek, İ. Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Sadreddin Gümüş, Ali Turgut. *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş. *Kur’ân Yolu Tefsîri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

- Kılıç, Servet. “Nisa Sûresinin Kıratlar Açısından İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, İstanbul: Buruc Yayınları, 2014.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2009.
- Mekkî, b. Ebî Tâlib. *el-Keşf an vücûhi'l-kırâati's-seb'a ve ilelihâ ve hucecihâ*, Neşreden: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Beyrut: 1984.
- Mevdûdî, Ebu'l Alâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Nehhâs, Ahmed b. Muhammed. *İ'râbu'l-Kur'ân*, 3 bs. Beyrut: 1988,
- Nesefî, Ebü'l Berekât. *Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî. *Minhâcü't-tâlibîn tercümesi* (Çev. Mithat Acat), İstanbul: Kahraman Yayınları, 2003.
- Palûvî, eş-Şeyh Hamid b. Abdulfettâh. *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Kur'ân*, Tire Necip Paşa Ktp. Diğer vakıflar Bl., Nr. 52.
- Râğîb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, Kâhire: 1961.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l ğayb*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2000.
- Ruaynî, Ebû Abdullah Muhammed b. Şeriyhu el-Endelûsî. *el-Kâfi fi'l-kırâatis-seb'a*, Thk.: Ahmet Mahmut Abdü's-Semî's-Şâfiyyî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, İstanbul: Ocak Yayınevi, 2012.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*, Mısır: 1349.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Cami'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- Yazır, Elmalılı Hamdî. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiku't-tenzîl*, Beyrut: tsz.

ÖZGEÇMİŞ

Yahya KARAKUŞ, 1969 yılında Manisa / Kırkağaç'da doğdu. İlkokulu aynı ilçenin Bakır Kasabası Hilmi Bakırlı ilkokulu'nda okudu. İlkokuldan sonra Akhisar Hilaliye Kur'an Kursu'nda Hâfızlık eğitimini tamamladı. Ortaokulu Van Kazım Karabekir; Lise eğitimini 1 ve 2. Sınıflar –O zamanki adıyla- İstanbul Kadıköy Kenan Evren Lisesi, 3. Sınıfı da Ankara Bahçelievler Cumhuriyet Lisesi'nde okuyarak tamamladı. 1995 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra İstanbul Çatalca Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak göreve başladı. 1998-2005 yılları arasında Elazığ'ın Keban ilçesinde muhtelif okullarda zorunlu hizmetini tamamladıktan sonra tekrar İstanbul Çatalca'daki aynı okuluna döndü. 2016-2019 yıllarında Bursa / Gürsu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde çalıştı. Hâlen Nizam Karasu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Meslek dersleri Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.